

■ ■ ■

Etnikai identitás és nemzeti emlékezet

■ ■ ■

■

■ ■ ■

■

■ ■ ■

■■■ BICZÓ GÁBOR ■

A „HAGYOMÁNY” REHABILITÁCIÓJA MINT A LOKÁLIS IDENTITÁS MEGÉRTÉSÉNEK KULCSA A KÁRPÁT-MEDENCE VEGYES LAKOSSÁGÚ KÖZÖSSÉGEIBEN ■

Amennyiben létezik és széles körű támogatásra lel az a mindenkori társadalmi és politikai akarat, amely a vegyes etnikai környezettel jellemezhető közösségek megőrzésének, tehát az asszimilációs folyamatok ellenében ható törekvéseknek teret enged, akkor érdemes újra megvizsgálni e kisebbségi közösségek jellemző szerkezeti és működési sajátosságait, beágyazottságát. Ugyanis, mivel tudjuk, hogy az efféle akarat a vegyes etnikai környezettel jellemezhető közösségek, beleértve a szórványközösségek támogatására és védelmére az európai politikai gyakorlatban kontinentális és nemzeti alapelvként a kifejezett pozitív diszkriminációs eljárás – a régiós és lokális autonómiák szintjén tetten érhető – mintapéldája, ezért fontos elgondolkodni arról, hogy a megőrzés szándékával fellépő cselekvő erők miként lehetnek hatékonyak úgy, hogy a mindenkori többségi társadalmat legkevésbé teszik ellenérdekeltté. Elvonatkoztatva attól a tényről, hogy a vegyes lakosságú régiókban a kisebbség gondozás, megőrzés és erősítés címkevel illelhető politikai indíttatású gazdasági és kulturális vállalkozások gyakran nem vesznek tudomást a védeni hivatott közösség valós érdekeiről vagy tevékenységük hatékonyságáról, a kérdés tehát, hogy mit lehet kezdeni a vegyes – etnikai, nyelvi, vallási és kulturális értelemben vett – hátrányos helyzetű közösségek asszimilációs és akkulturációs folyamataival, a hazai társadalomtudományokat erősen foglalkoztató probléma.

Ez az érdeklődés annak ellenére is kitartónak tűnik, hogy a társadalomtudományok – különösen az antropológia és a szociológia – kutatási eredményei eddig vajmi kevésbé szervesültek a kisebbségpolitika cselekvési terveiben, vagy épültek be a korifeusok és végrehajtók gondolkodásába. Pedig a legújabb kutatások igencsak figyelemre méltóak lehetnek, hisz a vegyes etnikai környezettel jellemezhető közösségek támogatását szolgáló alapelvnek kikiáltott önfenntartó közösségi modellek szervezéséhez hasznos ismereteket szolgáltatnak. A hivatkozott – tervezett vagy éppen csak megkezdett – kutatások, melyek közül egyet a következőkben szeretnénk röviden ismertetni, talán kiegészíthetik a vegyes etnikai közösségek léhelyzetéről al-

■■■

kotott elképzeléseinket, rámutathat a saját hagyományra alapozott lokális identitáskonstrukciónak a nevezett közösségek hosszú távú fennmaradásában játszott szerepére.

A vegyes etnikai környezettel jellemezhető közösségek (beleértve a szórványközösségeket) – amint azt a választott, talán körülményesnek ható semleges terminológia retorikai értéke tudatosan kíván elleplezni – általában az asszimilációnak és az akkulturációnak kitett csoportokként kerülnek meghatározásra. A közfelfogás általánosító módon hajlamos mindennapjaikat kétségbeesett létharcnak, végzetesen hátrányos helyzetnek látni vagy láttatni, holott például a közvetlen körülményeit időben hosszabb távon megőrző kisebbségi-többségi együttélés leírható eseteiben az általános asszimilációs várakozásokkal ellentétben csupán az együttélés tényéből természetesen következő interferenciális hatásokat figyelhetünk meg, de asszimilációt nem. Miért érdekes mindez? Mert nyilvánvalóan magyarázatot követel, mi az oka annak, hogy léteznek olyan évszázados vegyes etnikai együttélési léthelyzetek a Kárpát-medencében, ahol nincs vagy elhanyagolható az asszimiláció és akkulturáció.

A nemrégiben éppen csak megkezdett kutatási program, amely a szilágysági Tövishát erdélyi kistáj vegyes lakosságú falvaiban kialakult társadalmi együttélési technikák kulturális és vizuális antropológiai elemzésével foglalkozik, legalábbis elgondolkodtató eredménnyel kecsegtet. A Tövishát a kutatási program részeként megcélzott északi falvainak közös jellemzője, hogy a fő közlekedési utaktól kissé félreeső, gyakorlatilag napjainkig körülményesen megközelíthető települések. Igaz ez annak ellenére, hogy a kistáj a Szilágy patak torkolata és a Szamos közé eső dombvidéken meghúzódnó falvai az úgynevezett *comuna* központoktól csupán öt-hat, és Nagybányától is alig 50 kilométerre találhatók.¹ Monó és Szamosardó községközpontja Sülelmed város, míg Völcsök Szilágycsehhez, illetve Bősháza Benedekfalvához tartozik. A közigazgatási szempontból széttagolt, de földrajzi értelemben, gazdasági és rokonsági kapcsolatrendszerüket tekintve számos ponton összefonódást mutató négy szomszédos település viszonyait tovább bonyolítja, hogy az új megyebeosztást követően Monó és Szamosardó Máramaroshoz, míg Bősháza és Völcsök Szilágyhoz tartozik.

Mind a négy, nagyjából azonos lélekszámú település kifejezetten agrárjellegű, a családi gazdaságokban folyó szántóföldi növénytermesztés, a kertgazdálkodás és az intenzív állattartás egyaránt meghatározó. Az 1990-es politikai rendszerváltást megelőzően a

■
¹ A román közigazgatási gyakorlat szerint a kisebb lélekszámú falusi településeket adminisztratív értelemben egy nagyobb községhez vagy település-központoz – románul *comuna* – rendelik.

lakosság a *comuna* központokban, az erőltetett iparosítás jegyében létrehozott üzemekben, valamint a termelőszövetkezetekben vállalt munkát, illetve különösen Szamosardó és Monó esetében jellemző volt az ingázás Nagybánya ipari üzemeibe. A rendszerváltást követően a munkahelyek megszűnése miatt a külföldi munkavállalás, illetve a gazdálkodás, esetleg a közintézmények által kínált munkalehetőségek jelentik a legfontosabb megélhetést.

Jelen rövid tanulmány, mely a vegyes etnikai léthelyzettel jellemezhető hosszú távú együttélés problematikájának felvetésére tett kísérlet, természetesen nem teszi lehetővé az összes kutatott helyszín részletes bemutatását, de erre nincs is szükség. Koncentráljunk röviden csupán egyetlen településre, Monóra!

Monó (1100 fő) etnikai és felekezeti viszonyai már a XIX. század közepén stabilizálódott állapotot tükröznek, ami azt jelenti, hogy az együtt élő magyar és román lakosság számarányában 1850 óta gyakorlatilag nincs változás. A település lakosságának 55%-a magyar, míg 45%-a román nemzetiségű. A statisztikai adatok elemzése csupán 10%-on belüli ingadozást mutat. A falu református magyarsága, valamint az 1948-ig görög katolikus, majd a felekezet betiltását követően ortodoxiára tért románsága mellett érdekes jelenség az újabb teret nyerő neoprotestáns kisegyházak (pünkösdisták és jehovisták) helyzete, melyek gyülekezetei etnikailag vegyesek. Feltűnő, hogy a magyar és román háztartások Monón belül semmiféle fizikai elkülönülést nem mutatnak, azaz nem képeznek független településrészt, hanem esetlegesnek tűnő vegyes szomszédsági rendben élnek. Az összetelepülés magyarázata egyértelműen a hosszú múltú konfliktusmentes – illetve az adódó problémák a közösség keretei közötti sikeres megoldását megvalósító – együttélésre vezethető vissza. A felvett interjúkban románok és magyarok is a településre jellemző harmonikus együttéléstről beszélnek. A református tiszteletes és a pópa véleményt cserél a mindkét történelmi egyházat fenyegető neoprotestáns térhódításról.

Összefoglalva, a Monóra érkező látogatót rövid tájékozódás után meglepi, hogy az etnikumközi együttéléssel Melville Herskowitz korábbi tanulmányában (*The significance of the study of acculturation for anthropology*) kifejtett nézete szerint szükségszerűen velejáráó akkulturációnak nyomát sem leli.² Herskowitz a „tradíciók konfliktusáról” beszél, amit az etnikai csoportok között lejátszódó kulturális folyamatok vizsgálatán keresztül lehet feltárni. Az elmaradt akkulturáció-asszimiláció hiányára vonatkozóan nem tűnik önmagá-

■
2 Herskovits, Melville 1937. 'The significance of the study of acculturation for anthropology'. *American Anthropologist*, 1937, 39/2. 259-64.

ban elégséges magyarázatnak a manapság közismertté váló amerikai szociológus Robert D. Putnam szintetizáló elméletének alkalmazása (*The Collapse and Revival of American Community*) sem.³ Putnam szerint a markáns etnikai konfliktusok olyan régiókban alakulnak ki, ahol a migráció eredményeként előálló etnikai sokszínűség rövid és középtávon a társadalmi kapcsolatokra, a bizalomra, a szomszédsági érintkezésre egyaránt kedvezőtlen hatást gyakorol. Megfordítva, ahol az együttélésben érintett bármely fél migrációjának történelmi eseménye a feledés homályába veszett, ott a közös léthelyzet konstitutív ereje intenzívebb kohéziós tényező, mint a kulturális, társadalmi, életmódbeli, nyelvi vagy vallási különbségek destruktív hatása.

Monó esetében, ahol az együttélés és ennek következményeként az interferenciális hatások hosszú távon fennmaradtak, a Robert Putnam nevével fémjelzett elképzelés önmagában azonban nem szolgálhat elégséges magyarázattal. Álláspontunk szerint az etnikumközi együttélés sikere Monón – és még néhány környező településen – csak részben indokolható az időtényezővel.

Közismertek ugyanis, például Tone Bringa norvég antropológus a boszniai horvát–bosnyák együttéléseiről írt tanulmányai, melyeknek a harmonikus etnikumközi kapcsolatokat elsősorban az időtényezővel magyarázó érveit a délszláv háború alapjaiban kérdőjelezte meg.⁴

Véleményünk szerint az eddigi, bevallottan közel sem elégséges terepmunka-tapasztalat ellenére a nevezett észak-szilágysági faluban megfigyelhető alapvetően kiegyensúlyozottnak nevezhető hosszú távú interetnikus együttélés okait a szilárd etnikai közösségek lokális identitását megalapozó hagyománykészlet sajátosságainak elemzésével tárhatjuk fel. Másként fogalmazva, a monói magyar és román közösség kapcsolata hipotézisünk szerint mintaszerűen tükrözi az etnikumközi együttélés sajátosságainak természetes viszonyait, ami egyidejűleg jelenti az etnikai, kulturális és szokásrendbeli sajátosságok megőrzését, valamint az együttéléssel járó interferenciális hatások következményeként ezek összehangolását.

De mi a nevezett közösség hagyományában az a lényeges elem, ami az autochton csoport sajátosságok hozzávetőlegesen intakt megőrzését szavatolja? A helyszín, Monó leírásakor már utaltunk néhány járulékos tényre, melyek azonban szintén nem szolgálnak elégséges magyarázattal. A relatív elszigetelt forgalmi helyzet, vagy a településen belül a majdnem hasonló súlyt képviselő két közösség számaránya önmagában nem magyaráz semmit. Ismerünk nem egy elszigeteltebb, vagy egykor hasonló arányokat mutató vegyes

■
³ Putnam az amerikai társadalmi kapcsolat-hálózatok alapstruktúrájának leépülési folyamatát bemutató elemzése többek között azt vizsgálja, hogy az egyén miként válik fokozatosan elszigeteltté a családtól, a baráti és szomszédsági viszonyoktól, és általában a demokratikus működés intézményeitől.

⁴ A harmonikus együttélés koncepcióját a 80-as évek tereptapasztalatai alapján Bringa 1991-ben fogalmazta meg nem publikált PhD-értekezésében (*Gender relation and the person. The negotiation of Muslim identity in rural Bosnia*). Lásd még Barth, Fredrik Régi és új problémák az etnicitás értelmezésében vonatkozó részét (*Regio*, 1996/1. 3–25).

lakosságú közösséget, melynek multietnikus emléket jószerivel már csak a történelmi feljegyzések tartják számon. Sőt, feltűnő, hogy a vizsgált települések határát képező szomszédos – a Szilágy patak és a Szamos folyó völgyében fekvő – falvakban az asszimilációs és akkulturációs folyamatok roppant látványosak, az etnikai alapképlet egyszerre tükrözi a román és a cigány népesség térnyerését, ami a lokális etnikai tér gyökeres átalakulását jelenti.⁵

A továbbiakban a vegyes lakosságú közösségek asszimilációs és akkulturációs folyamatait döntően meghatározó lokális identitás általános jellemzőire, pontosabban az ezt megalapozó hagyomány új szemléletű vizsgálatára és a témánk szempontjából ebben rejlő lehetőségekre szeretném felhívni a figyelmet.

A hagyomány kutatása a társadalomtudományokban, így az antropológiában is két alapvetően eltérő – a szójáték kedvéért talán e helyütt megengedhető – „hagyományra” tekint vissza. Ezek szerint, egyrészt elfogadott a felvilágosodás tudományfelfogását követő szemlélet, amely objektivizmus a hagyományt a társadalmi és kulturális életgyakorlatban generációkon keresztül öröklődő, taxatív tételezhető, osztályozható és működési rendszerként meghatározó ismeretkészletként azonosítja. Ezek szerint a hagyomány fogalma világosan rögzíthető tárgyyszerű ismeretek kelléktára, melynek megismerése lényegében kimerül leírásában. Ez, a jobb híján nevezzük így, demonstratív vagy direkt hagyománykonceptió egy közösség reprezentatív tárgyi és szellemi javainak többé-kevésbé rendszerezett adatbázisával szolgálhat. Az így jellemzett hagyomány magába foglalja például az etnikai-nemzeti önreprezentáció egész tárházát, amint a lokális közösség saját múltjuk felé fordulásának kollektív emblémáit: a viseletet, az összetartozást kifejezni hivatott motívumok szimbólumrendszerét, egy népdalt, a határban álló nevezetes őserég, fa emléket, vagy az elhagyatott udvarházhoz kötődő kollektív tudást, a demonstratív hagyomány működési színtereit.

Nincs lehetőség, hogy e helyütt beszéljünk arról, miként nyitott teret az alapvetően hagyományellenes, a felvilágosodás racionalizmusában gyökerező modern tudományfelfogás a romantika ellenkulturális alapállású patetikus, jellemzően emotív hagyományfelfogásának, és hogy miként vált ez utóbbi megközelítés népszerű, napjaink közgondolkodását is meghatározó nézetté. A hagyomány monumentalitását, kétségbevonhatatlan példaképszerűségét hirdető meggyőződés lényegében a racionális hagyományfelfogás negatív visszfénye.

■
5 A Monó községközpontjától alig 4 km-re a Szamos völgyében található Sülelmed népességének etnikai arányai 1850 táján fele-fele magyar-román együttélési arányt tükröztek. Ma a magyar népesség aránya a település össznépségében 10% alatti. A régióban a cigány népesség arányainak megváltozására jellemző példa az ugyancsak a Sülelmed település-központhoz tartozó Szamos völgyében található Kelence, ahol a XIX–XX. század fordulóján még nem éltek románok, ma azonban a népességnek több mint a harmadát teszik ki.

Másrészt azonban a társadalomtudományokban, különösen az antropológiában napjainkban egy, a hagyomány fogalmának jelentéstartalmát tágabb értelemben kezelő beállítódás lehetősége mind lényegesebb. A részletektől elvonatkoztatva úgy tűnik, hogy a hagyomány működésében szerepet játszó látens kohézió szerepe iránti érdeklődés egyre fontosabbá lesz. Ezek szerint a hagyomány olyan kontextus, melynek alkotóelemeit egészszé szervező szabályok maguk is a hagyomány szerves részét képezik. Mindebből következik, hogy a hagyomány eme holisztikus koncepciója a demonstratív hagyományfelfogást önmagában nem értékeli, és a hagyomány társadalomtudományi értelmű vizsgálatát csak a jelenség működését lehetővé tevő rejtett szabályok megértésének függvényében tekinti végrehajthatónak.

Úgy tűnik, a hagyomány holisztikus antropológiai koncepciójának bevezetésekor a modern filozófiai hermeneutika területén már alaposan vizsgált, néhány megkerülhetetlen összefüggéssel muszáj szembesülnünk. Hans-Georg Gadamer az egyetemes hermeneutika lehetőségének kulcsát a hagyomány fogalmával illetett tapasztalati tudás valódi értékének újrafelismerésében látta. A hagyomány jelentősége iránti sejtése abból az állításból táplálkozott, hogy a technikai-tudományos ismeretként megfogalmazott tudás, valamint amire ez a tudás vonatkozik, tehát az ismerettárgy között nem tételezhető magától értetődő azonosság-megfelelés.⁶ Magyarán, az objektív igazsággal azonosított tudás, ennek jelentésként végrehajtott megragadása csupán egy meghatározott összefüggés tudása, a megértés felületi dimenziója.

Gadamer elképzelése szerint a hagyomány fogalma két okból is alkalmas arra, hogy a technikai-tudományos ismeretek univerzalizálásának doktrínáját – tehát minden a tudomány elvei alapján konstruált ismeretet – gyanúba keverje. Egyfelől, a felvilágosodás racionalizmusának meggyőződésével ellentétben rámutat arra, hogy a hagyomány nem esetleges, nem irracionális tapasztalatok a történeti időben követhetetlen módon halmozódó és a megismerést hátráltató ismeretkészlete, hanem éppen ellenkezőleg, mindenkor az ész megfontolt tette. Ugyanis mindazon dolgok, melyek a hagyományt képezik, kiválasztásai és összegyűjtései azon ismereteknek, melyeket egy kor értéknek ítél, vagyis a hagyomány fogalma *ab ovo* kizárja azt, hogy a hagyomány ésszerűtlen.⁷ Mert a hagyomány megőrzés és emlékezés, az ész észrevétlen tette, tulajdonképpen „csele”. Az ész ugyanis elfelejtette, pontosabban fogalmazva a hagyományban nem

■
⁶ Itt csak utalhatunk arra a kapcsolatra, ami a modern filozófiai hermeneutika és a fenomenológia tudáskritikai alapállása között tudománytörténeti értelemben és elméletileg rögzíthető tény.

⁷ Részletesen lásd Graburn, Nelson: *What is Tradition? (Museum Anthropology, 2000/24. 6–11.)*

■■■

tartja számon, hogy amit megőriz, azt miért őrzi meg. Ugyanis világos, hogy a hagyományban mindig az marad fenn, ami megőrzésre méltó, de maga a megőrzés eseménye reflektálatlan, spontán cselekvés. Az ész itt látszólag valami ésszerűtlent tesz azzal, hogy elfelejteti azt, hogy mit tesz: mintha a hagyomány nem hagyományozná saját okát, azaz megfelelkezne önmagáról. De ez csupán a látszat! Platón Parmenidésze óta jól tudjuk, hogy a rögzítés – ott az írás – az emlékezés legádázabb ellensége, azaz a felejtés melegágya.⁸ A hagyományban éppen az a megőrzés és emlékezés garanciája, hogy nem jegyzi meg, hogy miért őrzi meg azt, amit megőrzésre méltónak ítél.

A hagyományos közösségek – esetünkben a vegyes etnikai együttélés közösségeinek – antropológiai tanulmányozása előtt éppen ezen a ponton nyílnak felbecsülhetetlen lehetőségek. Megérteni azokat a konstitutív okokat, melyek a kollektív hagyománykészlet alkotóelemeinek lokális kulturális rendszerré szerveződését lehetővé tették. A megértés tárgya a hagyomány alapelveinek újabb szemléletű vizsgálatát követeli.

Lényegében ebből a megközelítésből (pontosabban ennek értelmezéséből) nőtt ki a közösségek hagyományelvű működésének elméletét megfogalmazó társadalomfilozófiai törekvés, amely azt állítja, hogy egy társadalmi csoport lokális identitását megalapozó legfontosabb – maradvány a hagyomány fogalmának a fentiekben jelzett kétpólusú megkülönböztetésénél – látens „hagyománya” a közösségi morál. Itt csak röviden utalhatunk arra, hogy e kiemelkedő társadalomfilozófiai elmélet megfogalmazója, majd az elmélet gyakorlati érdekű alkalmazásának szószólója Alasdair MacIntyre, a filozófiai antropológia és a morálfilozófia határterületén alkotó kortárs amerikai szerző.

MacIntyre híres műve – *Az erény nyomában* (majd később programjában: *Whose Justice? Which Rationality?*, a *Three Rival Versions of Moral Enquiry* és a *Dependent Rational Animals*) – a nyugati kultúra etikátörténetének nagy ívű elemzésére vállalkozott és megmutatta azt, hogy a modern társadalmak individualizálódását a közösségi együttélési szabályoknak időben, lényegében a modernitás néhány évszázada alatt lejátszódó gyökeres átalakulása határozta meg.⁹ A probléma filozófiai antropológiai alaptétele szerint, MacIntyre az egyéni életsorsokat szervező renddé, tehát közösséggé összekapcsoló telosz (cél), az erkölcs képzetének tartalmi kiüresedéséről beszél, amit kórtani értelemben diagnosztizálható tünetnek tekint, fokozatosan és globálisan kiterjedő depravációként, hanyatlásként látta. A jelenség bemutatását hivatott példák, a korlátlan individualizálódást

■
⁸ Weinrich, Harald 2002. *Léthé*. Budapest. Atlantisz, 9; Platón: *Parmenidész*. 274c–275b (in Platón összes művei. II. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984).

⁹ MacIntyre, Alasdair 1999. *Az erény nyomában*. Budapest, Osiris.

■■■

dementiabetegségként, az emberiség elbutulásaként írja le. Ennek oka, hogy a társadalmi egyén elveszti emlékeit a személyét a közösséghez kötő etika alapelveiről, és ezzel a modern *én* orientációvesztése elkerülhetetlenné válik. Nem tartozik sehova, és ezért nem tartozik felelősséggel senkinek semmiért. „*A modern én [...] többnyire nincs tudatában az őt fenyegető „betegségnek”* –hangsúlyozza MacIntyre. Bukása a morális hagyománytartalom kiüresedésére vezethető vissza, ami aztán fizikailag a társadalmi életközösségek működési zavaraiiban, továbbá lassú leépülésében ölt testet.

Talán ez a rövidke összegzés is jelezheti, hogy a lokális identitást megalapozó egyik legfontosabb látens hagyományelem, a közösségi morál kutatása mennyire fontos témája lehet a vegyes lakosságú közösségek együttélésének megértésében. Magyarán, a monói esetre analógiaként alkalmazva kijelenthetjük, hogy MacIntyre posztmodern társadalomfilozófiájának egyik alaptétele, jelesül, hogy a közösség közösséglétének alapját a társadalmi egyéneket egymáshoz kapcsoló íratlan, a szokásokban és a helyi normákban generációról generációra öröklődő etika alapelvei jelentik, gyakorlati értékű és programadó következtetésnek tekinthetjük.

Ezek szerint a monói magyar–román együttélés kvázi sikerét nem az elszigeteltség önmagában, hanem ennek következményeként az magyarázza, hogy mindkét együtt élő etnikai csoport azonos módon, viszonylag kevésbé érintett a modernitás szekularizációs, az individualizációra készítő mintáiban, amelyek a közösségi lét normáira így felületesebb hatást gyakorolnak. A hasonló életmód, a közös „életvilág” feladatai és az ehhez köthető mindennapi gyakorlatok vélhetően elégséges alapot jelentettek az alkalmazkodáshoz. Ezek szerint, ha a két közösség egymás mellett élését, egymással való élésként fogjuk fel, kiderülhet, hogy az egyensúlyi viszonyokat a történeti időben szavatoló hagyomány kötőanyaga az eseti – Monón adott specifikus – körülmények következményeként erősebb, mint a tágabb társadalmi környezetben magyarok és románok kapcsolatát ugyancsak a történeti időben fokozatosan destabilizáló közismert hatástényezők.

Természetesen – amint az előzőekben feltevészerűen megfogalmazott részkövetkeztetések sugallják – a téma kifejtése, azaz kutatása itt nem ér véget, de sokkal inkább ezen a ponton veszi kezdetét. Ugyanis a bevezető alapkérdés, tehát, hogy miként hasznosítható a politikai-társadalmi indíttatású kisebbség gondozásban, közösségvédelemben azon lokális helyzetek tanulmányozása során

szerzett tapasztalat, mint amit a monói vegyes lakosságú közösségek esetében leírhatunk, kutatómódszertani és további elméleti kérdések sokaságát veti fel.

Miként férhető hozzá és miként kutatható ez az elméletileg kimutatott lokális etika, az a hagyományban adott konstitutív ismeretanyag, melyre támaszkodva az egyén személyes identitásában közössége támaszúul szolgál? Másrészt az egymás mellett élő etnikai közösségek autonóm csoportetikája miként áll kapcsolatban egymással és erősíti fel egymást úgy, hogy közreműködik az eredeti kulturális különbségek megőrzésében, tehát a nyelvi, vallási és etnikai távolság fenntartásában? Harmadsorban kérdés – amint a Monón leírható évszázados együttélés ténye felveti –, hogy a két saját független hagyományként azonosítható közösségi etikai rendszer összhangja, időben végbement egymáshoz csiszolódása, ami az együttélés alapfeltétele, képez-e kollektív, tehát Monóra jellemző együttélési modellt.

A sorolt kérdések tisztázása eredményeként talán megelőlegezhető, hogy érthetővé válik majd a lokális együttélési technikák Monón megvalósított gyakorlata. Valamint ennek részeként megértjük majd azt, hogy miért nem probléma, vagy megfordítva, miért természetes itt, amint azt egy idős monói református magyar asszony elmesélte, mikor román szomszédasszonya, aki nem tudott magyarul, átjött hozzá és kérte, tanítson neki református zsoltárénekeket, amit a magyar és román hívek közösen énekelhetnek a pünkösdista gyülekezet istentiszteletein.

■ ■ ■

■

■ ■ ■

■■■ JAKAB ALBERT ZSOLT ■

1848–1849 EMLÉKEZETÉNEK KIALAKÍTÁSA ÉS SZERVEZÉSE KOLOZSVÁRON ■

1848. március 15-én még nem volt forradalom Kolozsváron. 1848–1849 között nem volt szabadságharcok színhelye a város: „egyetlen alkalommal sem vált csatatérre, nem ostromolták meg, nem gyújtották fel” (Gaal 1998, 1), a forradalom és szabadságharc emlékezete mégis erős. Több mint félszáz emlékhely utal a XIX. század ezen eseményeire, utcák, terek, épületek viselik a nyomait, ünnepek, megemlékezések kötődnek a későbbiekben ezekhez az eseményekhez, tartják életben és teszik állandóvá emlékezetüket. Hogyan alakult ki, hogyan jött létre és hogyan változott ez az emlékezet Kolozsváron?

Az 1848–1849-es események megjelenítéseinek, szimbolikus folyamatainak rekonstruálását és elemzését az eseményekkel és emlékéllátásokkal kapcsolatos esetlegesen összeválogatott sajtóanyag, a történeti munkák, valamint saját adat- és forrásgyűjtésem, illetve a megfigyeléseim alapján kialakított értelmezések segítségével végeztem el. Vizsgálódásaim során főleg az emlékéllátásokra, az emléktárgyak (szobrok, emléktáblák) létrehozására, az emlékezet tárgyiasítására, kihelyezésére figyeltem. A dolgozat szűkebbre szabott kerete miatt el kellett tekintenem az emlékezet térbeliesítését kísérő és periodikusan újradefiniáló emlékezési gyakorlatok és ünnepek alaposabb elemzésétől.¹ Az eseményekről való rituális megemlékezésekről, az ünnepek retorikájáról, 1848–1849 alapnarratívájának állandó és helyzetfüggő etnikai-politikai újraaktualizálásairól a probléma összetettsége miatt még további vizsgálatok lesznek szükségesek.

A kollektív emlékezet és a hagyomány szerveződésének kutatása több évtizedes, melynek – a továbbiakra nézve hipotetikus – eredményei jelentik a kolozsvári kutatásom elméleti keretét. A kollektív emlékezet létrejötté nem spontán folyamatként, hanem konstrukcióként, kitalálásként értelmezhető. Támponként Eric Hobsbawm megállapításai szolgálnak, aki a kollektív emlékezetet kitalált hagyományként, a XIX. századi, gyors társadalmi-gazdasági változásokat mutató Európa hagyományteremtéseként értelmezi. A tömeges hagyománytermelés időszaka az 1870–1914 közötti ötödfél évtized (Hobsbawm 1987).

Az emlékezet szervezése nem egyéni, hanem kollektív folyamat eredménye. Maurice Halbwachs szerint az emlékek felidézése meghatározott társadalmi keretben adott, e feltételek között történik és tölti be funk-

■
¹ Az emlékezet kihe-lyezésének elméleti megközelítéseiről, az emlékezet térbelie-sítésének kolozsvári eljárásairól írott munkáinkhoz lásd Jakab 2003 és Jakab 2005.

■■■

cióját. Az emlék kollektív jellegét a közös tudatállapotra való referálás adja. A társadalmi keret pedig az emlékezetet felülvizsgáló, működtető intézményként tételeződik, amely az emlékezési eseményt szabályozva a társadalmi konszenzust biztosítja (Halbwachs 1925, VIII–IX). Ilyen szabályozó intézményeknek tekinthetők esetünkben azok a társadalmi csoportok (egyletek, társaságok, klubok stb.), amelyek létrehozzák, fenntartják, működtetik a vizsgált események emlékezetét.

KIK TEREMTIK MEG A HAGYOMÁNYT?

A forradalom és szabadságharc emlékezete a Bach-korszakban elfojtás, tiltás alá esett. Az eseményekről való megemlékezés, a meghalt honvédeknek kijáró tiszteletadás a törvényellenesség körébe tartozott. A népi kultúrában ezzel szemben korán kialakult egy folklórhagyománya ezeknek az eseményeknek.²

A kiegyezés (1867) után lehetőség nyílik az ezekről az eseményekről való megemlékezésekre. Ezek a gyakorlatok kezdetben az informális emlékezetalkítás eszközeivel élnek: félhivatalos rítusokról, kisebb csoportok által támogatott és a gyászszertartások szimbolikus eszköztárát aktivizáló közösségi megnyilvánulásokról beszélhetünk. 1869-ben a Kolozsváron kivégzett Tamás András honvédtisztnak állítanak emlékkövet a Házsongárdi temetőben, a következő szöveggel (bár sem az esemény helyszínét, sem a sírt nem tudták azonosítani):

EMLÉKÉRE / VOLT CS(ászári). K(irályi). HUSZÁR ÖRNAGY / KÉSŐBB HONVÉD ALEZREDES/ CS(ík). MADÉFALVI/ TAMÁS ANDRÁSNAK / KI SZÜ[letett]. OCT. 26 1784. / HAZA IRÁNTI SZERETETÉÉRT / MINT VÉRTANU KISZENVEDETT / KOLO'SVÁRT NOV. 9. 1849. / EMELVE / CS(ík). SZÉKI HONVÉD EGYLET ÁLTAL / TÖBB LELKES KOLO'SVÁRI / POLGÁROK HOZZAJÁRULTÁVAL / 1869.

Az első megemlékezés szintén temetőben, Bölöni Farkas Sándor sírjánál zajlott 1873. március 15-én.³ A rítus megválasztott helyszíne arra enged következtetni, hogy az események kapcsán elsősorban a halottakról való megemlékezésre tevődött a hangsúly. Ezt a gyászünneppel jelleget támasztja alá az a tény is, hogy Kolozsváron a honvéd(ok)nak a temetőben állítottak emlékoszlopot. A kollektív emlékezet kihelyezésének így a temető volt a terepe.

■
² Kríza Ildikó által szerkesztett kötet (Kríza 1998) tanulmányainak megállapításai és Vajkai Aurél munkája (Vajkai 1998) a népi díszítőművészetről, Kósa László könyve a paraszti múlt- és történelemszemléletről (Kósa 1980, 137–164) bizonyítják az események korai népi feldolgozását.

³ Bem József tábornok tábori zenésze, Salamon János és cigányzenekara játszott hazafias dalokat (Gaal 1998, 1).

Az eseményeknek a reprezentatív nyilvánosságba való kikerülése, a köztéri emlékezési kultúra megszületése a következő évekhez köthető. 1874-ben a megemlékezés még nélkülözötte a nyilvánosabb tereket, bár bekerült a város belső központjába. Ezúttal már a Redut nagytermében rendezték meg az ünnepséget. A reprezentatív helyszín az 1848-as forradalom nagy (kolozsvári) eseményének helyszínévé vált indokoltta: ebben a teremben mondták ki az uniót Magyarországgal. A megemlékezés hangulatára az ünnepélyesség vált jellemzővé, mintegy jelzésként annak, hogy nem a bukott szabadságharc tragikumára, hanem a forradalom érvényes vívmányára (a 12. pont), az unió eseményére tevődött a hangsúly.

A korai megemlékezésekhez hasonlóan a történeti/történetírói pozíció is a legitimizáló szándék felől tétéleződött. 1888-ban jelent meg Jakab Elek Kolozsvár történetének harmadik és egyben utolsó kötete. A szerző nagyszabású vállalkozása éppen az 1848-as forradalmi események bemutatásával zárul.⁴ Annak ténye, hogy a helytörténeti munka kitűzött határa éppen ez az esemény, azt jelzi, hogy 40 év távlatából már érzékelhetőként adódott egy új történelmi korszakhatár, lehetségesnek és szükségesnek mutatkozott egy új határeseménynek a kanonizálása. Maga a „korszak” is egy szelektív kategória, utólagos konstrukció. Kulcsár-Szabó Zoltán szerint az emberi élettapasztalatok, önértelmezések is szükségszerűen az idő reflexiójára kényszerülnek (Kulcsár-Szabó 2000, 90). Az emberiség korszakokban gondolkodik, a szemlélő jelenkora mindig egy (korszak)határtól számított. Odo Marquard szerint a korszakhatárok felépítése (sőt: lebontása, áthelyezése), az idő „behatárolása” alapvető antropológiai igény, „határszükséglet” kifejeződése (idézi Kulcsár-Szabó 2000, 90). A korszakváltásokat mindig csak meghaladottként, utólagos nézőpontból lehet szemlélni. A „nagy események” az utólagos jelentésteremtések következtében leterhelődnek, „csak a történet későbbi alakulása (és alakítása) felől válnak »nagyjá«, és emelkednek ki az adott pillanatban lezajló párhuzamos, akár széttartó események közül” (Kulcsár-Szabó 2000, 91).

Érdeemes elidőzni Jakab Elek leírásánál, mivel jól szemlélteti a múltban lezajlott, de a jelenből megítélt események minőségét. A forradalom hírére „néhány perc alatt a váratlan meglepetés első benyomásai alatt hazafias lelkesedés s öröme buzdulás hatotta át a város lakosait. Nem zajongó kitörés – egy csöndes belső öröm áramlata látszott az arczokon” (Jakab 1888, 1020). A történelmi cezúrát, a korszakváltó (kolozsvári) esemény időpontját a szerző a forradalom

■
⁴ A szabadságharcról *Szabadságharcunk történetéhez* címmel írta meg emlékeit (Jakab 1880).

híre megérkezésének másnapjával jelöli: „Mikor 1848. márcz. 21. az ó idő és rendszer összeroskadva letünt, s az új, lelket szivet fölrazólag bekövetkezett...” (Jakab 1888, 1019–1020). Ezen a napon fogalmazták meg a polgári őrség felállításáról, az unióról, a törvény előtti egyenlőségről és közteljesítéséről stb. szóló törvénytervezetet. Ez az eszme megszületésének ideje,⁵ a nagy kezdet: „A rövid indítvány egy nagy jövőnek programja és kerete!” (Jakab 1888, 1021) A történelmi reprezentáció az eseményt mint ünnepet mutatja be: „...nagy tömeg közönség: uri rend, polgárság, tanuló ifjak, nemzeti színű zászlókat lobogtatva jöttek a városház elé, melyeken ily feliratok voltak: »UNIO. ÉLJEN AZ UNIO. ÉLJEN AZ ALKOTMÁNYOS MONARCHIA. ÉLJEN A FELSÉGES URALKODÓ-HÁZ. ÉLJEN A SZABAD SAJTÓ, KÖZTEHERVISELÉS, TÖRVÉNY ELŐTTI EGYENLŐSÉG, POLGÁRI ŐRSEREG!« s több hasonló. A zászlók nagy száma csaknem erdőnek látszott, a szép három-szín a nap sugáriban megtörve festői látványként tárult a néző elé. A sziveken gyönyörözés áradt el, a szemekben örömköny ragyogott. A közönség időközönként ismételve kiáltotta a lelkesítő zászlófeliratokat s nemzeti dalokat énekelve adott hazafias örömeinek kifejezést. Mindenki nemzeti színű selyem szalagcsukrokat [*cocardá*] tűzött mellére, s az egyik Unio feliratu lobogót a tanácsház fedele homlokzatára tűzték fel. (...) Estve 2–300 fáklyával, zeneszóval, közben-közben harsogó: ÉLJEN AZ UNIO! kiáltások közt, nemzeti lobogókkal ment az ifjuság elébb a kormányzó, azután id. gróf Bethlen János, végre Méhes Sámuel házához a nap diadala fölött örömeiket s e férfiak iránti tiszteletüket és hálájukat kifejezni” (Jakab 1888, 1022). A történész gesztusa az eseménysorozat ünnepi bemutatásával maga is emlékezetkonstruálás, az utólagos eseményalkotás technikáit alkalmazza.⁶

Az eseményekre való figyelés, a megünneplésének igénye egyre határozottabb lett a század utolsó negyedében. Három évvel az első megemlékezés után, 1876-ban a szervezők Március 15-i Állandó Bizottság alakultak. Ugyanez a bizottság létesítette 1892-ben az 1848–49. Országos Történelmi és Ereklje Múzeumot, és alapította ugyanebben az évben az 1848–49. Történelmi Lapokat (Gaal 1998: 1–2). Ekkor a szabadságharcot túlélő honvédek közül már csak néhányan éltek, tehát az események emlékezetét a felejtés veszélyeztette. A múzeum tárgyi emlékeket gyűjtött mint az események kézzelfogható bizonyítékait. A havonta kétszer megjelenő lap visszaemlékezéseket, dokumentumokat közölt. Folyamatosan ismertette az elhunyt szabadságharcosok fontosabb adatait, s az 1894. november 1-jei lapszámban *Emlékezzünk a*

■
⁵ A népi kultúrában is a létezés kezdetét ruházák fel nagy jelentőséggel. „A kezdet nagy jelentőségű szituációja újra megismétlődik az ünnep alkalmával, amely strukturálisan újratelemi azt a fontos határhelyzetet, amelyben a káoszról kozmosz alakult” (Pócs 1983, 197).

⁶ Magának a történelmi ténynek a fogalma is egyes történészek szerint nem más mint a történelmi interpretáció nyomán létrehozott konstrukció (White 1997, Gyáni 2000).

halottakról címmel közzé is tette a Házsongárdban nyugvók névsorát.⁷ Ezáltal magukra vállalták és fenntartották a kollektív emlékezet fölötti gyámkodás jogát, intézményesítették az oralításban élő események korrigálását és hitelesítését.⁸ A közelmúlt egyéni életeseményeit, élet-történeteit a nemzet történetébe ágyazták, és közösségivé formálták.

Kezdetben, főleg a kiegyezés előtti időszakban elhunyt honvédek sírjait – tartva a megtorló intézkedésektől – nem jelölték, vagy legfeljebb a halott nevét, születési és elhalálozási évszámait vették fel. A későbbiek során a város által adományozott dízsírhelyekre temették őket, sírköveket, obeliszkeket állítottak. Például a csak 1867 után hazatért Bethlen Gergelyt (1810–1867) 1903. november 1-jén temették újra, és avatták fel oszlopát: „Harcolt a hazáért 1848-ban mint ezredes, a világszabadságért mint olasz tábornok” (Gaal 2003, 61). A későbbi sírfeliratok megszövegezései is már nyíltan utaltak az eltemetetteknek a szabadságharcban betöltött tisztségére, illetve a megszerzett katonai fokozatra: Balázs Márton (1824–1895) „1848/49-es esemény bajnok” (Gaal 2003, 61); „Bányai Sámuel/ városi tanácsjegyző/ 1848/49 honvéd százados.” (Gaal 2003, 34); „Országos képviselő / kormánybiztos / tevékeny buzgó hazafi / Asztalos Pál / földi maradványait / zárja e sírhant / nemzete választottjai közt / szilárdul állva / életében polgári tiszteletet / halála után kortársai / részt vevő könnyűit / méltán kiérdemelte / földi sárházától megvált / élete 33ik évében / 1849” (Gaal 2003, 82); Bányai Vitális (1815–1888) „Becsület és haza / volt vezércsillaga, / élete csalódás / és szenvedés vala.” (Gaal 2003, 65); „Itt nyugszik / Vogel Károly / a kolozsvári könyvnyomdászok / nesztora / a koronás arany érdem / kereszt tulajdonosa / 1848- / 49-iki / honvéd altiszt / született 1829-ben / meghalt 1906. nov. 12-én.” (Gaal 2003, 50); az utolsó 48-as honvédtisztként számontartott Eszterházy Miguel (1825–1923) „a Sándor-huszárok kapitánya, 48-as honvédtiszt, szabadsághős, ARADI fogolj” (Gaal 2003, 32). Az egyik legismertebbnek, Bem alvezérének márványoszlopára csak ennyi került: INCZÉDY (Gaal 2003, 43). Az így megfogalmazásra, bemutatásra kerülő élettörténetek a nagy hagyomány megformálása mellett didaktikus funkciókkal is bírtak: a közösség és a nemzet érdekeit felvállaló, azért életüket áldozó egyének életútjával modellezték a minőségi hazafiságot és tették legitimmé magát a nemzeti érzést. És hasonló logikával legitimálták magának a nemzetnek a létét: a nemzet létezik, hiszen szenvedtek vagy meghaltak érte.

1896. április 1-jén a két honvédtiszt kivégzésének helyére emlékoszlopot állítottak. A munkálatokat (a kő faragása és szállítása, vas-

■
7 Összeállítója Knapienszky Kázmér, az 1848-as lengyel légió Kolozsváron maradt tagja volt (Gaal 1998, 4). A halottak névsorát Gaal György egészítette ki és közli (Gaal 1998, 6–7).

8 Az írás dokumentatív természete lehetetlen-né teszi a felejtést. Jan Assmann a hagyományak a szóbeliségből írásbeliségbe való fordítását a *rituális koherencia* „ismétléskényszerének” *textuális koherenciával* való felváltásaként értelmezi (Assmann 1999, 88–89).

rácskerítés kidolgozása, díszcserje- és hársfaültetés, aszfaltburkolat készítése) a szakemberek saját költségükön végezték, a szükséges alapanyagokat pedig a kereskedők díjtalanul bocsátották rendelkezésükre.⁹ Az emlékmű felirata a következő volt:

HONVÉD / VÉRTANUK / EMLÉKE // A HAZÁÉRT / ÉS A NEMZET JOGAIÉRT / 1849. OKTÓBER 18-ÁN / E HELYEN, / A BITÓFÁN VÉRTANUHALÁLT / SZENVEDETT / TAMÁS ANDRÁS ALEZREDES / Sz[ületett]. CSIKMÁDÉFALVÁN 1784. X / 16, / SÁNDOR LÁSZLÓ TÁBLABIRÓ / AZ I. SZÉKELY EZRED 1-SŐ ZÁSZLÓALJÁBAN / NEMZETŐR TISZT / Sz[ületett]. CSIKTAPLÓCZÁN 1796.¹⁰

Az emlékművet a kivégzések évfordulóján, október 18-án leplezték le.

1897. március 12-én a *Kolozsvár* napilap rövid hírt közöl *Petőfi emléktábla leleplezése* címmel: „A felsőbb leányiskola a Biasini-szállodánál emléktáblát tétetett Petőfi ott időzésének emlékére. Az emléktábla leleplezése márcz. 15-én d. e. 10 órakor lesz. Ünnepi beszédet dr. Versényi György tanár mond.”¹¹ Március 15-én a megszokott helyeken ünnepelt a város. 11 órától a főtéren gyülekezett, hogy az „egyetemi polgárok lélekemelő ünnepének” tanúja legyen. A központi egyetemtól vonultak fel zászlók és zene kíséretében. A műsort a polgári dalegylet nyitotta meg a *Himnusszal*, majd Czákó Péter színművész elszavalta a *Talpra magyart*. Ezt követte Pazourek Ferenc „lendületteljes ünnepi beszéde”, amely a tömeg „éljenkiáltásai közepette végződött”. Körösi Gábor színművész szavalata után ismét a polgári dalegylet énekelt, ezúttal a *Szózatot*. A műsor zárásaként Csikay György zenekara játszott alkalmi dalokat.¹² A megemlékezések ünnepi jellege mellé a szórakoztatás szerepe is társult. Az egész napos rendezvény a Vigadóban megtartott kulturális műsorral zárta. A megemlékezés egyik kitérőjeként a leányiskola felavatta az emléktáblát: „PETŐFI SÁNDOR / És neje / 1847. okt[óber]. 21-től 24-ig. / Megjelölte a helybeli áll[ami]. / felsőbb leányiskola kegyelete / 1897. márc[ius]. 15.” Az emléktáblának is szerepe volt abban, hogy a szálloda előtti utcát 1898-ban Petőfiről nevezték el.

A forradalom kitörésének és az unió létrejöttének fél évszázados jubileumán nagyszabású rendezvényekkel ünnepelt a város. Ezen a napon a forradalom szimbolikus rekonstrukcióját is elvégezték.¹³ A tömeg a Redut elé vonult, ahol a városatyák „díszközgyűlést” szervez-

■
⁹ 1848–49. *Történelmi Lapok*, 1896. máj. 15. – jún. 1.

¹⁰ 1848–49. *Történelmi Lapok*, 1896. 7. sz.

¹¹ *Kolozsvár*, XI. évf. 58. sz. 1897. márc. 12.

¹² *Kolozsvár*, XI. évf. 60. sz. 1897. márc. 15.

¹³ Ugyanerről számol be Keszeg Vilmos is a tordai március 15-ei ünnepségek kapcsán, amelyek az 1848-as nap stilizált reprezentációi kívántak lenni (Keszeg 2004, 26).

tek, illetve alakítottak az események analógiájára. Az ünnepi beszédek mellett Kőváry László szemtanúként idézte fel az uniós tárgyalásokat. Majd a levonuló városi vezetőség a várakozó tömeghez csatlakozva emléktábla-avatáson vett részt:

„AZ ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉS / ITT HATÁROZTA EL
AZ / UNIO / LÉTESÍTÉSÉT MAGYARORSZÁGGAL / 1848.
MÁJ[us]. 30. / A FÉLÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓRA /
EMELTETTE AZ EMLÉKTÁBLÁT / AZ EGYETEM IFJÚSÁGA
/ 1898. MÁJ[us]. 30.

A leleplezés előtti nap az utca nevét (Belmonostor) Unió utcára változtatták.¹⁴

Bem József emléktáblájának felállítását az Erekllye Múzeum bizottsága kezdeményezte. A vármegye és a város vezetői, valamint a még élő 1848-as honvédek jelenlétében leplezték le 1898. december 25-én:

E HÁZBAN VOLT SZÁLLVA/ BEM JÓZSEF / HONVÉD
TÁBORNOK / 1848 DECZEMBER 25-IKI / GYŐZEDELME
BEVONULÁSAKOR.

HATALOM- ÉS EMLÉKEZETVÁLTÁSOK

Erdély 1918-as Romániához való csatolása nemcsak azt jelentette, hogy az addig Magyarországhoz tartozó országrész román fennhatóság alá került, hanem azt is, hogy Erdélynek ezután egy másik (román) történelem részévé kellett válnia. Az új hatalom új történelemszemléletet és ezzel együtt új, eltérő emlékezetet követelt. Mentalitásának az emlékterekben bekövetkező változásait is nyomon követhetjük.

A román hatalom az előző rendszerre utaló reprezentációk közül többet láthatatlanná tett. Az 1848–1849-es események nyilvános tárgyi interpretációit is – az események eltérő megítélése miatt – felszámolni igyekezett: a magyar és román nép ellenfélként élte meg a szabadságharcot. A vizsgált események emléknymai közül először az 1920-as évek elején az unió emlékszövegét tüntette el, illetve cserélte le egy másikkal, a Memorandum-perre emlékeztetővel. Ugyanekkor vették le a Biasini Szállodáról Petőfi emléktábláját, amelyet 1939-ben helyeztek vissza.

A kivégzett honvédek emlékművét összetörték, és részben megsemmisítették.¹⁵ Mindezek a tények ugyanannak a kulturális

■
¹⁴ Az utcának a főtéren túli folytatását (Belmagyar) Kossuth Lajosról nevezték el.

folyamatnak a lenyomatai, amely egyfelől az emlékezetet, másfelől a felejtést működteti. Ha a térbeliesítésnek az emlékezés felel meg, akkor a tér felszámolásának, eltüntetésének a felejtés.¹⁶ Az emlékezet és tárgyiasított formáinak (emlékmű, emléktábla, szobor) negligálása, eltüntetése is következképpen kulturális viselkedésnek számít, a múltól való reprezentáció használatának mellőzését jelenti.

A második világháború alatti új „magyar világ” folytatta a korábban megkezdett emlékezetszervezést. Visszaállította az eltávolított emléktáblákat, így 1941-ben az unió létrehozásáról szóló is a helyére került, felváltva a Memorandum-perre emlékeztetőt. (Az uniói táblát az 1940-es évek közepén végleg eltávolították.)

Az emlékezet tárgyiasított nyomainak eltüntetését nemcsak szimbolikus területsértésként értelmezte a magyar hatalom. A honvédeknek a román hatalom által leromboltatott emlékművét visszaállította némileg módosított szöveggel, és újabb két emléktáblával egészítette ki. Az egyik szöveg az emlékezet újraállításáról szólt:

„BARBÁR KEZEKTŐL LEDÖNTÖTT EZEN / EMLÉKET FELKUTATTA ÉS VISSZAÁLLITOTTA / A 25. ÖNÁLLÓ LÉGVÉDELMI GÉPÁGYU- / ÜTEG 1941. AUGUSZTUS 10-ÉN.”

■

¹⁵ Az obeliszket még a leleplezése előtt, 1896. április 20-án este Kolozsváron tanuló szász diákok megrongálták, oldalait telefirkálták.

¹⁶ Bár Tzvetan Todorov szerint az emlékezetnek nem a feledés az ellentéte. A szerző értelmezésében a szembenálló terminusok inkább a *megőrzés* és az *eltörlés* (feledés), az emlékezet mindig és szükségképpen közvetítő a kettő között (Todorov 1996, 30).

A másik emléktábla a fogadalom, a múlt iránti kegyelet megerősítése:

VÉRTANUSÁGTOK MEGSZENTELT HELYÉN / EMLÉKTEK E KŐBETŰK ŐRZIK. / DE MAGYAR SZÍVBEN JOBBAN, MINT A SZIKLA / MEGTARTJUK MAJD VÉGTELEN IDŐKIG.” (Lówy–Demeter–Asztalos 1996, 189).

Az utóbb állított emléktáblákat a második világháború után tűntették el, az emlékmű többi részét az 1980-as évek közepén döntötték le. Az 1989-es forradalom után a megmaradt részeit rendezték, évente (november 6-án) megemlékezéseket tartanak mellette.

A második világháború után fokozatosan berendezkedő román kommunista rezsim kezdetben nem tekintette a maga számára használhatónak 1848–1849 történeti hagyományait. Az 1965 után hangsúlyosodó hivatalos történetiszemlélet már a román szabadságharc emlékezetét alakította. Avram Iancu alakjának és tetteinek mitizálása lehetőséget teremtett arra, hogy a román történetírás legérzékenyebb területét, a

nemzet létrejöttét, az önállósági törekvéseket példázza és legitimálja.¹⁷ Ez a koncepció a forradalom és szabadságharc eseményei közül leginkább a balászfalvi nemzetgyűlésre fókuszált, amelybe a román országrészek és Erdély egyesítésének korai szándékait vetítette vissza.

1968 és 1972 között a kommunista diktatúra politikai engedményeket tett kisebbségi ügyekben. Erre a rövid időszakra az emlékezetkonstruálás, emlékéllítés viszonylagos feléledése vált jellemzővé.¹⁸ Ebben a kanonizálási hullámban állítottak emléktáblát a Biasini Szálloda épületén a (román) szabadságharc eseményének: „Itt, az egykori Biasini Szállóban szállt meg az Erdélyi-szigethegységbe, Avram Iancuhoz vezető útján Cezar Bolliac (1813–1880) kíséretében, Nicolae Bălcescu (1819–1852).” A román emléktábla felhelyezése az előzőleg már a magyarok által megjelölt épületre folytatása és felerősödése volt annak a folyamatnak, amelyet az etnikumközi, emlékezetért vívott szimbolikus harcnak nevezhetünk.

Avram Iancu átmeneti lakását is megjelölték a Biasini Szálloda közelében: „Itt lakott főiskolai tanulmányai idején (1841–1844) Avram Iancu, az 1848-as erdélyi forradalom kiemelkedő vezetője, a társadalmi és nemzeti jogok lelkes harcosa. Leleplezve 1972 szeptemberében.” A Petőfi utca átnevezése Avram Iancura ebben az időszakban történt.

Ennek az emlékezetért folyó harcnak vagy az emlékezetek közötti rivalizálás folyamatának magyarázatára a foucault-i *diskurzusmodell* tekinthetjük érvényesnek. A szerző a *diskurzuson* azt a szimbolikus jelentésegyüttest érti, amelyért és amelynek eszközeivel a társadalomban harc folyik. A diskurzus természete pedig, hogy kizár, marginalizál eltérő véleményeket (Foucault 1998). Ennek a teóriának a jelen vizsgálati tárgyra való alkalmazása azt jelenti, hogy a múlt megjelenítése, a jelent legitimáló kollektív emlékezet eszköz annak a szimbolikus hatalomnak a megszerzésében, amelyért a magyar és román *diskurzustársaságok* versengenek.

A rövid nyitás utáni időszakban vált hangsúlyosabbá a román hatalom számára 1848–1849 emlékezetének megalkotása. A kommunista diktatúra elfojtotta az interetnikus konfliktusokat, a hatalomtól eltérő nemzeti ideológiák, vélemények a nyilvánosság szintje alá kényszerültek. A fenti elmélet értelmében egyetlen diskurzus, a hatalmi beszédmód uralta az események emlékezetéről való beszédet. Célja a román nemzet létrejöttének utólagos megteremtése volt, egy olyan múltkép megkonstruálásával, amely a magyar (immár kisebbségi) emlékezetet is ellensúlyozni tudta.

■
¹⁷ Avram Iancu kultusza a román országrészekben nem, csupán Erdélyben jelenik meg (Boia 1999, 277).

¹⁸ Mintegy 40 emléktáblát helyeztek el Kolozsváron, nagyobb-részt román vonatkozásúakat, különösebb nyilvános és ünnepi ceremónia nélkül.

1979-ben a Báthory István Líceum fennállásának 400. évfordulóján emléktáblát helyeztek el az intézményen. A román nyelvű szöveggel a román nemzeti emancipáció történetét forgalmazták: „Itt működött a kolozsvári Kegyesrendi Gimnázium, amelyben számos román diák tanult, közöttük Avram Iancu, Gheorghe Barițiu, Alexandru Papiu-Ilarian, Constantin Roman, Ion Suci, Iosif Suluțiu, Iacob Bologa, Nicolae Popea, Constantin Secăreanu, Constantin G. Ioan és a Buteanu fivérek, akik jelentős szerepet játszottak az 1848-as forradalom idején. Az iskola román diákjainak körében uralkodó román nemzeti egyenjogúsítási óhaj volt az *Aurora* ('kikelet') egyesület (1848) és a *Zorile* ('hajnal') című irodalmi lap alapja.”

A hivatalos ideológia a magyar emlékezetet ellensúlyozandó az eseményeknek azon mozzanatait emelte ki, amelyek kompromittálóak a szabadságharc megítélésében. A Fellegvár kaputornyára helyezett szöveg ezt a törekvést képviseli: „Az ellenforradalmi magyar nemesség parancsára 1849. május 11-én ezen a helyen végezték ki Stephan Ludwig Roth szász tanárt, haladó szellemű értelmiségit, az 1848-as forradalom tevékeny harcosát, a szász lakosság és a román nép társadalmi és nemzeti jogainak fáradhatatlan támogatóját.” A magyar szabadságharc ellenforradalminak való beállítása a hivatalos román történelemszemlélet mentén értelmezhető: a román szabads csapatoknak a nemzeti jogokért vívott harcai képviselték az igazi forradalmat az elnyomó magyar hatalommal szemben.

SZIMBOLIKUS TÉRHARCOK AZ ESEMÉNYEK ÜRÜGYÉN

Az 1989-es forradalom nemcsak a politikai rendszer, hanem a múltról folyó diskurzus vonatkozásában is cezúrának tekinthető. Kolozsváron minden eddiginél intenzívebben lángol fel az emlékezet újraalkotásáért folyó törekvés. Az új rendszer számára a társadalmi-politikai legitimizáció és otthonosság érzetét nem nyújtó emléktárgyak terhekké váltak. A történelmi reprezentációk nagyarányú felszámolása így vált indokolttá. Történelmi-politikai események nyomaikat (munkásmozgalmak, szakszervezeti gyűlések stb.) tüntették el a térből. Helyükbe az előző totalitárius rendszerek áldozatainak emlékei, új történelmi események, személyiségek kerültek.

1848–1849 emlékezete változatlanul érvényesnek, értelmezhetőnek, állandónak mutatkozott. A magyar etnikum számára a rendszerváltás a forradalom és szabadságharc megünneplésének lehetőségét is ígerte. A helyi román elit is egyre inkább igényt tartott

az események megformálására. A Gheorghe Funar-féle korszakban, 1992 és 2004 között a vezetői pozíciót birtokló román hatalmi elit olyan nacionalista diskurzust vállalt fel és éltetett, amely elleghetetleníteni igyekezett a magyar emlékezetért folytatott beszédmodokat. A polgármester már első kampánybeszédeiben a múlt újraalkotását, új emléktárgyak létrehozását ígerte a magyar emlékezet ellenében.

A szimbolikus helyekért folyó harc részeként a román elit először a főteret mint magyar etnikus teret igyekezett semlegesíteni, illetve kisajátítani, a román nemzeti térhez csatolni: a Mátyás-szobor felcímkézése a román nemzeti ünnepen, az előtte folyó ásatások, a tér emlékművekkel való bezúfolása ezt leginkább bizonyító eljárások.¹⁹ Egy évvel később megalkották és rituálisan birtokba vették a román centrumot. 1993. december 1-jén felavatták a tér névadója, Avram Iancu szobrának talapzatát. A román nemzeti ünnepeken, kiemelt időpontokban csomósodó térrendezési eljárások a román nemzeti érzésre, történelemtudatra apellálva tették legitimé az emlékezetformálás, emlékezetalkotás gesztusait. Ebben az olvasatban Mátyás román származású, az övével szemben elbukó király, akinek emlékezetét Avram Iancu emblemikus figurája, mítosza hivatott maradéktalanul ellensúlyozni. Az utóbb kialakított tér szimbolikus erejét a periodikus bejárás gyakorlatokból, katonai parádékból és politikai reprezentációkból merítette.²⁰

A főteri rendezések mellett más magyar emléktérre is rátelepedett a román diskurzus. A román félnek, bár korábban már megjelölte a helyet, a Biasini Szállodához bejárás- és beélési gyakorlatai, megemlékezési rítusai nem kapcsolódtak. 1848–1849 eseménye megmaradt a magyar etnikum fő nemzeti ünnepének. Ezt az ünnepséget a polgármester igyekezett visszaszorítani, törvényes kereteken kívül helyezni.²¹

1996 márciusában a helyi román vezetőség is bejelentette igényét a szimbolikus térteremtést és a március 15-i ünneplést illetően. Erre ugyanazt a teret és időt választotta, amelyet a helyi magyarság magának tartott fenn. 13-án *Megemlékezési összejevetel* címmel a Polgármesteri Hivatal és az Állami Levéltár felhívást tett közzé a helyi román újságban. A lakosságot kérték a márciusi ünnepen való részvételre, hogy együtt ünnepelhessék az „1848-as Forradalom Vezetőinek és a meggyilkolt románok tízezreinek emlékét.”²² Az ismertetett program az ünnepély csúcspontjaként a George Barițiu és Nicolae Bălcescu emléktáblájának leleplezését nevezte meg.

A megjelölt napon a korábbi román nyelvű emléktábla helyébe a következő kétnyelvű (román és angol) szöveget helyezték: „Ebben az

¹⁹ A főter szimbolikus átrendezéséről, a szimbolikus térharcokról átfogó elemzést Feischmidt Margit írt (Feischmidt 1994 és Feischmidt 2003).

²⁰ A hatalmi diskurzusok által a fizikai terekhez rendelt szimbolikus (a *miénk és övék* dichotómiájára építő) jelentések vizsgálatát Kolozsvár példáján Szabó Töhötöm végezte el (Szabó 2004).

²¹ Gheorghe Funar polgármester kijelentése: „Március 15. az erdélyi magyarok által elküvetett atrocitások kiindulópontja volt. Utódaiknak nem lenne szabad nemzeti napként ünnepelniük, ehelyett inkább bocsánatot kellene kérniük a megtörténtekért a románoktól.” (*Adevărul de Cluj*, 1996. március 16–17.)

²² *Adevărul de Cluj*, 1996. március 13.

épületben szálltak meg 1848–1949 éveiben a nemzeti szabadságért és egységességért folyó harc szervezéseiben George Barițiu és Nicolae Bălcescu. A románok szent ügyének kinyilvánítását a magyar nemesség véres megtorlása követte, amelynek során legyilkoltak 40000 románt, felperzselték és feldúltak 230 falut.” Az emléktábla létjogosultságát annak rangos egyházi előljárók által történő felszen- telésével legitimizálta. A tartalom hitelesítésére a délután kezdődő *Supplex Libellus Valachorum 205* című, a Polgármesteri Hivatal nagytermében megtartott konferencia volt hivatott, amelyen aka- démikusok, egyetemi professzorok, kutatók vettek részt. A gesztus legitimitását a konferenciát követő, *Suplexe românești oglindite în documentele clujene din veacul al XVIII-lea* című dokumentumki- állítás is biztosította.

Az események román emlékezetével további fontosnak ítélt tér- részeket jelöltek meg. 1997-ben a Fellegváron, a korábbi fakereszt helyébe emeltek egy, méreteit tekintve impozáns emlékművet. A város legtávolabbi területeiről is látható emlékműre helyezett szö- vegek közül egyik kommunistaellenes, a másik pedig 1848 sajátos értelmezése:

„Ezen a Fellegvárnak nevezett magaslaton és más Kolozsvár környéki helyeken az 1848-as erdélyi forradalom megtorló hadjáratában nagyszámú románt végeztek ki. Alexandru Bătrâneanu prefektus, Vasile Simonis, Vasile Turcu, Alexandru Țicudi tanácsosok és a nagy német történész és gondolkodó Ștefan Ludwig Roth emlékére, és sokaknak, akiknek egy részét feljegyezték a kor dokumentumaiban és azoknak, a többeknek, akiknek neve ismeretlen maradt. Kivitelezte a S. C. Turnatoria Metalul 1997-ben.”

A fentiekből látható, hogy az 1989 után újradefiniálódó román nemzeti diskurzus a város legjelentősebb tereit foglalta le az emlé- kezet konstruálására. A vizsgált események tárgyiasított emlékezete birtokolja a szimbolikus szempontból legfontosabbnak és legalkalma- sabbnak ítélt helyeket. Az emlékezetről való beszélés uralásának szán- déka a román vezetőség részéről kiterjed a magyar megemlékezések idejének kompromittálására is. Így értelmezhető a magyar nemzeti ünnepre való rátelepedés. Ez a nap az emlékállításokban, ritualizált eseményekben a legleterheltebb a román nemzeti ünnepnap után. A román polgármester 1999-ben emléktáblát avatott a Biasini Szálloda

melletti mellékutcában, az ünneplő magyar tömegtől nem messze, a „a kolozsvári egyetem első román nyelv és irodalom tanára” emlékére. 2000-ben pedig az 1919 és 1920 között a Kormányzó Tanács vallás- és közoktatásügyi feladatait ellátó intézménynek helyet adó épületet, illetve az Állami Levéltár 1923 és 1937 közötti székházát jelöltette meg. 2003-ban és 2004-ben egyházi előjárók segítségével gyászmisét celebráltak a Biasini Szállodánál. A rítust a magyar koszorúzási ünnepek időpontja előtt végezték. A román halotti mise keretében felelevenítették, verbalizálták az emléktáblán megfogalmazott eseményt. Az egyházi előjárók a rítust „Nicolae Bălcescu, George Barițiu, Avram Iancu és a 40000, a haza szabadságáért az ördög ellen harcoló 1848–1849-es román hős emlékére”²³ celebrálták.

A magyar etnikum számára a Biasini Szálló előtt történő koszorúzás maradt a március 15-i ünnepek egyetlen nyilvános, központi része. Egyedül ezen a napon engedélyezett 1995-től a magyar nemzeti szimbólumok használata. Ennek a rítusnak az állandó előjátékaul a Szent Mihály katolikus, illetve a farkas utcai református templom terében elhangzó ünnepi beszédek szolgáltak. Emlékállításra 1848–1849 emlékezetének kapcsán sem szolgáltatott a városi vezetőség törvényes keretet. Az emlékéllítások így a kvázi nyilvános, nemzetileg homogén környezetben, a templomokban és iskolákban folytak. A Brassai Sámuel középiskolában az egykori kollégium honvédjaira emlékeztek:

„AZ UNITÁRIUS KOLLÉGIUM / 47 diákja emlékére, / akik részt vettek az 1848–49-es / magyar szabadságharcban. / Sokan közülük életüket áldozták / népünk szabadságáért. / Példájuk buzdítson, örökségüket / ápoljuk és adjuk tovább! / 2002. március idusán.”

Az evangélikus egyházközség a templomában adott helyet a forradalmár emlékeknek:

„Annyi jogunk lesz eredményeinkhez, / amennyi helyet foglal el szívünkben a hit tüze!” / KOSSUTH LAJOS / 1802–1894 / evangélikus egyházához mindhalálíg hű, / a nemzet szabadságáért küzdő magyar / hazafi emlékére állította az emléktáblát / születésének 200. évfordulóján / a Romániai Ágostai Hitvallású Evangélikus- / Lutheránus Egyházkerület és / a Kolozsvári Egyházközség. / Kolozsvár, 2002.

■
²³ Részlet az elhangzott szövegből. (Saját gyűjtés – J. A. Zs.)

A magyar részről való emlékkiállítások behúzódása ezekbe a belső terekbe az emlékezetnek a helytől kölcsönzött szakralizálódása és nemzeti-morális értékforgalmazása mellett annak elszigetelődését is jelzik. Az emlékezetközösség partikulárisként mutatkozik, az emlékezet pedig ezekben a homogén terekben nem töltekezhet a működéséhez szükséges etnikus interpretációkkal, ugyanakkor az intézmények profilja és zártsága nem teszi lehetővé az állandó receptálását a kívülről állók részéről.

ÖSSZEGEZÉS

1848–1849 emlékezetének megteremtése, kibontakozása a XIX. század utolsó harmadában a nemzetépítéssel áll összefüggésben. A szűkebb emlékezetközösségek (egyén, család) sorseseményeit leválasztották a partikularitás síkjáról és beemelték a városi emlékezeti kultúrába. Az egyéni élettörténeteket a tömegek részvételére építő megemlékezések gesztusával nyilvánossá tették, a családi életeseményeket, tragédiákat a nemzeti történelem részévé avatták. A közelmúlt eseményeinek felhasználásával vagy létrehozásával a hagyományteremtés mellett a nemzetteremtést, -erősítést szolgálták. Ezáltal a családi emlékezetet alkotó partikuláris hagyományt a nemzet mint az *elképzelt közösség* (Anderson 1989, 4) koherenciáját biztosító tudáskészlet részévé avatták. Ez a fajta kiteljesítés vagy kisajátítás identifikációs, legitimizációs és didaktikus funkciókat rendelt a nemzeti emlékezet használatához.

Az emlékezet kihelyezésének szándéka az emlékhordozók fogytával (honvédek és családtagjaik halálával) lett hangsúlyosabb. Az események emléktérének a megteremtésében – ahogy az más emlékkiállítások során is általánosan megfigyelhető – nem maga a megemlékezett esemény, hanem a megemlékező csoport kiléte, a megemlékezés célja és módja bírt elsőbbséggel. A kezdeti, szűkebb csoportkezdeményezések hivatalos ideológiával feltöltött eseménysorokká váltak.

A nemzetet belülről körvonalazó emlékezet létrehozza, illetve megengedi a saját és az idegen közösség dichotomikus megkülönböztetését. Az 1918 utáni emlékezetkezelési gyakorlatok már ezt mintázták. Nem valamire, hanem valami/valaki(k) ellen emlékeztek, ahol a magyar és román etnikum között állandósulni látszó konfliktus játszotta a főszerepet. A hatalmi mezőt egyre inkább kisajátító román elitnek – számára idegen etnikus térben – egy kiterjedtebb

■■■

1848–1849-es magyar hagyományt kellett ellensúlyoznia. Ez is magyarázza az emlékezetkonstruálás hevét a román hatalom részéről.

A megemlékezések előkészítéséhez és lefolyásához sokkal árnyaltabb diskurzusok kapcsolódtak, ezért úgy gondolom, hogy nem csupán a problémás interetnikus viszonyra fókuszálva kell vizsgálnunk az eseménysorokat. Az emlékképzés eseményeibe különböző társadalmi-politikai kontextusok épültek bele, különböző diskurzusok kapcsolódtak. (Ezeknek vizsgálata további kutatások feladata.)

A 2005-től kezdődően a márciusi megemlékezések külön vizsgálati keretet érdemelnének. Kolozsvárnak új polgármestere van, aki elődjétől eltérően nem kívánta külön ünnepelni március 15-ét. Az esemény ünneplésének egyedüli birtokosa így a magyar elit lett. A megemlékezés alkalmá 2005-ben lehetőséget teremtett a volt polgármester fölötti győzelem demonstrálására és a helyi magyar elit pozíciójának újradefiniálására. Ugyanakkor azóta állandóan megjeleníti a 2004. december 5-i népszavazás eredményének erdélyi fogadtatását is.²⁴ A kettős állampolgárság kudarcának lereagálására, a nyilvános szimbolikus válaszreakcióknak is kedvez ez a tömegrendezvény.

Az események értelmezései, a megemlékezések lefolyásai meggyőzően bizonyítják, hogy az emlékezés és a múltról való beszéd nem öncélú, hanem társadalmi és politikai érdekek által működtetett tevékenység. Nem az egységes Kolozsvár, hanem a lokális csoportok emlékeznek. Az ünneplő tömegnek nem egy egységes, hanem különböző pozíciókból megalkotott interpretációkat közvetítenek. Csoportok és csoportérdekek sajátítják ki a múltat, az emlékezést. A politikum hangsúlyos jelenléte felveti és további kutatásokig nyitva hagyja annak kérdését is, hogy az események ünneplése, komemorációs használata őszinte és ilyenformán érdekmentes múlttisztelet vagy az emlékező jelen állandó nyilvános és helyzetekre alkalmazott öndefiníciója; egy eldöntetlen interetnikus konfliktus évről évre való megismétlődése, magáért az emlékezetért folytatott küzdelem megjelenítése. Azaz: mennyiben megemlékezési rítus és mennyiben politikai szimuláció?²⁵

■
²⁴ A kettős állampolgárság kudarcá utáni helyzetről lásd Jakab–Peti 2005a és Jakab–Peti 2005b.

²⁵ Ezért a problémafelvetésért dr. Keszeg Vilmosnak tartozom köszönettel.

■■■

IRODALOMJEGYZÉK

- Anderson, Benedict 1989. Képzelt közösségek: megjegyzések a nacionalizmus eredetéről és terjedelméről. *Janus*, VI. (1) 3–12.
- Assmann, Jan 1999. *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.
- Boia, Lucian 1999. *Történelem és mítosz a román köztudatban*. (Gordiusz.) András János fordítása. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.
- Feischmidt Margit 2003. Szimbolikus konfliktusok és párhuzamos nemzetépítés. Az erdélyi nemzeti rítusokról és diskurzusokról a kolozsvári Mátyás-szobor körüli 1992-es konfliktus példáján. In A. Gergely András szerk.: *A nemzet antropológiája. Hofer Tamás köszöntése*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 112–125.
- Feischmidt Margit 1994. Szimbólumok – avagy Mátyás király és Matei Corvin – harca. *Hitel. Erdélyi Szemle*, 1994 (1) 31–48.
- Foucault, Michel 1998. A diskurzus rendje. In uő: *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Válogatta és fordította Romhányi Török Gábor. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 50–74.
- Gaal György 1998. 1848/49 emlékhelyei Kolozsvárt. *Művelődés*, LI. (9) 1–7.
- Gaal György 2003. *Tört kövön és porladó keresztben. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben*. Kolozsvár, Stúdium Könyvkiadó.
- Gyáni Gábor 2000. Történelem: tény vagy fikció? In uő: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Halbwachs, Maurice 1925. *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris, Librairie Félix Alcan.
- Hobsbawm, Eric 1987. Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In Hofer Tamás – Niedermüller Péter szerk.: *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, /Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 1./, 127–197.
- Jakab Albert Zsolt 2003. Emléktábla-állítás Kolozsváron. In Szabó Á. Töhötöm szerk.: *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, /Kriza Könyvek, 19./, 135–158.
- Jakab Albert Zsolt 2005. „Ez a kő tétetett...” Az emlékezet térbeliesítése Kolozsváron. In Geambaşu Réka szerk.: *RODOSZ-tanulmányok 2004. Társadalom- és humántudományok*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 225–238.

Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel 2005a. Átszerveződő identitások a kettős állampolgárság kudarcáig. *Korunk*, XVI. (1) 118–121.

Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel 2005b. A kettős állampolgárság kudarcának rituális válaszkérdései a nyilvánosságban. *Székelyföld*, IX. (12) 107–124.

Jakab Elek 1880. *Szabadságharcunk történetéhez*. H. n.

Jakab Elek 1888. *Kolozsvár története. Harmadik kötet, oklevéltárral. Habsburg-Lotharingiai korszak. (1690–1848.)* Budapest, Kiadja szabad kir. Kolozsvár város közönsége.

Keszeg Vilmos 2004. Az ünneplő Torda. Az ünneplés alkalmi és terei egy kisvárosban. In Pócs Éva szerk.: *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* Budapest, L'Harmattan – Marcali Városi Helytörténeti Múzeum, /Studia Ethnologica Hungarica, VI./, 21–42.

Kósa László 1980. *Megjártam a hadak útját. A magyar nép történelmi emlékezete*. Budapest, Móra Könyvkiadó.

Kríza Ildikó szerk. 1998. *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.

Kulcsár-Szabó Zoltán 2000. A „korszak” retorikája. (A korszak- és századforduló mint értelmezési stratégia). In Bednancs Gábor – Bengi László – Kulcsár-Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály szerk.: *Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai*. Budapest, Osiris Kiadó, 90–105.

Lówy Dániel – Demeter V. János – Asztalos Lajos 1996. *Kőbe írt Kolozsvár. Emléktáblák, feliratok, címerek*. Kolozsvár, Nis Kiadó.

Pócs Éva 1983. Tér és idő a néphitben. *Ethnographia*, XCIV. (2) 177–206.

Szabó Töhötöm 2004. Látható és láthatatlan terek Kolozsváron. *Néprajzi Látóhatár*, XIII. (3–4) 87–112.

Todorov, Tzvetan 1996. Az emlékezet csapdái. *Világosság*, XXXVII. (10) 28–47.

Vajkai Aurél 1998. *1848 emlékei a népi díszítőművészetben*. Szerkesztette Kríza Ildikó. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.

White, Hayden 1997. *A történelem terhe*. Budapest, Osiris Kiadó – Gond (Horror Metaphysicae).

■ ■ ■

■

■ ■ ■

A DÉLVIDÉKI IDENTITÁSTUDAT NYOMÁBAN ■

HIPOTÉZIS

A vajdasági magyarok regionális tudata komplex kategóriaként kezelendő. A térség multietnikus, multikonfeszionális, sőt egy évszázad alatt többszörösen le-fel tolódtak az államhatárok, különböző hatósági előírásokkal szabdalták át a térséget. Az őslakosság gyakori tömeges ki- és betelepítések, migrációk mellett őrizte meg életszokásait, nyelvét és sajátos regionális tudatát. A térségben a regionális tudat többsikú – kiindul a településből, ahol született vagy él a személy, és addig terjed, ameddig életvitelszerűen mozog (dolgozik, utazik, jövőképét alkotja), vagyis főleg Vajdaság területét foglalja magába. Az identitástudat kultúrnemzeti azonosulást mutat, amelyben fontos az anyanyelvhasználat, az önbesorolás, de az életterület dimenziója is.

FORRÁSANYAG – 2007. ÉVI KUTATÁSOK

1. A *Média2007* kutatás szereplői: A felmérést a vajdasági magyar lakosság médiafogyasztási szokásairól és igényeiről a Magyar Nemzeti Tanács megbízásából készítettük. Az adatok begyűjtését a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság kérdezőbiztosai végezték el.
A kutatás célja a vajdasági magyar felnőtt lakosság tájékozódási állapotvizsgálata, regionális tudatának és igényeinek felmérése.
A kutatás módszertana: A kiválasztott magyarlakta településen a reprezentatív, szociológiai felmérés elvégzése kérdőíves survey módszerrel történt a vajdasági magyar felnőtt lakosok körében: 18–70 évesek (1417 lekérdezett alany). Kérdőíves adatfelvétel ideje: 2007 tavasza. A válaszadás névtelen, az adatokat SPSS programban dolgoztuk fel.
2. A *Kárpát Panel 2007* kutatás szereplői: MTA Etnikai és Kisebbségkutató Intézet (Magyarország, főpályázó), Max Weber Társadalomkutató Alapítvány (Erdély, Románia), Fórum Kisebbségkutató Intézet (Felvidék, Szlovákia), LIMES Társadalomkutató Műhely (Kárpátalja, Ukrajna), Magyarságkutató Tudományos Társaság (Délvidék, Szerbia).

A kutatás célja: Megismételhető identitásfelmérés és időszzerű magatartásvizsgálat.

A kutatás módszertana: Vajdaságban a *Kárpát Panel* kutatás keretében 380 fős mintát vettünk a háztartások szintjén többlépcsős véletlen mintavétel módszerével. A háztartásokon belül a személyek kiválasztása szabad kvótás rendszerben történt, korcsoportok és nemi összetétel betartása alapján. A mintavételi lépcsők alapja: a régió, körzetek, azon belül főleg a magyarlakta községek, majd a településtípusok, települések (megosztva kb. fele falu, fele városok). A településeken a háztartások, illetve a megkérdezettek kiválasztása az egyszerű véletlen mintavétel mechanikus kiválasztásának valamely technikáját követi. Erre legalkalmasabb volt a kvótás listás módszer. 17 községben végeztünk kérdőívezést, ami 26 települést ölelt fel Bácska és Bánát térségben.

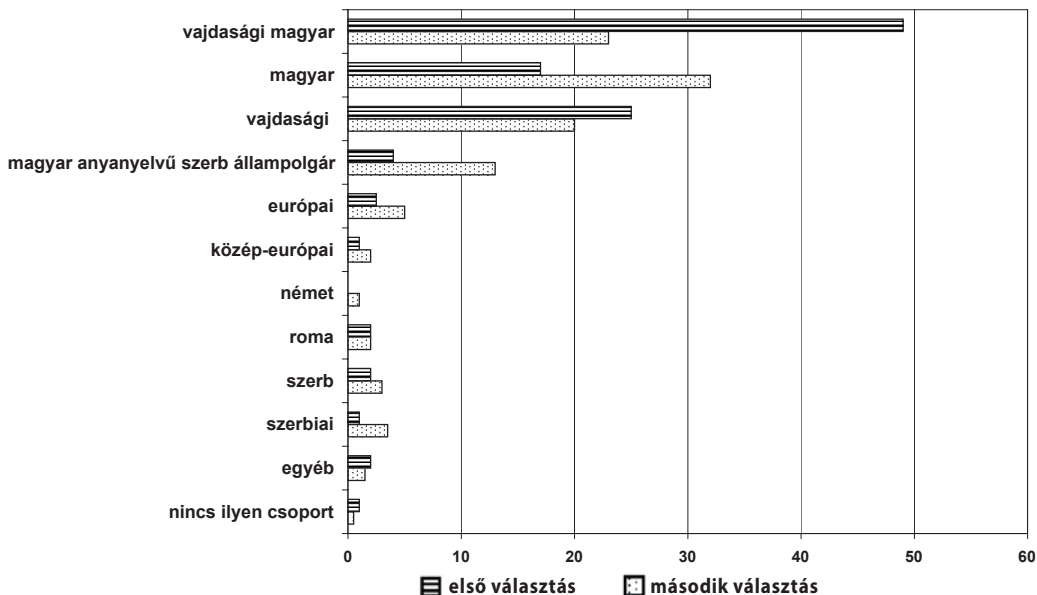
EREDMÉNYEK

1. Önbesorolt identitás meghatározás

A *Kárpát Panel* nemzetközi kutatásban az alaptéma az identitás dimenzióinak vizsgálata volt. Önbesorolás alapján a Vajdaságban élő magyarok, a korábbi kutatásainknak megfelelően, 2007-ben is elsősorban vajdasági magyaroknak vallották magukat (49%). Az elsődleges meghatározáskor második helyen van a vajdasági (24%), majd az, hogy magyar vagyok (16%). A válaszok alapján a térség magyarsága főleg területi-regionális kategóriát nevezett meg. Az identitás besorolása másodsorban így alakult: legtöbben magyaroknak vallották magukat (32%), majd vajdasági magyarnak (23%) és a harmadik helyen vajdaságinak (20%). Másodsorban a válaszadók 12%-a magyar nyelvű szerb állampolgárnak tartotta magát, de a megkérdezettek kevés hányada választotta az európai, szerb vagy egyéb nemzetiséget.

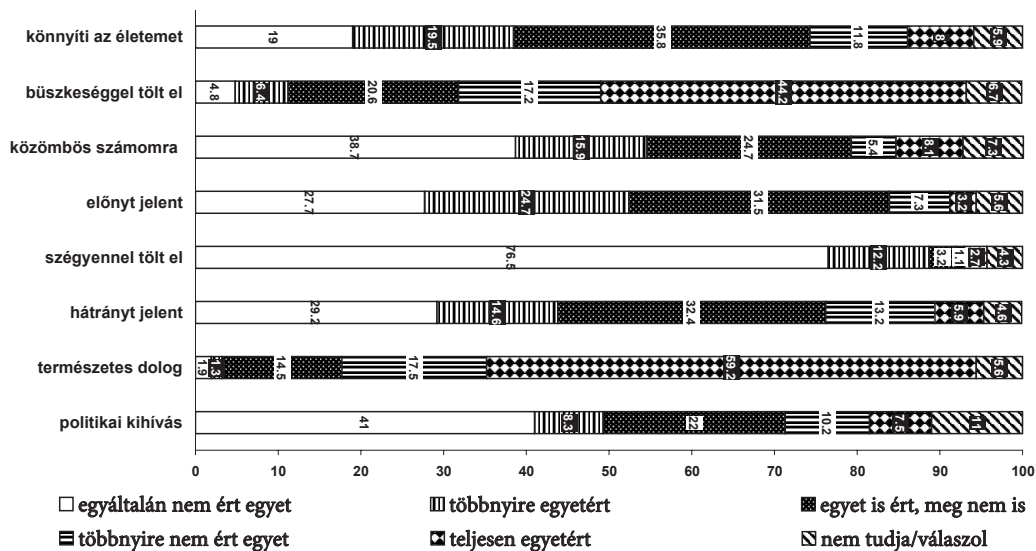

1. ábra. Leginkább úgy határoznom meg magam, mint...

Arra a kérdésre, hogy „Vajon milyen érzésekkel tölt el valakit, ha azt állítja, hogy magyar?” a válaszok így alakultak:

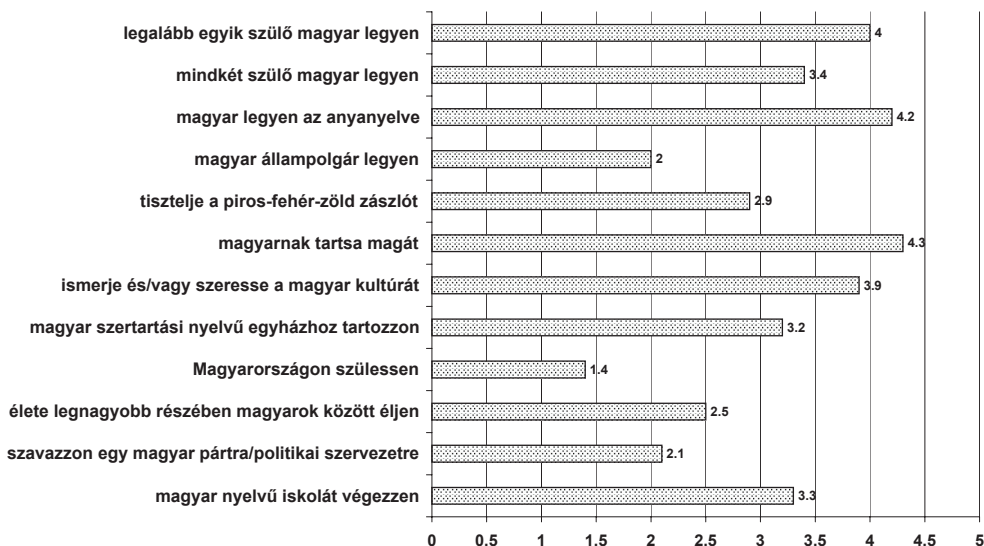
2. ábra. Az, hogy magyarnak születtem...

A magyarsághoz tartozás a válaszadók 76,5%-a számára nem szégyen, de majdnem 40%-ának ez közömbös, vagy 41%-a gondolja, hogy magyarnak lenni politikai kihívás. A válaszadók 29,2%-a teljesen egyetért azzal, hogy magyarnak lenni hátrányt, ugyanakkor 27,7%-uk szerint előnyt jelent. Teljesen egyetértenek (59%) azzal az állítással, hogy magyarnak lenni természetes dolog, vagy hogy ez büszkeséggel tölti el őket (44,2%). Viszonylag nagy azoknak a válaszadóknak a száma, akik közömbösek, illetve tanácstalanok a témában: egyet is ért meg nem is a felkínált válaszokkal (pl. 35,8% nem tudja eldönteni, hogy a nemzeti hovatartozása megkönnyíti-e vagy nem az életét stb.).

Vajon mi határozza meg a magyar identitást? Ki számít magyarnak?

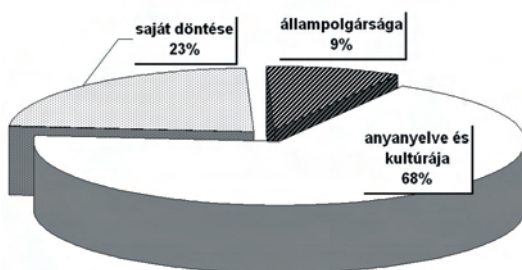
3. ábra. Ahhoz, hogy valaki magyarnak számíton, mennyire fontos, hogy...
(átlagértékek: 1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

A magyarsághoz tartozás a térségben kultúrnemzeti azonosulást mutat (68%), elsősorban a saját döntésétől függően (23%). Ahhoz, hogy valaki magyarnak számíton a vajdaságiak szerint legfontosabb, hogy magyarnak tartsa magát (4,3 átlagjegy az 1–5 skálán), majd hogy magyar legyen az anyanyelve (4,2), illetve legalább az egyik szülő legyen magyar (4). Az, hogy ismerje vagy szeresse a magyar kultúrát 3,9 átlagjegyet kapott. A vajdasági magyarok szerint ahhoz, hogy valaki magyar legyen, kifejezetten nem fontos hogy az anyaországhoz kötődjön, sem születési, sem pedig állampolgársági vonatkozásban! A legalacsonyabb átlagjegyet kapták (9%) a következő válaszok: hogy Magyarországon szülessen (1), hogy magyar állampolgár legyen (2), hogy magyar pártra szavazzon (2,1).

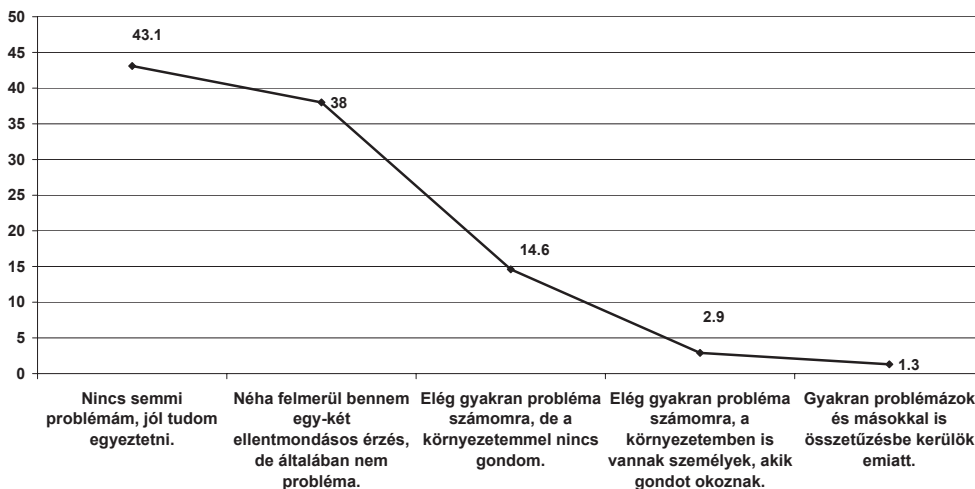
4. ábra. Mi határozza meg leginkább az ön nemzeti hovatartozását?

Arra a kérdésre, hogy ha szabadon választhatna, melyik országban szeretne élni, a válaszadók 33,3%-a maradna Szerbiában, sőt több mint 10%-uk ezen belül Vajdaságot választotta. Nem egész 11%-uk egyszerűen máshol élne, de majdnem 13%-uk nem tud választani és 7%-uk nem is válaszolt erre a kérdésre. Csak 9,9%-uk szeretne Magyarországon lenni. A többiek szóródnak: a nyugat-európai országokat és Amerikát is a válaszadók kevesebb mint 5%-a választaná. A válaszokból kitűnik, hogy Szerbia állam konszolidálódásával párhuzamosan az itt élő magyarok viszonylag nagy számban beilleszkednek az „új állampolgári” szerepbe. Ahhoz, hogy megtarthassák magyar identitásukat, nem tartják fontosnak átköltözni Magyarországra. Problémát jelent-e a kisebbségi élet?

5. ábra. Mennyire jelent önnek problémát az, hogy magyar nemzetiségűként szerb állampolgár: mennyire sikerült egyeztetni ezeket?

Azt, hogy magyarként szerb állampolgár, a válaszadók 43,1%-a nem problémaként kezeli, és jól tudja a kettőt egyeztetni. 38%-uk számára általában nem probléma, még ha néha fel is vetődik egy-két ellentmondásos érzés. 20% alatt van azoknak a száma, akik többekébbé problémának tartják a nemzetiségük és állampolgárságuk összeegyeztetését.

2. Szülőföld és a haza megélése

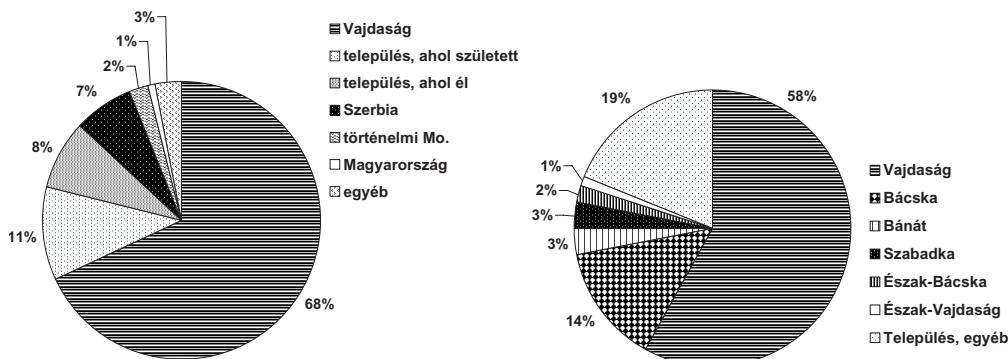
Hogy mit tart szülőföldnek és mit hazának, fontos dolgokat árul el egy személy identitásából. Mindkét lekérdezésnél fontos volt a szülőföld és haza megélése. A *Kárpát Panel* vizsgálatban a szülőföld és haza tekintetében is Vajdaság dominál, míg a nagyszámú megkérdezettre támaszkodó *Média2007* kutatásban a haza fogalmánál van különbség. Szülőföldként Vajdaság vezet, de a haza esetében ez Szerbia.

A válaszadók (*Kárpát Panel*, 6a ábra) szülőföldjüknek elsősorban Vajdaságot fogadják el (67%), majd 10,8% + 7,9%-ban a települést, ahol született vagy él. Csak 7,4%-uk tartja szülőföldjének Szerbiát, de sem a történelmi, sem pedig a mai Magyarország nem fontos szülőföldként a számára. A *Média2007* kutatásban (6b ábra) a szülőföld

megélésekor a térségben élő magyarok többsége Vajdaságot említi (57,3 %). Utána következnek azok, akik Bácskát vagy Bánátot, Észak-Bácskát vagy Észak-Vajdaságot mint régiót választják (körülbelül 22%), pedig ilyen adminisztratív területi egységek hivatalosan nem is léteznek¹. Viszonylag sok vajdasági szülőföldjeként azt a települést jelöli meg, ahol született.

6a és 6b ábra. Mit tekint Ön szülőföldjének?

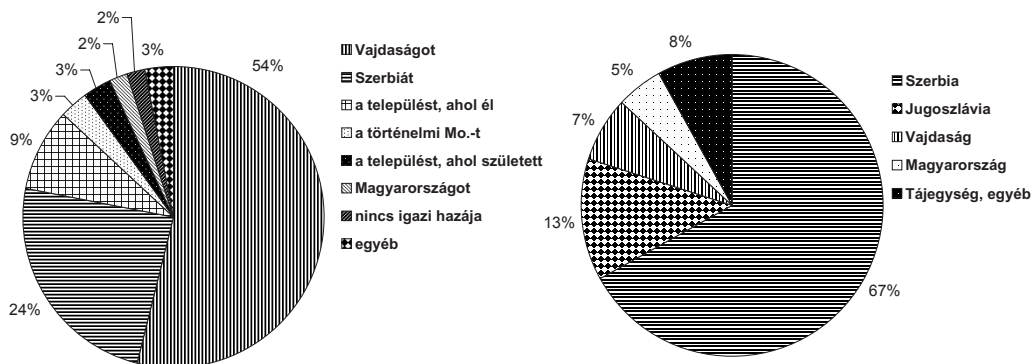

Hazaként (*Kárpát Panel, 7a ábra*) a válaszadók 54,9%-a szintén Vajdaságot jelöli meg, 23,9% Szerbiát, majd 8,8% a települést, ahol él. A haza választásában a történelmi és mai Magyarország együttevét haladja meg a válaszadók több mint 5%-át. A *Média2007* kutatásban (*7b ábra*) az 1400 megkérdezett vajdasági magyar válaszai hasonlóan alakultak, azzal a kivétellel, hogy a haza fogalmát jóval többen kötik Szerbiához, mint Vajdasághoz. A haza megélése főleg az állampolgársági státushoz kötődik. A válaszadók 67,8%-a Szerbiát választja, de 12,6%-uk még mindig Jugoszláviát, 6,9%-uk Vajdaságot és 4,8%-uk Magyarországot. A válaszadók szülőföldjüként régióban gondolkodnak, főleg szülőhelyük és életterük identifikálódik benne, míg a haza fogalmának értelmezésekor legtöbben, állampolgári státusuktól függően, országban/államban gondolkodnak.

■
¹ Szerbia körzetekre (okrug) és községekre (településcsoportokra) oszlik. Közigazgatási szempontból Vajdaság hét körzetből áll: Észak-Bácska, Nyugat-Bácska, Dél-Bácska, Észak-Bánát, Közép-Bánát, Dél-Bánát, Szerémség.

7a és 7b ábra. És mit tekint hazájának?

3. Regionális kötődés

A *Kárpát Panel* és a *Média2007* kérdőívünk is külön fejezetben firtatta a vajdasági magyarok regionális tudatát, hiszen fontos tudni, mely térség a vajdasági magyarok életterülete, hol keresik boldogulásukat, jövőjüket. A *Média2007* kutatásban a válaszadók majdnem 65%-a biztosította a nagyon erős, illetve 15%-a erős ragaszkodását ahhoz a településhez, ahol született. Ez azt jelenti, hogy a vajdasági magyarok 80%-ának nagyon fontos a település ahol született.

1. táblázat. A lokálpatriotizmus – születési helyhez való tartozás

A településhez tartozónak érzem magam, ahol születtem		Gyakoriság	Százalék
Válaszok	Egyáltalán nem – 1	56	4,1
	Nemigen – 2	57	4,2
	Közepesen – 3	158	11,6
	Erősen – 4	208	15,2
	Nagyon erősen – 5	885	64,9
Összesen		1364	100,0

A születési helyhez való ragaszkodás mellett a válaszadók több mint hatvan százaléka egy kistérséget is megjelölt élettereként. Valójában a vajdasági magyarok több mint 80%-a erősen kötődik a kistérségéhez, ahol él. Ez megmagyarázza azt a tényt, hogy a médiában, főleg a sajtóban a helyi híreket keresik (*Média2007*).

2. táblázat. Kistérségi regionális tudat

A kistérségióhoz tartozónak érzem magam, ahol élek		Gyakoriság	Százalék
Válaszok	Egyáltalán nem – 1	32	2,3
	Nemigen – 2	39	2,8
	Közepesen – 3	170	12,4
	Erősen – 4	299	21,8
	Nagyon erősen – 5	831	60,6
Összesen		1371	100,0

A vajdasági tartományhoz tartozás megélése a legerősebb², hiszen a válaszadók több mint 70%-a nagyon erősen kötődik ehhez a területéhez, de az erősen kötődők is még közel 18%-ot tesznek ki. Vajdaság itt nem csak szülőhely, de legtöbbször munka- és élettér is.

3. táblázat. Vajdasági tudat

Vajdasághoz tartozónak érzem magam		Gyakoriság	Százalék
Válaszok	Egyáltalán nem – 1	9	0,7
	Nemigen – 2	30	2,2
	Közepesen – 3	112	8,1
	Erősen – 4	246	17,8
	Nagyon erősen – 5	985	71,3
Összesen		1382	100,0

A tartomány őslakosságának Vajdaság-képéről így írnak 2007-ben:

„Ma szinte lehetetlen Vajdaságot, illetve annak autonómiáját elvonatkoztatni a területén élő számos nemzeti közösségtől, nyelvtől, vallástól és kultúrától. Vajdaság mint politikai fogalom a XIX. században jelentkezett, az akkori Magyarországon élő szerbység központosítás elleni küzdelmének eredményeként. Idővel azonban Vajdaság a sokszínűségért, illetve az ország többi részéhez viszonyított különlegességének megőrzéséért vívott harc jelképe lett. Ennek fényében nem csoda, hogy Vajdaságnak a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz való csatolása 1920-ban nem szüntette meg az autonómiáért folytatott küzdelmet, ugyanis Vajdaság polgárai (így a szerbek is) Vajdaságot nem csupán a Budapesttől való függetlenedés módjaként, hanem

■
² A „Vajdaság-identitás” nem állandó kategória, teljes mértékben történelmileg változó, de erre a problémára most nem térek ki.

a mindennemű központosítás és gazdasági kizsákmányolás ellenszereként élték meg.”

(Lásd: *Tolerancia-építők – Graditelji tolerancije – Construcors of tolerance [Vajdaság tolerancia-program euroregionális és EU-adaptációja]*. Társszerzők: dr. Korhecz Tamás, dr. Gábrity Molnár Irén, Deli Andor; a Magyarságkutató Tudományos Társaság és a Pannónia Alap [Szabadka] közös háromnyelvű kiadványa, /Pannon füzetek, 1./, Szabadka, 2007.)

A tartomány státusa körüli politikai vita immár két évtizede tart Szerbiában. Legtöbb felnőtt vajdasági saját bőrén érezhette a tartomány valós autonómiájának az elvesztését, az ebből adódó hátrányokat, még a balkáni háborúk előtt. Jelenleg a Kosovo leszakadása körüli huzavona érezhetően előtérbe fogja tolni az északi tartomány helyzete körüli kérdéseket is. Ez a tény is növeli a régió lakosságának a ragaszkodását Vajdasághoz. Szerbia mint ország vagy szülőföld megélése gyenge, hiszen a vajdasági magyarok mindössze 24%-a beszél erős kötődésről, 28%-uk közepesen ragaszkodik az országhoz. A válaszadóknak majdnem a fele (47%-a) nem tartja magát Szerbiához tartozónak!

Az anyaországhoz való tartozás érzése még gyengébb. A vajdasági magyarok 67%-a egyáltalán nem vagy nemigen tartja magát Magyarországhoz tartozónak. 18%-uk közepesen viszonyul az anyaországhoz, és mindössze 14,7%-uk beszélt valamilyen odatartozásról.

4. táblázat. Az anyaországhoz tartozás megélése Vajdaságban

Magyarországhoz tartozónak érzem magam		Gyakoriság	Százalék
Válaszok	Egyáltalán nem – 1	665	49,1
	Nemigen – 2	242	17,9
	Közepesen – 3	249	18,4
	Erősen – 4	101	7,5
	Nagyon erősen – 5	98	7,2
Összesen		1355	100,0

Vajon az egyetemes magyarsághoz való tartozást is így élik meg a vajdasági magyarok, vagy csak az országot utasítják el?

5. táblázat. A regionális tudatformák hét dimenziója
a vajdasági magyaroknál

Térség neve, ahova tartozom		1 – egyáltalán nem	2	3 – közepesen	4	5 – nagyon erősen	Összes válaszó
Térség	A település, ahol születtem	56	57	158	208	885	1364
	A kistérség, ahol élek	32	39	170	299	831	1371
	Vajdaság	9	30	112	246	985	1382
	Szerbia	348	292	380	173	163	1356
	Magyarország	665	242	249	101	98	1355
	Kelet-közép-Európa	420	222	402	187	116	1347
	Európa	273	164	323	249	351	1360

Negatív viszonyulást tanúsítanak Magyarország, Kelet-Közép-Európa és Szerbia esetében. Ennek az okát keresve más kutatási források után kell nézni. Gereben a 2000-ben végzett vajdasági valláskutatása után így ír:

„...a Vajdaságban – a határon túli térségek között nem egyedülállóan – az anyaországról és annak lakosságáról meglehetősen negatív kép van kialakulóban. Annak ellenére, hogy Magyarország befogadta és sokféle módon segítette a délszláv háborúk menekültjeit és kárvallottjait, köztük a vajdasági magyarokat is. És annak ellenére, hogy a magyarországi nemzetpolitika az utóbbi években egyre kifejezettebb szolidaritást vállal a környező országok magyarságával. Valószínűleg ennek a negatív országimáznak az okai – amelyeket érdemes lenne külön megvizsgálni – a hétköznapi érintkezések világába vezetnek el, ahol eltérő értékrendek, gondolkodásmódok és anyagi lehetőségek kerülnek szembe egymással, és ahol a határon túli magyarok nem tudnak a remélt módon kiszabadulni a kisebbségi sors és kisebbségi tudat szorítása alól.” (Lásd a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) archívumában: Gereben Ferenc, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Karának kéziratát (2001): A vajdasági magyarok nemzeti és vallási identitása.)

Az egyes térségekhez való ragaszkodás átlagértéke szerint felsorolt táblázati kimutatás így néz ki:

6. táblázat. Regionális tudatszint átlaga egyes térségek esetében

Sor-szám	Az egyes térségekhez tartozó válaszok középértéke	Átlag ³
1.	Vajdasághoz tartozónak érzem magam	4,57
2.	A kistérséghez tartozónak érzem magam, ahol élek	4,36
3.	A településhez tartozónak érzem magam, ahol születtem	4,33
4.	Európához tartozónak érzem magam	3,18
5.	Szerbiához tartozónak érzem magam	2,64
6.	Kelet-közép-Európához tartozónak érzem magam	2,52
7.	Magyarországhoz tartozónak érzem magam	2,06

A vajdasági magyarok legkevésbé Magyarországhoz tartozónak érzik magukat, de a kelet-közép-európai tudatuk is gyenge. Feltételezhetően, a kettős állampolgárság kérésének a sikertelensége, az anyaországhoz való viszonylag gyenge kötődés okozhatja ezeknek az álláspontoknak a kialakulását. Ugyanakkor azon sem csodálkozhatunk, hogy a régi Jugoszlávia szétesése után Szerbia bizonytalan államisága hozzájárult a válaszadók „távolodásához” ettől az országtól is.

ÖSSZEGEZÉS

A kutatás szerint a vajdasági magyarok *viszonylag erős regionális tudattal* rendelkeznek. Az itt élő ember *elsősorban vajdaságinak érzi magát, majd ahhoz a kistérséghez ragaszkodik, ahol él, végül ahhoz a településhez, ahol született*. Mondhatjuk úgy is, hogy a magyarok regionális tudata összetett kategória, sőt többsíkú – kiindul a településből, ahol született vagy él a személy, és addig terjed, ameddig életvitelszerűen mozog (dolgozik, utazik) az egyén, és tevékenykednek a családtagok, ez pedig Vajdaság tartomány területe. Negatív viszonyulást tanúsítanak Magyarországgal, Kelet-Közép-Európával és Szerbiával szemben.

Megállapíthatjuk, hogy életvitelszerűen, a tevékenységük (munkájuk, iskola, vásárlás) szerint az itt élő magyarok, kifejezetten regionalisták avagy „autonomisták”. Úgy tekinthetünk a „Vajdaság-identitás” fogalmára, mint jelentős, erős integratív és fejlődési potenciálra.

A magyarok körében az érzelmi hozzáállású identitástípusok jelentősége csökkent, a tudatosabb, a kultúrjavakhoz (főleg az anyanyelvhez) kötődőké pedig nőtt, sőt az identitást vállaló és tevékenesen megélő típusok súlya növekedett – vagyis *erősebbé vált a kultúrnemzeti összetartozás-tudat*.

■
³ 1 – egyáltalán nem; 5
 - nagyon erősen

■■■ BADIS RÓBERT ■

A VAJDASÁGI MAGYARSÁG IDENTITÁSTRATÉGIÁI ■

Napjainkban az identitáskutatás reneszánszát éli. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy jelen konferencián is négy szekcióban – történelmi, szociológiai/kulturális antropológiai, néprajzi és művelődés-történeti szekció – folyik a téma tárgyalása.

Sok kutatót meglepetésként ért, hogy a globalizálódó világ egyben a nacionalizmusok újraéledésének a kora is. Azok, akik a nacionalizmust letűnt korok ideológiájának gondolták, arra alapozták feltételezésüket, hogy a globalizálódó gazdaság, a nemzetközivé váló politika, az oktatás, az elektronikus média hatására egy univerzális kultúra fog kialakulni, ami a nacionalizmus gyengülését eredményezi. Ezzel szemben láthatjuk, hogy az identitás nemzeti alapon történő újjáépítése általános tendencia a világban, ami a kutatók számára kínálkozó kutatási téma.¹

Az identitáskutatás multidiszciplináris jellegének bizonyítéka, hogy egyetlen tudomány sem tudta kisajátítani. Foglalkozik vele a pszichológia, szociálpszichológia, kulturális antropológia, történelem, szociológia. A különböző tudományok különböző módszereket használnak a téma felderítése során. A kutatási módszerek között találjuk az interjúkészítést, a résztvevő megfigyelést, a kérdőíves felmérést, tartalomelemzést.

Csepei György a nemzeti identitást kognitív és affektív tudáskészletként írja le, amelynek elemei egymásra épülnek és egymáshoz szorosan kapcsolódnak. Alkotóelemei pedig piramisszerűen helyezkednek el, ahol a szerkezet tükrözi a társadalomban való előfordulás gyakoriságát és intenzitását. A nemzeti identitást jelképező piramis legalsó szintjén található a spontán azonosulás, amely biztosítja az egyéneknek a saját csoportjukhoz (nemzetükhöz) fűződő közelségérzetet. „Erre az emocionális alapra épülnek rá aztán a legkülönfélébb attitűdök, késztetések, értékek és ideológiák, amelyek szervezik az identitásunkat.”²

Az egyén identitásának kialakulásával elsőként a szociálpszichológia foglalkozott. G. H. Mead megállapította, hogy az én fejlődése társadalmi interakciókon keresztül történik, és nagy hatással van rá a társadalmi környezet. Az „én” egyik része a nemzeti azonosságtudat vagy nemzeti identitás, amely egyénenként különböző intenzitással nyilvánulhat meg a cselekedetekben, attitűdökben, viszonyulásokban. Ahhoz, hogy a nemzeti identitás kialakuljon elengedhetetlen, hogy az egyén valamilyen viszonyt (lehetőleg pozitív viszonyt) alakítson ki a saját csoportjához. A nemzeti identitását szocializáció során sajátítja

■
¹ Ventos 2006, 55.

² Örkény 2006, 9.

■■■

el az ember, amely végigkíséri az egyén fejlődését egészen az óvodás kortól, az általános iskolán át a középiskoláig. A kezdeti szakaszban elsajátítja a gyermek a nyelvet, a kulturális beágyazódásokat, attitűdöket, viselkedésmintákat. A legfontosabb mintaadó ebben a korai szakaszban a szülő és a szűkebb környezet. Egy kisebbségben élő személynek nagyon fontos az a szakasz, amikor a szocializációba bekapcsolódnak a kortárs csoportok: óvoda, iskola.

T. Mirnics Zsuzsa kifejti, hogy kisebbségben élők esetében az attitűdök átvétele is más módon alakul, mert a tapasztalatok köre komplexebb. Próbára teszi a gyermeket az, hogy a többséghez viszonyítva származása és kultúrája eltérő, főleg akkor, ha ellentét is feszül a többségi és kisebbségi kultúra között.³

A kisebbségi és többségi léthelyzet pszichológiai megélése alapvetően különbözik, eltér egymástól. E különbséget befolyásolja a szociális-kulturális tér tágassága, a kulturális környezet sajátossága illetve a kulturális és nemzeti identitás komplexitási és feszültségi foka⁴. A kisebbségi lét jellemzője, hogy a haza, mint a saját csoport élettere és a nemzeti identitás különválik. A haza nem kap olyan fontos szerepet az egyének identifikációjában, mivel megszűnik annak érzelmi dimenziója, és inkább egy területi fogalom lesz.

A szórvány identitás magyarázatakor Bodó Barna is a társadalmi környezet fontosságát hangsúlyozza és megjegyzi, hogy a kisebbségi csoporthoz tartozók identitásának néhány fontos eleme nagyban eltér a többségi kultúrától, aminek köszönhetően „az egyén nem a kulturálisan egységes közeg biztosította természetességgel kapcsolódik be a helyi közösség életébe, hiányzik a más esetekben eleve adott egység. A közös alap hiánya értelmezési és viszonyulási zavart okoz, minek folytán az egyén nem kap(hat)ja meg a közösség részéről azokat a közvetlen élményeket és impulzusokat, amelyek viszonyítanak, kapcsolati hálót teremtenek. A kapcsolatszegénység, az értelmezési különbségek miatt a másság társadalmi nyomásként nyilvánul meg, aminek a vállalása tudatosságot feltételez. A kapcsolatok természetessége helyébe a sajátos jegyek és helyzetek tudatos vállalása lép”.⁵

Megvizsgálva az Örkény Antal által meghatározott spontán érzelmi azonosulást, amely a nemzeti kötődés elsődleges szintje, láthatjuk, hogy a kisebbségi csoportnál másképpen alakul ki, mint a többségi csoportnál. A spontán érzelmi azonosulás teremti meg az egyén számára a közelségérzetet a nemzet tagjai által definiált csoporthoz. Ennek egyik mutatója az egyének vonzódásának intenzitása saját legszűkebb illetve tágabb környezetükhöz.

■
³ T Mirnics 2001, 165.

⁴ Mirnics 1998.

⁵ Bodó 2003, 3.

A nemzettudat változását vizsgáló, 2003-ban Magyarországon végzett kutatás kimutatta, hogy az országhoz valós szoros érzelmi kötődés jellemzi a magyar közvélekedést. Ez nemcsak abban mutatkozott meg, hogy Magyarországot magukhoz közeleink érzik az emberek, hanem az alacsony migrációs hajlandóságban is megnyilvánul.⁶

Lázár Zsolt és Dušan Marinković 2002-ben vajdaságiak helyi, regionális és globális identitását vizsgálták. A kutatás kimutatta, hogy a megkérdezett magyarok (hasnolón a horvátokhoz) leginkább Vajdasággal, illetve a saját településükkel tudnak azonosulni. Ez tekinthető tehát a spontán érzelmi azonosulásnak, ami a piramisszerkezet alapját képezi, és erre épül az identitás többi eleme. A harmadik helyen a szubrégióval (Bácska, Bánát, Szerémség) való azonosulás áll, amit az Európa követ. Meglehetősen gyenge kötődést mutat a Szerbiával való azonosulás. És végül a legkisebb identifikációs erővel bíró tájegység a Balkán.⁷

1. táblázat. A vajdasági magyarság tájegységekhez való kötődése

Vajdaság	51,6 %
Lokális kötődés	51,2 %
Szubrégió (Bácska, Bánát, Szerémség)	33,1 %
Európa	27,9 %
Szerbia	10,7 %
Balkán	4,1 %

Jovan Komšić 2003-ban végzett kutatása alapján írja, hogy a helyi kötődés leginkább a nemzeti kisebbségekre jellemző (Szerbiában), és szembetűnő az országgal való azonosulás teljes hiánya vagy nagyon gyenge mivolta.⁸

Hasonló eredményeket kapott Hódi Sándor is egy kilencvenes évek végén végzett kutatás során: a kisebbségiek „sokkal jobban ragaszkodnak a szülőföldjükhöz, ahhoz a környékhez, ahol élnek, az országhatár felőlük akár el is vándorolhat, mint ahogyan ez már több ízben meg is történt.”⁹

A *MOZAIK2001* ifjúságkutatás is kitért a vajdasági fiatalok identitásának vizsgálatára. A kutatás során elsődleges és másodlagos identitást különböztettek meg.

-
- 6 Örkény 2006, 12.
- 7 Lazar 2003, 161.
- 8 Komšić 2003
- 9 Hódi 2003, 75.

2. táblázat. A vajdasági magyar fiatalok elsődleges és másodlagos identitása

	Elsődleges identitás	Másodlagos identitás
Vajdasági magyar	56	26
Magyar	28	29
Jugoszláv állampolgár	9	27
Európai	7	12

10 Castells 2006, 32.

11 Ezt a kérdéskört vizsgálta Pataki Ferenc *Nemzetkarakterológia – nemzeti identitás – nemzeti narratológia* című tanulmányában. „A Bibó által emlegetett állandó »egzisztenciális fenyegetettség« egyúttal a nemzeti identitásra nehezedő nyomást is hol kirívóbb, hol lappangó fenyegetettségét is magában rejtji. A tartós kisebbségi sors és még inkább a nyílt erőszak, a fizikai elűzés vagy a megsemmisítés fenyegető veszedelme akuttá teszi az identitás megóvása feletti aggodalmat és szorongást. Ilyenformán elkerülhetetlenek lesznek a védekező, megőrző-fenntartó és nyomást gyakorló, erőszakhoz folyamodó, uralgó identitás konfliktusai. Időről időre betokozódhatnak ugyan, de alkalmas

Ha megnézzük, hogy az elsődleges identitásként mit választottak a magyar fiatalok, láthatjuk, hogy 84 százalékuk magyarnak vallja magát, de 56 százalék fontosnak tartja kihangsúlyozni, hogy vajdasági magyar. A „vajdasági magyar” kifejezés a „magyarországi magyarral” szembeni meghatározás. Ez is bizonyítja, hogy a spontán azonosulás során a vajdasági magyarok számára Vajdaság nagy identifikációs erővel bír Magyarországgal szemben. Azt is fontos itt megjegyezni, hogy a spontán identitás nemcsak a területhez, hanem csoporthoz való közelséget is kifejezi. Egy kutatás témája lehetne, hogy a vajdasági magyarság hogyan viszonyul a környezetében élő más nemzetiségű emberekhez, illetve, hogy a magyarországi magyarokat mennyire érzi magához közel.

Manuel Castel megállapította, hogy szociológiai szempontból minden identitás konstruált identitás. Az identitás társadalmi létrehozása mindig egy hatalmi térben történik. A fontos kérdések, hogy az identitások hogyan, miből, ki által konstruálva és mi célból jönnek létre. A „miből?” kérdésre a szerző a következőket írja: történelem, földrajz, biológia, produktív és reprodukív intézmények, kollektív memória, személyes képzeletvilág, hatalmi berendezkedés. A „hogyan?” és a „ki által?” kérdésre válaszolva írja, hogy az egyének, a társadalmi csoportok és a társadalmak újra feldolgozzák, újraértelmezik az identitás előbb felsorolt alkotóelemeit. A identitás létrehozásának célját tekintve három különböző identitást különböztet meg a szerző:

1. Legitimáló identitás: a társadalom domináns intézményei alakítják ki.
2. Rezisztens identitás: a hatalom által leértékelt vagy megbélyegzett szereplők hozzák létre, és ezzel az ellenállás és túlélés bástyáit építik.

3. Projektidentitás: a társadalom szereplői új identitást építenek újraértelmezve helyzetüket a társadalomban, és a társadalom szerkezetének megváltoztatására törekednek.

A szerző szerint a mai társadalmakban a rezisztens identitás a legfontosabb identitásépítési stratégia, mivel „létrehozza a kollektív ellenállás formáit az egyébként tűrhetetlen elnyomás ellen, rendszerint olyan identitások alapján, amelyeket láthatólag azonosítható történelmi, földrajzi vagy biológiai adottságok határoztak meg tartós érvénnyel, megkönnyítve a lényeg kiemelését az ellenállás megszgyének alapján.”¹⁰

Castels rezisztens identitás meghatározása értelmezhető a vajdasági magyar identitásra is, hiszen itt is egy bonyolult hatalmi mezőben létrejövő identitásról beszélhetünk, melynek szereplői megpróbálják a saját érdekük alapján alakítani az identitást. A hatalmi mező szereplői a Szerbia Köztársaság, a szerb többségi társadalom, a magyar kisebbségi társadalom, a Magyar Köztársaság és a magyar közélet. Mindegyik szereplő a saját érdekét szem előtt tartva próbálja jogszabályaival, elvárásaival, kisebbségi politikájával befolyásolni a vajdasági magyarság identitását.¹¹

Elérkeztünk a különböző identitásstratégiákhoz, melyeket egy kisebbségi társadalom tagja választhat. Talán szerencsésebb lenne azt mondani, hogy amelyekbe belekényszerül, hiszen számtalan egyénen kívüli társadalmi tényező befolyásolja a választott stratégiát. A fentebb említett erőternek (a többféle elvárásnak) köszönhetően a vajdasági magyar identitás változik időben és térben. Az időben való változást a hatalmi tér szereplőinek aktuális helyzete alakítja, míg a térben történő változás esetében az identitás szituatív jellegére gondolok: különböző helyzetekben különböző identitásstratégiát választhatunk, alkalmazhatunk.

Breakwell brit szociálpszichológus szerint fenyegetett identitásról akkor beszélünk, „amikor az egyén identitásfolyamatai (az új komponensek felvételére irányuló asszimiláció és az így kialakuló struktúrához való akkomodáció, valamint a régi és új identitástartalmaknak jelentést adó értékelés) nem felelnek meg az identitást szabályozó alapvető elveknek, a kontinuitásnak, a személy elkülönültségének és az önbecsülésének.”¹²

A fenyegetett identitással való megküzdésre négy stratégiát különít el. A küzdelem három szintéren zajlik:

pillanatban – mintha semmiből tűnnének elő – riasztó hevességgel fellobbanhatnak.” Továbbá megállapítja, hogy „időszerű kutatási téma, hogy „milyen történeti helyzetek idézik elő a nemzeti identitás aktualizálódását és felfokozott működését [...] A nemzeti identitás egyik érdekes sajátossága a rejtett-lappangó fennmaradás és hagyományozódás. De valahányszor napirendre kerül a nemzetállamok kialakulása, s az esély kézzelfogható közelségbe kerül, a nemzeti érzület tartós kihívottság és aktualizáltság állapotába jut.” (421.) Ennek okaként az erőszakos asszimilációt, a tömeges kettős identitás esetében valamelyik fenyegetettséget, illetve az interetnikus viszonyok elmergesedését jelölte meg.

¹² Erős 2001, 76.

- interpszichikus szinten, az egyén megpróbálja feldolgozni fenyegetettséget (kognitív és érzelmi szinten egyaránt), és az értékrendszere megváltozik;
- interperszonális szinten négy megküzdési stratégiát különböztet el a szerző: elszigetelődés, negativizmus, észrevétlenné válás és a fenyegetésnek való behódolás;
- csoportközi stratégiák az identitás társadalmi kontextusának megváltoztatására törekednek: önszorgító csoportok, nyomás- gyakorló csoportok, öntudatra ébresztő csoportok.

Foglalkozunk kicsit részletesebben az interperszonális stratégiákkal:

1. Negativizmus

A negativizmus stratégiája a fenyegetéssel való szembezállást jelenti. A közvetlen konfrontálódást azokkal, akik fenyegetik az egyén identitásának kontinuitását, elkülönültségét, önbecsülését. A hétköznapiakban ezeket az embereket szokták „bajkeresőknek”, „indulatosnak”, esetünkben „magyarkodónak” nevezni.

2. Elszigetelődés vagy izoláció

Ez a stratégia passzív stratégia olyan értelemben, hogy az egyén elszigeteli magát a környezetétől, minimálisra csökkenti a interakciókat másokkal annak érdekében, hogy elkerülje a visszautasítással, a szánalommal és az agresszióval való konfrontálódást. Az egyénnek az önbecsülését támasztja meg a fenyegetettség, és egyfajta menekülésként választja az elszigetelődés stratégiáját.

3. Passing vagy észrevétlenné válás

Akkor beszélünk erről a stratégiáról, ha az egyén számára lehetetlen a társadalmi mobilitás és egy csoporthoz való tartozás anélkül, hogy saját eredeti csoport-hovatartozását ne rejtegetné. Ez a stratégia a legtudatosabb, mert az egyénnek fontos döntést kell hozni (feladni eredeti csoport-hovatartozását), és akkor lehet hatékony, ha az új csoporthoz tartozás társadalmi következményei kellemesebbek, mint az eredeti, fenyegetettséggel teli helyzet.

4. Fenyegetésnek való behódolás

Az ezt a stratégiát követő személy felismerte és elfogadta azt a szabályt, amely meghatározza számára, hogyan kell viselkednie a fenyegetett helyzetben. Kidolgoz egy elvárt szerepet, amely megfelel a környezet által támasztott elvárásoknak. A behódolt személy teljesen elfogadja a társadalomban számára kijelölt helyet és státust.

A Gereben Ferenc által a kilencvenes évek közepén végzett felmérés kitért a határon túli magyarok nemzeti identitására is. Nyílt kérdésben tették fel a kérdést a kutatás alanyainak és kategorizálták a kapott válaszokat. A következő eredményeket kapták.

3. táblázat. A vajdasági magyarság identitásstrukturájának motívumai

Válaszmotívumok	Vajdaság
Nincs semmilyen válasz	2,2
Nincs érdemi válasz (nem tudja stb.)	2,8
Rossz érzés, semmi jót nem jelent (elszenvedő attitűddel)	4,7
Közömbös, semmi különös (mindegy, mi vagyok stb.)	10,9
Természetes adottság	20,6
Tartozni egy szűkebb közösséghez (családhoz, településhez, tájhoz stb.)	2,5
Tartozni egy tágabb közösséghez (etnikumhoz, nemzethez, hazához stb.)	4,1
Anyanyelv, nyelvi összetartozás	13,1
Kulturális, történelmi hagyomány, (vallási) szokások, sajátos gondolkodásmód	13,7
Büszkeség, önérzet	13,4
Egyéb pozitív jellegű érzés (öröm, boldogság, hazaszeretet stb.)	29,4
„Itt élned, halnod kell” („Itt születtem, itt kell meghalnom” stb.)	7,5
Feladat, felelős cselekvés, az áthagyományozás kötelezettsége	8,8
Nehézségek, hátrányos helyzet vállalása, harc a fennmaradásért	15,0
Együtt	148,7
N=	320

Ha megpróbáljuk besorolni a fenti identitásmotívumokat a Breakwell által felvázolt identitásstratégiák mögé, láthatjuk, hogy csak részben tudjuk megtenni, mert például a valóságban az elszigetelődést illetve a láthatatlanságot választók rejtve maradnak a kutatás során. A negativizmus esetében valamivel könnyebb dolgunk van, de nem feltétlenül mindenki „bajkeverő” és „magyarkodó”, akit ebbe a kategóriába sorolok.

Negativizmus	Büszkeség, önérték	13,4
	„Itt élned, halnod kell”	7,5
	Nehézségek, hátrányos helyzet vállalása, harc a fennmaradásért	15,0
	Összesen	35,9

Elszigetelődés	Rossz érzés, semmi jót nem jelent	4,7
	Tartozni egy szűkebb közösséghez	2,5
	Összesen	7,2

Behódolás	Közömbös	10,9
	Természetes adottság	20,6
	Tartozni egy tágabb közösséghez	4,1
	Összesen	35,6

A fenti adatok természetesen csak becslések, mivel az identitás-motívumok többféleképpen is értelmezhetőek, több stratégia mögé is felsorakoztathatók. A láthatatlanságba burkolózók az asszimiláció egy olyan szintjén vannak, ahol nem láthatóak az ilyen kutatások számára, mivel ők saját döntés alapján tagadták meg eredeti „saját csoportjukat”, és a minél jobb beilleszkedés érdekében tagadják vagy titkolják eredeti származásukat.

Engedjék meg, hogy ne befejezzem az előadásomat, hanem nyitva hagyjam egy kutatás előtt, amely a vajdasági magyarság identitásstratégiáit a breakwelli modell szerint feltérképezi, külön kitérve arra, hogy mely társadalmi tényezők befolyásolják a választott stratégiákat és azok sikerességét.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ablonczy Balázs 2007. Őrzők. A többes identitás stratégiái. *Századvég*, 1. sz. 63–79.
- Bindorffer Györgyi 2007. *Változatok a kettős identításra*. Budapest, Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Bodó Barna 2003. Identitás és szórványdiskurzus. *Kisebbségkutató*, 12. évf. 2003. 2. sz. 384–397.
- Ventos, Rubert de 2006. Nációk és nacionalizmusok a globalizáció korában: képzeletbeli közösségek vagy közösségi képzetek? In Castells, Manuel: *Az identitás hatalma*. Gondolat – Infonia.
- Erős Ferenc 2001. *Az identitás labirintusában*. Budapest, Janus – Osiris.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest, Osiris – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Hódi Sándor 1992. *A nemzeti identitás zavarai*. Újvidék, Forum Könyvkiadó.
- Hódi Sándor 2003. Nemzeti önkép. Tóthfalu, Logos Grafikai Műhely.
- Komšič, Jovan 2003. Istorijsko-etnički rascepi i politička pregrupisanja u Srbiji. In *Osnovne linije partijskih podela*. Beograd, Friedrich Erbert Stiftung – IDN.
- Lazar, Žolt– Marinković, Dušan 2003. Regionalni, lokalni i globalni identitet Vojvodana. *Sociologija*, 2. sz. 155-166.
- Mirnic Zsuzsanna 1998. A szociális tér fogalmi különbségei kisebbségi és többségi mintánál. *Üzenet*, 1998.
- Pataki Ferenc 2001. *Élettörténet és identitás*. Budapest, Osiris.
- Papp Richárd szerk. 2007. *Délvidék/Vajdaság – Társadalomtudományi tanulmányok*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
- Örkény Antal 2006. *A magyar nemzettudat változásai az elmúlt évtizedben*. 2006. 04. 28. http://www.szochalo.hu/uploads/media/orkenyantalmagyar_nemzettudat_valtozasa.pdf
- Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) 2002. *MOZAIK 2001 Gyorsjelentés – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- T. Mirnic Zsuzsanna 2001. Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In Gábrityné dr. Molnár Irén – Mirnic Zsuzsa: *Fészekhagyó vajdaságiak. Tanulmányok, kutatások, statisztikák*. Szabadka, MTT, /MTT Könyvtár, 4./, 163–204.
- Tóth Kinga Dóra 2007. A kisebbségi és többségi identitás viszonyának lehetséges mintázatai. *Századvég*, 1. sz. 37–63.

■ ■ ■

■

■ ■ ■

AZ ARACSI PUSZTATEMPLOM MINT A MAGYAR NEMZETI IDENTITÁS JELKÉPE ■

TÖRTÉNETE

Középkor

Az aracsi pusztatemplomról nagyon kevés írott anyag maradt az utókorra. Kalapis Zoltán így ír erről:

„Előbb be lehet bizonyítani, hogy nem is létezett, mint azt, hogy fennállt. Még szerencse, hogy az ember a szemének hisz, s nem a tudományos »okfejtés«-nek: a romok ugyanis állnak, »virulnak«, »egyszerűen itt vannak.«¹

Az építésének idejéről eltérő vélemények alakultak ki. Van aki a XI. századra teszi felépítésének idejét, de sokkal többen vannak azok, akik a XIII. század első felét tartják valószínűbbnek.²

Msgr. Huzsvár László nagybecskereki székespüspök az aracsi pusztatemplomban tartott szentbeszédében (2000. július 30.) felhívta hallgatóságának a figyelmét, hogy *Az imaórák liturgiájában* (zsolozsmáskönyvben) minden év augusztus 20-án részletet olvas a papság VI. Pál pápa leveléből, amelyben a Szent István alapította monostorokról szóló felsorolásban az aracsi is szerepel. (Építése az 1030-as években történhetett egy régebbi keresztény templom romjaira).

A pusztatemplomnak mint jelképnek fontos alkotóeleme ez a feltételezett Szent István-i alapítás.

III. Orbán pápa 1187. évi bullájában említi Aracsot Ecclesia s. Margarethae de Characha néven.

Az 1256. évi esztergomi zsinaton az apátok között volt Nikolaus de Aracha is, feltehetően Aracs apátja.

A tatárjárás idején, 1241-ben, de valószínűbb, hogy a kun lázadás során, 1280-ban az aracsi monostort kifosztották, megrongálták, egyes részeit lerombolták, és ezután hosszú ideig elhagyatottan színylődött.

Az 1332. évi pápai tizedlajstromban Aracs neve megtalálható a C pont alatt. A lelkész tisztségét ekkor András Márton töltötte be.

Erzsébet királyné, Nagy Lajos király édesanyja 1377-ben újjáépítette a megrongált aracsi monostort. A magyar királyoknak fontos lehetett e szent hely, mert újból és újból a védnökségük alá vették,

■

¹ Kalapis 2007, 32.

² E tanulmánynak nem célja az aracsi pusztatemplom eredetének vizsgálata, építési idejének és körülményeinek kiderítése, hanem sokkal inkább arra a folyamatra próbál rámutatni, hogy a róla való gondolkodás útján hogyan válik a magyar nemzeti identitás jelképévé

törődtek vele. Az újjáépített aracsi monostort Erzsébet anyakirályné a ferenceseknek adományozta IX. Gergely pápa jóváhagyásával. Az erről szóló levelet a pápa 1378-ban állította ki Erzsébet anyakirályné kérelmére. Az aracsi monostor újjáépítésének a befejezését a királyné nem érte meg, de végrendeletében, amely 1380-ból való, 500 forint aranyat hagyott reá, továbbá egy atlaszból készült aranyszínű, gyöngyökkel díszített miseruhát a hozzávaló kellékekkel, két ezüst kannácskát és két ezüst körmeneti keresztet azzal a céllal, hogy az aracsi monostor újjáépítésének befejezését még halála után is lehetővé tegye.

Így az aracsi monostor az 1380-as évekre újjáépült, falai közt újból felhangzott az ének, körülötte pedig kialakult egy mezőváros szorgalmas lakóival.

A XV. század lehetett Aracs fénykora. 1422-ben mint vásáros helyet említik, 1440-ben mezővárosként van feltüntetve, majd 1450-től többször itt tartották a Torontál megyei gyűléseket.

Ez időben Brankovics György szerb despota is Becsén tartózkodott, valószínűleg részt vett az 1450-es megyei gyűlésen. A nagyváradi rendi gyűlés 1533-ban Neszti János atyát nevezi ki rendfőnökké Aracson.

Aracs városa 1536-ban a nagy pestisjárvány következtében elnéptelenedett. Akik nem betegedtek meg, azok igyekeztek elmenekülni a halálos járvány elől.

Az a kevés ottmaradt lakos, aki túlélte a járvány pusztítását, újabb megpróbáltatások elé került. Megjelent a török veszedelem. Hogy ellen tudjanak állni a támadásoknak, a monostort várszerűen megerősítették. Mohamed Begler bég 1551 szeptemberében nagy erővel érkezett Becse alá.

A török 1551. szeptember 18-án foglalta el Aracs megerősített kolostorát.

Aracs védői az első ágyúlövés után elmenekülnek a ferencesekkel együtt. A menekülés valószínűleg a templomot a becsei várral összekötő alagúton történt. Tinódi Lantos Sebestyén Aracs török kézre jutását a *Siralmas Krónikában* említi meg. A török megelégedett az aracsi templom keresztjeinek ledöntésével, belső értékeinek kifosztásával, tönkretételével, s nem tudva tovább mit kezdeni a templommal, magára hagyta és továbbvonult.

Innen kezdődik az aracsi templom négy és fél évszázados árvasága, elhagyatottsága és gazdátlansága. A csodával határos módon a magára maradt, árva pusztetemplom ellenállt az idő vasfogának,

az évszázadok alatt többször jelentkező falbontóknak, az emberi nemtörődomségnek, és megmaradt az elkövetkező nemzedékeknek. A mindenható Isten vigyázott a pusztában álló templomára, megvédte a sors csapásaitól – amelyek rendkívül mostohák voltak errefelé –, és mindig akadt egy olyan történelmi személyiség, egy elhivatott pártoló, aki nem hagyta nyomtalanul eltűnni.

XVIII–XIX. század

A pusztatemplom első jótevője, aki megsajnálta és javítani igyekezett helyzetén, egy ismeretlen volt, aki 1770 körül nádtetővel fedette be, hogy megóvja az idő viszontagságaitól.

A temesvári konventet vezető Jakosics József 1781-ben kéziratos munkájában ír Aracsról és annak történelméről.

A romantika korában újra felfedezik. A felfedezést kettősség jellemzi. Így a csodálat, hisz számtalan írás jelenik meg róla, régészek érkeznek a templomhoz, megkezdődnek a kutatások és a restauráció. A másik véglet a tisztelet mindennemű hiánya. Folyamatosak a kincsrablások. A templom környékét feldúlja a lakosság, akiket szintúgy ez idő tájt telepítenek a térségbe. A telepések az építkezésekhez számlálatlanul hordják el a köveket és a téglát.

Erről részletesen a korabeli forrásokra hivatkozva olvashatunk a korábban megjelent, Aracsról szóló írásokban, tanulmányokban.

1918 után

1911-ben Grezle királyi tanfelügyelő közbenjárására javították, renoválták, megerősítették a pusztatemplom romjait. A falak és a főkapu kitört, kibontott részeit beépítették, hogy össze ne omoljanak.

1919 után a pusztatemplom Magyarország határain kívül maradt, így sorsa még mostohábbra fordult.

1946 és 1951 között ásatások zajlottak a Vajdasági Műemlékvédelmi Intézet koordinálása alatt.

Sorra jelentek meg a templomról szóló kiadványok.

1971. május 3-án szentmisét tartottak a pusztatemplomban, ahova szinte az egész Vajdaságból (Zenta, Becse, Budiszava, Temerin, Újvidék, Csantavér, Kúla, Verbász, Ada stb.) érkeztek hívők.

A beszámoló szerint a hívők kora délután kimentek a pusztatemplomhoz. A templomfalak közti térség megtelt zarándokokkal. Ifj. Berecz Sándor temerini plébános ismertette a hely történelmi

jelentőségét. A gyülekezet egyházi énekek dallamával búcsúzott a helytől, ahol sok száz évvel előbb szent életű szerzetesek tanították népünket az ősi életesményre: Imádkozzál és dolgozzál!

Az 1971–1976 között végzett ásatásokról – amelyeket szintén a Vajdasági Műemlékvédelmi Intézet felügyelt – Miomir Petrović ír. Ezen ásatások folyamán feltárták a pusztatemplom melletti zárda alapjait, az udvar részeit, a harangláb négyszögletű alapját, a márványból faragott keresztelőmedencét, meg egy XI. századi temetőt az egész kolostortömb alatt. Nagy Sándor aracsí születésű régész, aki részt vett mindkét feltáráson, rövidfilmet készített az ásatásokról.

A fent említett időszakban a pusztatemplomot restaurálták is, melyet szintén a Vajdasági Műemlékvédelmi Intézet felügyelt, a budapesti Sedlmayer János és a belgrádi Milka Čanak Medić professzorok tervei alapján. Milka Čanak Medić diplomamunkáját is e témában írta, érdeklődése és munkája nagyban hozzájárult az épületrom megőrzéséhez.

A munkálatok alatt a pusztatemplom romos falait gerendákból, deszkákból összeállított állványzat vette körül, amelyeken az odalátogatók a csonka torony tetejéig felmehtek.

A restaurálás során a mellékhajók falait 2,5–3 m magasságig helyreállították, az északi ívsort újjáépítették, a déli ívsorból pedig csak a keleti és nyugati falhoz kötődő ívet, a főapszist fedték le. A tervek szerinti munkálatok mellett még be kellett volna fejezni a déli ívsor felújítását, befalazni a mellékhajók apszisait, megépíteni a tetőt és egy rész boltozatot, valamint vörösmárványból egy kisebb terület padozatot lerakni. Az akkori munkálatokat a pusztatemplom környékének parkosításával kellett volna folytatni, illetve az oda vezető 5 km-es bekötő utat leaszfaltozni. Mindez azonban támogatás és anyagi eszközök hiányában elmaradt.

A munkálatok befejeztével, 1976 után a templom újra feledésbe merült. A felújításhoz használt gerendákat, deszkákat ellopták, a pusztatemplom bel- és külterületét újból benőtte az embermagasságú gaz, még a megközelítése is nehéz volt.

1990-től napjainkig

Hosszabb kihagyás után 1990-ben Varnyú Ilona szervez újra rendezvényt a templomnál. Kalapis Zoltán beszél a pusztatemplom történetéről, Nagy Sándor régész pedig az ásatások eredményeit ismerteti, valamint az általa készített filmet is levetítik.

1995-ben a történelmi Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége törökbecsei tagozata Erdmann Ferenc elnök vezetésével tábormisét szervez.

1996. augusztus 20-án az esőzés elmosta a millicentenáriumi megemlékezést.

1997-ben Szabadkán megalakult az Aracs Társadalmi Szervezet a Művelt Faluért, támogatva mindazokat, akik tesznek valamit a délvidéki magyarság nemzettudatának erősítéséért, a pusztatemplom megőrzéséért. A szervezet elnöke dr. Gubás Jenő. A szervezet minden évben két Aracs-díjat és három Aracs-érmét oszt ki az arra érdemes személyeknek.

1998 szeptemberében a tordai Ady Endre Általános Iskola tanulói az első osztálytól a nyolcadikosokig egész napos kirándulásra mentek a pusztatemplomhoz, ahol történelemóra keretében Rontó Bozóki Judit tordai történelemtanár nő ismertette a pusztatemplom történetét.

Ettől kezdve sűrűsödnek az események a pusztatemplom körül.

Az Aracs Pusztatemplom Műemlékvédő Társaság 1999. augusztus 1-jén, vasárnap délután tartotta meg az első emléknapi ünnepséget a pusztatemplomnál. Az ünnepség szentmisével kezdődött, amelyet a beodrai ft. Sóti János atya mutatott be, majd a társaság fiataljai ismertették a pusztatemplom rövid történetét, elmesélték annak néhány mondáját, elszavalták az Ómagyar Mária-siralom című verset, felolvasták a Halotti beszédet, majd Raffay Endre zentai művészettörténész tartott kimerítő előadást a pusztatemplomról.

Az előző nagy esőzések miatt csak traktorral, pótkocsival lehetett eljutni a pusztatemplomig. A 150 tordai mellett ott voltak a törökbecsei fiatalok Erdmann Ferenc vezetésével, valamint Szekeres István törökbecsei helytörténeti kutató, a Társaság tiszteletbeli tagja, nagy segítője. Jelen voltak még Nagy Ferenc, a belgrádi Magyar Nagykövetség tanácsosa, valamint Sepsey Csaba, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt alelnöke. Az ünnepségről tudósítást közölt a *Magyar Szó* c. napilap, a *Szabad Hét Nap* c. hetilap meg a *Tordai Újság* című helyi lap. Támogatója is akadt az ünnepségnek, mégpedig a tordai földműves-szövetkezet és Kovács István magánvállalkozó.

1999. szeptember 18-án a tordai Aracs Pusztatemplom Műemlékvédő Társaság keretében működő cserkészek Fürtön Attila vezetésével alkalmi műsort szerveztek a pusztatemplomnál megemlékezve a templom elestéről, vagyis arról, hogy 1551-ben a törökök elfoglalták a pusztatemplomot. A szentmisét ft. Sóti János atya mutatta be. Ezúttal

a cserkészek fogadalmat tettek János atya előtt a pusztatemplom megvigyázására. A belgrádi Magyar Nagykövetség első titkára, Pintérné Gyetvai Mária volt a díszvendég.

2000 januárjában Lambert Zoltán atya, a budapesti Felső-krisztinavárosi Keresztelő Szent János plébánia katolikus gyülekezetének képviselőjében és Kolosváry Bálint, a Budahegyvidéki Református Egyházközség presbiterének szervezésében felvállalta a tordai Aracs Pusztatemplom Műemlékvédő Társaság támogatását a pusztatemplommal kapcsolatos céljainak és munkásságának a megvalósításában.

2000 áprilisában Asbóth Mária asszony Szombathelyről jelentkezett, és támogatásáról biztosította a tordai Aracs Pusztatemplom Műemlékvédő Társaságot.

A tordai Aracs Pusztatemplom Műemlékvédő Társaság a pusztatemplom ismertetése céljából a magyar világ felé szétküldött több mint 400 levelének hatására 2000. június 6-án a magyarországi Országos Műemlékvédő Hivatalból egy küldöttség látogatott Tordára és a pusztatemplomhoz. A küldöttség tagjai: Káldi Gyula, az Országos Műemlékvédő Hivatal külföldi osztályának vezetője, dr. Istvánfi Gyula, a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének vezetője, Sarudi Sebestyén József, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának tanácsosa és Harkai Imre topolyai építészmérnök.

Egynapos látogatásuk alatt alaposan áttanulmányozták a pusztatemplom romjait. Visszatérve Budapestre egy tervet készítettek a pusztatemplom restaurálására, amelyben 15-30 millió forintot állapítottak meg a munkálatokra fordítandó minimális összegként. A helyreállítás magában foglalta a romos falak konzerválását, a két mellékapzsis befalazását és lefedését, a torony ellátását szilárd szerkezettel, valamint az ajtó elzárását erős vasráccsal. A 2000. év nyarán megjelent *Krónikás* különszámában (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma a határon túli épített örökség megóvása 2000) már benne van dr. Istvánfi Gyula ismertetője az aracsi pusztatemplomról a 22–23. oldalon.

2000. július 27-én a szabadkai cserkész táborból 350 vajdasági, magyarországi és erdélyi cserkész dr. Hegedűs Antal történész vezetésével látogatott a pusztatemplomhoz. A vendégeket a tordai Aracs Pusztatemplom Műemlékvédő Társaság tagjai fogadták. Délután 3 órai kezdettel Vajda János történelemóra keretében ismertette a pusztatemplom történetét, majd Ehmann Imre atya szentmisét mutatott be. Mindezek után a cserkészek műsora következett, amelyben István király megkoronázására emlékeztek.

2000. július 30-án a tordai Aracs Pusztatemplom Múemlékvédő Társaság szervezésében a pusztatemplomnál megtartották a második emléknapi ünnepséget, amely egyben millenniumi megemlékezés is volt. Az ünnepség előtt több munkaakcióval hozták rendbe a pusztatemplom környékét. Erdmann Ferenc vezetésével öt törökbecsei fiatal segítette a munkálatokban.

Az ünnepségen a szentmisét msgr. Huzsvár László püspök úr, a tordai msgr. Bú András atya és a beodrai ft. Sóti János atya mutatta be. Huzsvár László püspök szentbeszédében hivatkozott VI. Pál pápa levelére, mely levél alapján a pusztatemplom építése az 1030-as évekre tehető.

Az ünnepi műsor keretében felléptek a Társaság énekesei, szavalói, az újvidéki Petőfi Sándor Művelődési Egyesület asszonykórusa, a tordai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület táncosai és zenekara. A 7-800 vendég között ott volt Kasza József, a Vajdasági Magyar Szövetség elnöke, Páll Sándor, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének elnöke, Sepsey Csaba, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt alelnöke, Dudás Károly, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke, dr. Gubás Jenő és Ágota, Kristóf Lázár, a belgrádi Magyar Nagykövetség elsőtitkára, Gulyás Balázs, a magyarországi Független Ifjúság országos titkára és a díszvendég Gyimóthy Géza, az Országgyűlés alelnöke.

A pusztatemplomnál hosszú évszázadok után ismét rangos vendégek gyülekeztek. Gyimóthy Géza beszédében többek között ezt mondta: „Boldog az a nemzet, amelynek ugyan nem volt nyugalmas történelme, de vannak nagy emberei és ugyanakkor olyan emberek is vannak, akik vállalják a fennmaradás küzdelmét itt a végeken is.” Az ünnepség résztvevőit levélben köszöntötte Habsburg Ottó, az Európai Parlament képviselője és Paskai László bíboros.

A törökbecsei fiatalok ez alkalomra felállították a 4 méteres fakeesztet, Mezei István szabadkán élő tordai fafaragó pedig kiállította a pusztatemplom kicsinyített mását. Fejes István tordai festőművész millenniumi képet festett a pusztatemplomról. Az ünnepségről tudósított az Újvidéki TV, a Duna TV, a *Magyar Szó*, a *Hét Nap* és a *Tordai Újság*. Az ünnepség szervezését az Illyés Alapítvány, Asbóth Mária, a müncheni Katolikus Misszió, a tordai földműves-szövetkezet és a tordai magánvállalkozók támogatták.

2000. július 31-én Rockenbauer Zoltán, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának minisztere kérvényei hatására 2 millió forintot ítelt meg a tordai Aracs Pusztatemplom Múemlékvédő

Társaságnak a pusztatemplom restaurálására, mivel azonban csak a munkálatok utófinanszírozására volt lehetőség, így ez nem volt kivitelezhető.

2000. augusztus 13-án a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség kórustalálkozót szervezett a pusztatemplomnál 350 résztvevővel. Az istentiszteletet Csete-Szemesi István püspök és Bogdán József atya végezte. Dudás Károly, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke mondott díszbeszédet.

2000-ben megjelent a *Délvidéki/vajdasági magyar helységnevek* című könyv, amelyben a törökbecsei Szekeres István okl. közgazdász, helytörténeti kutató a 221–223. lapon ismerteti az aracsi pusztatemplom nevének változásait a századok folyamán.

2001. július 29-én a tordai Aracs Pusztatemplom Műemlékvédő Társaság megszervezte harmadik emléknapi ünnepségét a pusztatemplomnál. Az ünnepség előtt a Társaság tagjai munkaakciók keretében kitisztították a pusztatemplom környékét és belterét.

A szentmisét msgr. Huzsvár László püspök úr, a tordai msgr. Bú András atya, a beodrai ft. Sóti János atya, a milánói Cristiano atya és a budapesti Sándorfi István atya mutatta be. A püspök úr beszédében kiemelte Szent István király kereszténységteremtő és országépítő munkáját.

A több mint ezer jelenlevő között ott voltak az olasz szeminaristák és 63 budapesti zarándok Kolosváry Bálint úr vezetésével. Díszvendégünk Kovács Flórián úr volt, a Millenniumi Kormánybiztosi Hivatal vezetője, aki a közösség megtartó erejéről beszélt. Jelen voltak a tordai és a törökbecsei községi vezetők, Balla Lajos–Laci országos képviselő és Somlói László úr, a Magyar Köztársaság belgrádi nagykövetségének alkonzulja. Az ünnepség szervezését az Illyés Alapítvány, a budapesti zarándokcsoport, Asbóth Mária asszony, a tordai helyi közösség és földműves-szövetkezet, valamint a tordai magánvállalkozók támogatták.

2001 második felében Törökbecsén megalakult a törökbecseiekből és beodraiakból álló Aracs Pusztatemplom '95 Baráti Kör Polgárok Társulása, amelynek elnöke a törökbecsei Erdmann Ferenc.

2002. április 5-én egy Sydney-ben működő, vajdasági magyarokat támogató szervezet, 2002. május 7-én még a tordai származású Németországban élő Vastag Béla úr csatlakozott a tordai Aracs Pusztatemplom Műemlékvédő Társaság támogatóinak a sorába.

A negyedik emlékünnepe 2002. július 28-án zajlott. A szentmisét msgr. Huzsvár László püspök úr, ft. Sóti János atya, msgr. Bú

András atya és Hajdú Sándor esperes-plébános mutatta be. Ünnepi beszédet Józsa László a Magyar Nemzeti Tanács elnöke mondott a 600 résztvevőnek, amelyek között ott volt Torda testvértelepüléseinek Tiszaalpárnak 50 és Bihartordának 20 tagú küldöttsége. A művelődési műsorban felléptek Társaságunk fiataljai, a bihartordai dalkör, a tiszaalpári dalkör és a törökbecsei templomi énekkar.

A következő évek emlékünnepei hasonlóan teltek, csak egyvalami változott. Az egyre növekvő látogatottság. Úgy tűnik, hogy az aracsi pusztaemplomot népszerűsítő levelek, események, rendezvények, írások (újságcikkek, tanulmányok, könyvek) elérték céljukat. Egyre többen ismerték meg a pusztaemplomot, és egyre többen adták tovább hírét, ezáltal biztosítva fennmaradását.

INTERJÚK

Msgr. Huzsvár László

Msgr. Huzsvár Lászlótól, a Nagybecskereki Egyházmegye nyugalmazott püspökétől, jelenlegi egyházmegyei kormányzótól azt próbáltam kideríteni, hogyan viszonyul az egyház a pusztaemplomhoz. Ő mindenekelőtt a római katolikus egyház egyháztörténelmi értékének tartja az aracsi pusztaemplomot, mely szorosan összefügg a környékbeli magyarsággal: „A monostortemplom feladata volt, hogy gondozza a keresztény katolikus híveket, akik magyarok voltak.”

Napjainkban is az egyházmegye gyakorolja felette a iuris dictiót, a jogszolgáltatást.

Évente tartanak egy szentmisét az emlékünnepek alkalmával, valamint az 1990-es évek óta két esküvő is történt az aracsi pusztaemplom falai között.

A püspök úr szerint ittlétünk, 1000 éves múltunk, megmaradásunk jelképe.

A vallási és nemzeti identitást erősítendő 8 helység³ új temploma építéskor alapköül a pusztaemplom egy-egy megszentelt követ kapta.

Tapasztala szerint a december 5-i magyarországi népszavazás után megnőtt a magyarországi látogatók száma, kifejezve ezzel egyfajta bocsánatkérését, vagyis: „Nem vagyunk mi olyanok, mint amilyennek a szavazás mutatott bennünket.”

Msgr. Huzsvár Lászlóban felmerült az a gondolat, hogy hivatalosan is búcsújáró hely legyen az aracsi pusztaemplom.

³ Fejértelep, Udvarszállás, Temesvajkóc, Káptalan, Udvarnok, Rábé, Györgyháza, Istvánvölgy.

Vajda János

Vajda János a torontáltordai Aracs Hagymányápoló Társaság elnöke. Személyes kötődése a pusztatemplomhoz nagyon erős, a beszélgetés során mindvégig nagy szeretettel beszél róla. Elsősorban gyermekkorát, szülőföldjét látja a templomban.

„Kora gyerekkorom óta minden évben folyamatosan látogatom a pusztatemplomot. Ez a vidék a szülőföldem. Aracson születtem, a Magyar utcában. Ott nőttem fel.

Szülőfalum pusztái, szántóföldjei, gyümölcsösei, a Sósopó, a Tisza-parti erdők voltak a színterei gyermek- és ifjúkori szép emlékeimnek. Mint kisgyerek a pusztatemplom vonzáskörébe kerültem, és abban is maradtam a mai napig. Hosszú évek során láttam a templom elhagyatottságát, gazdátlanságát, árvaságát. Ha tehettem, fellobbanó érdeklődéssel ösvényt vágtam, hogy a közelbe mehessek. Olyankor megtisztítottam a belterét, körüljártam és megnéztem, megvan-e minden része. Beszéltem is róla, ahol csak tehettem, de arra a meggyőződésre jutottam, hogy ez így kevés, többet kell érte tenni, méghozzá szervezett formában.”⁴

A magyarságtudat, a keresztény hit mint a templomromhoz kötődő fogalmak, szimbólumrendszerek, a szülőhely és a gyermekkor emlékei után következnek.

1999-től évente tartanak „nemzeti, hazafias” emlékünnepeket, melyre jeles közéleti személyeket hívnak meg. Vajda János kiemelte, hogy a meghívottak minden esetben, az államapparátusban betöltött funkciójuk szerint kapnak meghívást, és nem úgy, mint valamely párt aktív tisztségviselői.

Kasza József nyilatkozata a sajtóban

Kasza József, a Vajdasági Magyar Szövetség egykori elnöke nyilatkozatában a következőképp használja az aracsi pusztatemplom jelképét: „Az ezeréves aracsi pusztatemplom nem lehet már csak a bánási magyarok megtartó szimbóluma. Harangja, amelyet a VMSZ az idén állít, szólaljon meg megmaradásunkért, itt maradásunkért, összefogásunkért. A délvideki magyarságért. A békéért. Az egyenrangú, békés együttélésért.”⁵

Mindkét beszélgetésben, valamint Kasza József nyilatkozatában is megjelenik, az *itt voltunk* – magyarok, keresztények – ténymegállapítás,

■

⁴ Aracsi Vajda 2007b, 42.

⁵ B. O.: Tíz év a magyarság szolgálatában. *Hét Nap*, XI. évf. 24. (2004. június 16.) szám.

amiből számukra logikusan következik, hogy *jogosan vagyunk itt*. Sőt tovább is viszik a gondolatmenetet: *itt is akarunk maradni*.

Ezekből a kijelentésekből a folyamatosság olvasható ki. A vajdasági magyarság múltjának, jelenének igazolására szolgál az aracsi puszta-templom, és egyben a jövőbeni megmaradásának jelképévé vált.

Ennek a jelképnek a használatából készült a következő felsorolás, melyből láthatjuk, hogy milyen tartalmak, értékek jelennek meg az Aracs fogalom mögött.

Jelzők, amelyekkel illetik:

- ◆ „a bánsági tájból kiszakadó felkiáltójel” ;
- ◆ „múltunk, anyagi és szellemi kincseink, valamint önismere-tünk jelképe”;
- ◆ „itteni árva magyarságunk zászlóhordozója”;
- ◆ „annak a kintinek a szülőföldjének a jelképe”;
- ◆ „rommá sűrűsödött csönd”;
- ◆ „mese-titkú”.

Aracs Társadalmi Szervezet a Művelt Faluért

A szabadkai székhelyű Aracs Társadalmi Szervezet 1997-ben azzal a céllal alakult meg, hogy a korábbi politikusi javaslatok, tanácsadások és ígéretések helyett kézzelfogható segítséget nyújtson a délvidéki, azon belül is főleg a szórványmagyarságnak. Elő szeretnénk segíteni a délvidéki magyarság közösségként való fennmaradását, magyarságtudatának erősítését, s azoknak a társadalmi elismerését, akik ezekért a célokért tevékenykedtek egész életükben, de senkitől sem részesültek elismerésben. A szervezet alapítója az eddigi elnök, dr. Gubás Jenő.⁶

Aracs-díj, Aracs-érem

Előbbit 1998-ban, utóbbit 1999-ben alapította az Aracs Társadalmi Szervezet. Évente két Aracs-díjat és három Aracs-érmet osztanak ki.

„Az Aracs-díj és az Aracs-érem célja szorgalmazni, serkenteni azt a munkát, amely a délvidéki magyarság megmaradását, itt maradását, kulturális és gazdasági gyarapodását szolgálja.”⁷

■
⁶ www.aracs.org.yu

⁷ Hajnal Jenő: Aracs-díj. *Hét Nap*, IX. évf. 31. (2002. augusztus 7.) szám.

Aracs-Főnix-díj

2002-ben alapította a már említett szervezet.

„Az Aracs-Főnix-díjjal jutalmazottak az egyetemes magyarság olyan neves intézményei vagy személyiségei, amelyek, ill. akik munkájukkal, példamutatásukkal és bátor kiállásukkal a hitet erősítik bennünk.”

A díjakról így szól Hajnal Jenő, az Aracs-díjat odaítélő bizottság elnöke:

„Ma azokat köszöntjük, akik nevet tudtak adni az árvaságnak, a nemzeti szenvedélynek, a közönynek, a némaságnak és a szorgos kezek munkájának.”⁸

Aracs folyóirat

2001. augusztus 20-án hozza létre az Aracs Társadalmi Szervezet a Művelt Faluért az *Aracs* – a délvidéki magyarság közéleti folyóiratát, melyről a következőt tartja: „Az *Aracs* c. folyóirat létjogosultságát a többi vajdasági folyóirattal szemben határozott kulturális, nemzeti elkötelezettsége indokolja.”⁹

Aracs Könyvek

Az Aracs Könyvek 2003-tól jelennek meg. Eddig öt kötet látott napvilágot és továbbiak vannak előkészületben.

Tóth Eszter szerk.: *„Minden magyar felelős minden magyarért”*. 2003.

Gubás Ágota szerk.: *Határok szabdalta közérzet*. 2006.

Gubás Jenő: *Magyarságtudat-hasadás*. 2006.

Kölcsey Ferenc: *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*. 2007.

Gubás Ágota összeáll.: *„Valahol elindul egy gondolat” – Az Aracs Társadalmi szervezet almanachja (2002–2007)*. 2008.

■

⁸ K. N.: Életünk tevékeny formálói. *Hét Nap*, XIV. évf. 39. (2007. szeptember 26.) szám.

⁹ <http://www.aracs.org.yu>

Aracs Puszta Templom Műemlékvédő Társaság (Aracs Hagományápoló Társaság)

1999. február 7-én alakul meg Tordán Vajda János elnökletével az Aracs Puszta Templom Műemlékvédő Társaság azokkal az emberekkel, akik érzelmileg kötődnek a pusztatemplomhoz. A Társaság 2002-től veszi fel az Aracs Hagományápoló Társaság nevet, mely feladatául tűzi ki:

1. A magyar világ és a magyar kormány illetékeseinek a figyelmét felhívni, hogy itt, a bánáti síkság közepén a pusztában áll egy romtemplom, amely a magyarság történelmi múltjának, anyagi és szellemi kincseinek jelképe. Az egyetlen még fennálló egyházi műemlék ezen a vidéken sivár jelenével és reménytelen jövőjével. Ezen szeretnénk mi változtatni, odahatni, hogy a csodálatos alkotás fennmaradjon a jövő századoknak is.
2. A pusztatemplom ápolása, környékének rendezése évente több munkaakcióval. A műemlék megvédése mindenfajta külső beavatkozástól.
3. Évente egy ünnepség megtartása alkalmi műsorral és szentmisével (augusztus 1-jén). Ezen a napon 1888-ban Vránovát Aracsnak keresztelték át.¹⁰

Vajda János így fogalmazott beszélgetésünk során: „Társaságunk elsősorban az aracsi pusztatemplom népszerűsítése, illetve megmentése végett alakult meg.” Tudatosítani az emberekben, hogy megmentése, „átmentése” valójában ezeréves múltunk igazolása.

Aracsi Harangok Alapítvány

A Vajdasági Magyar Szövetség az Aracsi Harangok Alapítványt 2003-ban abból a célból hozta létre, hogy segítse az aracsi pusztatemplomnak mint magyar történelmi műemléknek a megóvását, felújítását, a haranglábak felállítását, a templom környezetének rendezését, a hozzá vezető út rendbehozatalát, valamint támogassa azokat a kulturális és egyéb rendezvényeket, tevékenységeket, amelyek az aracsi történelmi emlékműhöz kapcsolódnak. Az alapítvány téglajegyeket bocsátott ki, 50, 100, 200 és 1000 dináros címletekben, és az ebből befolyt összeget a pusztatemplomnak és környékének a rendezésére fordítja, hogy Aracs ne csak évente egy-két összejövetel színhelye

■
¹⁰ <http://www.aracsi-pusztatemplom.org.yu/mueml.htm>

legyen, hanem a délvidéki gyermekek, fiatalok és minden zarándok találkozási helye. A Vajdasági Magyar Szövetség sajtóközleményében így fogalmaz: „A téglajegy megvásárlásával hozzájárul e magyar történelmi egyházi műemlék fennmaradásához, amely egyben az itteni magyarság megmaradását is jelképezi.”¹¹

SZIMBOLIZÁCIÓ

Hogy egy tárgy – jelen esetben az aracsi puszta templom – szimbólummá váljék, egyrészt része, reprezentánsa kell hogy legyen annak, amit szimbolizál. A magyarság ezeréves kereszténységét, a vajdasági magyarság jogos és dacos itt- és meglétét, közösségének romos állapotát. Másrészt össze kell kapcsolnia vele.

A szimbolizáció három mozgásformát képvisel és ábrázol:

- a rész-egész változását,
- a kapcsoltsági fok változását,
- az idő múlását.

Amikor szimbólum születik, mindig elmozdulás történik a tárgy, a fogalom kapcsoltsági fokában és rész-egész voltában. Érzékelhető, ahogy az aracsi puszta templom egyre jobban egészként kezd viselkedni. Már nemcsak a római katolikus templomok egyike, hanem egyre jobban egészé válna ő képviseli a kereszténységet. Kapcsoltsági foka nő, egyre bővül. Előbb a római katolikus hívek, majd a magyarság jelképe lesz.¹²

Mi teszi az adott szimbólumot nemzetivé?

Figyelembe kell venni, hogy milyen mértékben vesz részt a hivatalosság, a nemzeti hagyományhoz kötődő mintaadó csoportok, illetve a nemzet tagjainak összeadódása a nép, a nemzet egészében a nemzetivé emelésben.

Esetünkben Vajda János kezdte kialakítani az aracsi puszta templom szimbólummá válását azzal a tevékenységével, mellyel megszerelné menteni a romos épületet a teljes pusztulástól. Rájött, hogy egymaga nem tudja ellátni ezt a feladatot, ezért társaságot alapított. A következő lépésben több száz levelet küldött szét a világba, melyben ismertette a puszta templom történetét, jelenlegi állapotát, és segítséget kért megmentéséhez. A római katolikus egyház msgr. Huzsvár László személyében természetesen felkarolta a kezdeményezést. Évről évre segíti azt, részt vállal belőle. És beállt a sorba a politikum is. Retorikájukba bekapcsolták a puszta templomot mint jelképet.

■
¹¹ <http://www.vajdasagportal.com/portal/modules.php?name=News&file=article&sid=922>

¹² Kapitány-Kapitány 1995, 616–617.

ÖSSZEZÉS HELYETT: TOVÁBBI FELADATOK

A szimbolizáció folyamatának követése. Az aracsi pusztatemplom mint jelkép hogyan mozog a háromdimenziós (rész-egész, kapcsoltsági fok, idő) koordinátarendszerben. A kutatást mindenképpen szélesebb körben érdemes folytatni.

Földrajzi szempontból:

- Vajdaság: Hogyan jelenik meg mind jobban köztudatban, mely helységekből érkeznek látogatók, zarándokok?
- Magyarország: Megértik-e azt az üzenetet, hogy nem mi tartozunk az anyaországi magyarsághoz, hanem összetartozunk? Ők is hozzánk tartoznak.
- Világ magyarjai: Miért érzi szülőföldje jelképének az aracsi pusztatemplomot egy, az Amerikai Egyesült Államokban élő tordai származású személy, aki soha nem látta élőben azt?

Társadalmi szempontból:

- Kik tudnak róla?
- Kik vesznek részt az ünnepségeken?
- Kik támogatják valamilyen formában?
- Kik azok a tanárok, akik elviszik diákjaikat a templomhoz?
- Milyen a kirándulócsoportok összetétele?

A folyamat párhuzamba állítása a gyimesbükki Rákóczi-vár történelmi illetve nemzeti zarándokhellyé válásával, összehasonlítása a hasonló témájú székelyföldi kutatások eredményeivel.¹³

■
¹³ Bodó Julianna 2001. Jelek a térben. Identitástermelés és térhasználat a Székelyföldön. In Tóth Károly szerk.: *Migráció. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai*. Dunaszerdahely, 56–63.

IRODALOMJEGYZÉK

- Aracsi Vajda János 2005. *A „mese-titkú” aracsi Pusztatemplom*. Torda, Aracs Hagományápoló Társaság.
- Aracsi Vajda János 2007a. *A „mese-titkú” aracsi Pusztatemplom mondái*. Torda, Aracs Hagományápoló Társaság.
- Aracsi Vajda János 2007b. *A „mese-titkú” aracsi Pusztatemplom ezeréves története*. Torda, Aracs Hagományápoló Társaság.
- Kalapis Zoltán 2007. Az aracsi Pusztatemplom. In *uő: Történelem a föld alatt*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 29–61.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1995. A mozgás három dimenziója. In Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor szerk.: *„Jelbeszéd az életünk”*. Budapest, Osiris – Századvég, 615–621.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2002. *Magyarságszimbólumok*. Budapest, Európai Folklór Központ.
- Raffay Endre 2005. *Az aracsi templomrom*. Újvidék, Forum Könyvkiadó.
- <http://www.aracsi-pusztatemplom.org.yu>
- <http://www.aracs.org.yu>

■■■ NAGY ABONYI ÁGNES ■

AZ ADATKÖZLŐ AZONOSSÁGTUDATA EGY FELSŐHEGYI GYŰJTÉS TÜKRÉBEN ■

Míg korábbi tanulmányom a zentai és felsőhegyi adatközlőkről, illetve egyénekről és a közösségükben betöltött szerepükről, a településük népéletéről elmondott tudásukról szólt,¹ ezúttal gyűjtési tapasztalataim alapján próbáltam rávilágítani adatközlőim azonosságtudatára.

A Zentától légvonalban 5 km-re, nyugatra fekvő faluban, Felsőhegyen végzett gyűjtéseim alkalmával a közösségében megbecsült, tisztelettel övezett egyéneket választottam, akiknek az emlékezetében elraktározott információk nagy általánosságban mutatják be a címben jelzett témát.

A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza lokális és társas kapcsolatok, valamint az identitás kérdéskörében 1998–2002 között gyűjtött adatokon, a felsőhegyi adatközlők meséiből kivetített példákon, kulcsszavakon keresztül jutottam el az azonosság tudatának, az egyén kulturális emlékezetének kérdéséig. A téma feldolgozásakor leginkább az összehasonlítás, párhuzamba állítás módszerét alkalmazom, így az átlagos adatközlő önismeretének felmérése eredményeként általános képet nyújtok a kiválasztott adatközlő kulturális emlékezetéből kiragadott narratív anyagán keresztül egy férfi, és vizualizált módon egy nő önazonosságáról.

A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza² számára az adatközlő emlékezetét történelmi, kulturális, vallási, etnikai vonatkozásában egybevetve kell szemlélni, fontos ismerni a személy helyhez kötöttségét, kötődését a saját társadalmi közösségéhez. A nemzeti alapon számon tartott kötöttség is nagyban meghatározza az egyén etnikai azonosságának tudatát. Azt is megmutatja, hogy magyarságát illetően a vizsgált személy tömb-, sziget- vagy szórványmagyarságban él. Az etnikai identitás vizsgálatának három fő kérdésköre: a nyelv, a kultúra és a származás jelentős meghatározók. A részletek nyomán a kategóriák sokféle ágaznak, ugyanakkor számos ponton összekapcsolódnak. A kutatás sémái szerint ezek objektív tényezők, az identitás megnyilvánulásának valós és konkrét elemei. A származás vagy eredettudat vizsgálata az egyén, illetve a csoport közreműködése nélkül nem hoz valós eredményt. Ebben a kategóriában már rendkívül fontos szerep jut a szubjektív elemeknek.³

Az önazonossággal összefüggő kérdések szövevényesek. Keszeg Vilmosra hivatkozva az identitásőrzést kétszeres, horizontális és ver-

■
¹ *Az egyén és a közösség kapcsolata, az egyéniség szerepe a népéletben* címen 2006-ban Vácott A Néprajzi Társaság XV. Néprajzi Szemináriumán *A felsőhegyi és zentai adatközlők mint kollektív tudás közvetítői* címen elhangzott előadás.

² A továbbiakban VMNA. Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza. Optikai lemez, ISBN 86-836670-1-4.

³ Újváry Zoltán 1991. *Identitás és etnikum. Nemzetiség – identitás.* A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba–Debrecen, 14.

■■■

तिकális integrálódási képességként értelmezem. A társadalmiság szférájában az egyedek között a lényegi különbségek lecsökkennek vagy teljesen megszűnnek, az egyén nemcsak tagja, hanem reprezentánsa is a közösségnek. Illetve a történetiség szférájában a szinkronia nemcsak a szukcesszivitás rendjén épül be a diakroniába, hanem folytatja, összeköti azt. Más szóval, az identitás a kortársakkal és az elődökkel való etnikai azonosulást jelenti. Kialakításában, újratermelésében mind objektív, mind szubjektív tényezők szerepet játszanak.⁴

A hovatarozás ténye adatközlőnkben lokális, nemzeti, vallási, történelmi, kulturális jegyek alapján egyesül. Ezért nagyon lényeges az, hogy a néprajzi gyűjtés alkalmával hogyan fogalmazzuk meg, milyen formában tesszük fel kérdéseinket, és hogyan dolgozzuk fel a feleleteket. Az egyén azonosságának meghatározóira nem elég rámutatni, tudnunk kell azt is, hogy a közösségben vagy azon kívül mely hatások befolyásolták ezek alakulását.

A VMNA kérdéseinek megválaszolására tehát a Felsőhegyen élő, tősgyökeres, vagy a környező településekről származó, vagyoni helyzetüktől és foglalkozásuktól eltekintve többnyire a falu eseményeiben aktívabban résztvevő személyeket, idősebb korú 60–90 éves nőket és férfiakat választottam.

Az adatközlőkkel készített első interjú alkalmával az identitás kérdéskörben kapott feleletek, az önmeghatározás és rövid életút felvázolása után próbáltam megtudni, hogyan adják tovább saját egyéni tudásukat családtagjaiknak, szűkebb-tágabb közösségüknek. A kérdésekre felelve elsődlegesen saját magukról beszéltek, saját élettapasztalatukból indultak ki, így vonatkoztatták közösségükre a tipikus jelenségeket. Majd más esetekben a közösség hagyományait, saját családjuk egyéni szokásaiként mutatták be.

Az egyén népszerűsége, megbecsültsége nemcsak önmaga számára, a közösség számára is igen fontos. Hogyan nyilvánult ez meg? A VMNA XIII. fejezetében, a *Ki, kinek, hogyan köszön?* kérdéseinek felmérésénél kimutatható, hogy a közösség tagjai iránt a szóban forgó személy kora, a neme, társadalmi státusa szerint hogyan emelkednek a tiszteletadás lépcsőfokai.

A két utolsó (XV. Lokális és társas kapcsolatok és XVI. Identitás) fejezet témagazdái, Papp Árpád és Klamár Zoltán a kérdésekre kapott feleletek anyagát a VMNA kommentárkötetében összegezték.⁵ A lokális és társas kapcsolatot, valamint identitástudatot érintő kérdések taglalása kapcsán kiderült, hogy az adott település belső tagolódása ma is igen sajátosan jelen van.

■
⁴ Keszeg Vilmos 1991. *Identitás-váltás. Megjegyzések a periférikus tudás entrópia-módosulásához*. Békéscsaba–Debrecen, 259.

⁵ Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának kommentárkötetete. Szabadka, 2003.

■■■

A lokális és társas kapcsolatok kérdéskör önmeghatározásra, templomba járásra, illetve vallásra vonatkozó kérdéseire az adatközlők saját személyükre vonatkozó választ adtak.

A felsőhegyiek közül az *Önmeghatározás* címszó alatti első kérdésre – arra hogy *Mit mond, hova valósi, ha saját faluján belül kérdezik?* – minden megkérdezett személy a saját falurészét mondta: pl. *az Aljon, a Nagyközben*. Viszont, amikor *más falu lakójával beszélt, akkor egyértelműen* mindenki a település magyar nevére hivatkozott: *felsőhegyi. Mit mond, hova valósi, ha más vidéken tartózkodik?* A többség *bácskainak, zentainak* vallotta magát.

A VMNA vallásra, a templomba járásra vonatkozó kérdései szintén az egyén azonosságával kapcsolatosak. A felsőhegyi lakosság 90 százalékban *római katolikus vallásúnak, magyar nemzetiségűnek* vallotta magát. Arra a kérdésre, hogy *Milyen gyakran jár templomba?*, a válaszadók négy alternatívából választhattak. A naponta, hetente, havonta, csak jelentősebb ünnepeken közül *a hetente* választ jelölték meg. Hetente rendszeresen, vasárnap és parancsolt ünnepeken a család, illetve csak az idősek, nagy ünnepeken viszont az egész család jár templomba.⁶

A hagyomány szerinti rend a valláson kívül a hétköznapi szokásaiban, a népi gazdálkodás rendszerében is megnyilvánult. A közlékeny adatközlők elbeszéléseiből megtudhatjuk, hogyan éltek, milyen körülmények között gazdálkodtak a XX. század első felében a Tisza mentén a néhány hold körüli birtokkal rendelkező parasztgazdák.

A VMNA-hoz készült interjúk során a tizenöt adatközlő közül tizenkettő Felsőhegyen született (ketten környező településen, egy távolabbi bácskai településen), többségük a szülői háztól nem messzire távolodva élte le életét. Az ezúttal kiválasztott két idős, okos, közlékeny adatközlő *Mucsi István* és *Ördög Vilmosné Surányi Gizella* sorsa, életútja egyedi. Nekik köszönhetően nagyszámú, ellenőrizhető, hiteles néprajzi adatot rögzítettem. A közösségükben elfogadott értékrend szerint éltek és dolgoztak, a szűkebb környezetükben pedig tisztelték kiváló tudásuk, jó emlékezőtehetségük, nagy élettapasztalatuk, illetve „jó hírű családból való” származásuk miatt.

Ördög Vilmosné Surányi Gizella 1924. július 15-én született egy bogarasi tanyán. Ma a Felsőhegy faluközpontjától (2 km-re) távolabb eső Gombosfalu részben él. Pálinkafőzőhöz ment feleségül, azonban a fő tevékenységük mindig a földművelés és az állattenyésztés volt. Gizella családjának élő anyja, nagymama, idén 82 éves. 57 év házasság után megözvegyült. 2006-ban hunyt el a férje, akinek a zentai Felső-

■
⁶ l. m. 194.

■■■

városi temetőben található a sírhelye. Egész életét az otthonteremtés, az önálló paraszti munka és a gyermeknevelés töltötte ki. Miután a gyermekek kirepültek a családi fészekből, a falu társadalmi és vallási életében való részvétele is intenzívebbé vált. Mivel Gizella nagyném számára mindig fontos volt a családtörténet ismerete, az ősök, a rokoni szálak számontartása, így a féltve őrzött családi fényképekből készített válogatással és családfa-illusztrációval szeretném hangsúlyozni az ő egyéniségét, illetve személye azonosságát.

Mucsi István családfenntartó, gazdálkodó földműves, állattartó, évekig sikeres dohánytermelő, apa, nagyapa, dédapa. A faluközösség megbecsült – és fiatal korában aktív – tagja is volt. Mucsi István 1911. december 6-án született Felsőhegyen. 94 évesen hunyt el 2005. november 7-én. Tősgyökeres felsőhegyinek vallotta magát, hiszen a falu déli részén, az Aljon épített magának házat szülei portáján. Szülei földműveléssel foglalkoztak. Édesapja Mucsi Ferenc. Édesanyja Márkus Etel volt, akinek az édesapja juhászattal foglalkozott. Az ősöktől örökölt somfabotot Mucsi István nagy becsben tartotta, hiszen anyai nagyapjáék őrizték ezzel juhaikat. István már legénykorában családfenntartóvá vált. Korán (17 évesen) gazdálkodni kezdett, mivel édesanyja rábízta a család pénzbevételének beosztását. Főleg gabonát: búzát, árpát, zabot vetettek. Kukoricát, krumplit, uborkát már az 1940-es évek előtt termeltek eladásra is. Mucsi István legénykorától kezdve egy füzetbe írogatta fontos dolgait, ebben talált fontos bejegyzések alapján megtudhatjuk azt is, hogy milyen növények termesztésével foglalkoztak annak idején.

„Cséplés 1937. VII. Mucsi Ferenc búza 470, árpa 328 × 9”
 „1937-ben a „bosztányból” (a bolgárkertészettől származó bevétele): 86 din borsó, 120 din krumpli, 70 + 110 + 270 din uborka.”

A feljegyzésekből például kiolvashatjuk azt is, hogy az 1933. évben mennyi bosztányföldet béreltek.

„1 holdat 1933. IX. hó 11-én 11000 dináré, 550 dinár, azonnal fizetve a másik 550 din. pedig 1934. VIII. hó 20-án fizetendő Fleisz Ferencnek. Ezen fél maradt 550 dinár fizetve 1934. év VII. 29-én. Jegyezte: Mucsi István.”

Mucsi Istvánnak egy leánya és két fia született. Veronika lánya 1941-ben született. 1961-ben férjhez ment Nagy Abonyi Jánoshoz, azóta Gombosfaluban, a Felsőhegy központjától távolabb, északra eső falurészben él. István fia csecsemőkorában elhunyt. Mihály fia 1944-ben született, ő maradt a nagyszülöktől örökölt, idővel kiszélesedett, megnőtt telken.

A hagyományok ápolása, illetve továbbadása szempontjából Mucsi István tudásban kitűnt szűkebb közösségéből. Tudását továbbadta, illetve megosztotta a közösségével, a falu határán belül és kívül is. Füzetébe⁷ írt feljegyzése igazolja, hogy fiatalon a művelődési életben aktívan részt vállalt.

„Az 1935-dik év Ifjúság tagjai a következők. Rendezők voltak az Újévi bálban: Mucsi István, Barát József, Kiss András, Kocsis Sz. Jenő. Február 2-án a narancs bálon: Molnár Gábor Sándor, Györe Mihály...”

1999-ben Mucsi István idős korára való tekintettel Felsőhegy csapatát képviselte a *Gazdag Ág* néven ismert népszerű oromhegyesi hagyományápoló vetélkedőn.⁸

Mucsi István azért bizonyult jó alannak a Vajdasági Néprajzi Atlaszba gyűjtött témák megválaszolásában, mert nagy tudású, bőbeszédű, széles látókörű, tájékozott ember volt, aki értelmesen el tudott beszélgetni a falu dolgairól fiatallall, időssel egyaránt. Férjem nagypapai és családom anyai ágáról származó Márkus rokonsággal való barátság, rokonság révén is úgy érezte, hogy kötelessége elmondani a régi történeteket és a család életének fontosabb eseményeit, amelyeket ősei szájhagyomány útján ráhagytak. Felesége, Pósa Anna halála (1998 augusztusa) után még fontosabbnak érezte, hogy visszaemlékezéseit továbbadja az utókornak.

A VMNA vallásra, a templomba járásra vonatkozó kérdéskörében a *Ki szervezte ezeket a zarándokutakat?* kérdésre Mucsi István így válaszolt:

„Márkus Jóska bácsi, a Finta plébános idejébe előimádkozó vót. Most Doroszlóra buszon mennek. József atya szevezte az idén. Megállnak a Rúzsza düllő sarkáná. Anyám Máriagyűdön vót. Kis búcsúfiát hoztak. Szentőttvíztartóba szentőttvizet.”

Majd így folytatta tovább:

■
⁷ Mucsi István ebbe a féltve őrzött kis füzetbe katonáskodása idején kezdte jegyzetelni a fontos eseményeket és a vőfélyverseket.

⁸ Ezen a színvonalas rendezvényen, amelyet minden év februárjában tartanak, Magyarokiszsa község települési művelődési egyesületeinek csapatai, valamint a távolabbi vendégcsapatok régi népdalokat, szokásokat bemutatva versenyeznek.

„Rózsafűzére, minekünk van mind a kettőnknek. A gyerekeknek vettünk, hogy hogy kezelik, nem tudom. A Csajkás plébános úr karácsony, újév után vízkérésztkor, megkezdte a pap a házszentélést. Dohánytermelők vótunk, báláztuk a dohányt. Nagyon jó embere vótam a Csajkásnak... Lëgyën áldás rajta,... No osztan megszentöte, fölírta a betűit (pl.: az év első két számát, a háromkirály kezdőbetűit, majd az évszám utolsó két számát 19+GMB+95). Majd valami lëesëtt a tarsolyba is. Emondott még ëgy imádságot. Kis ünnep vót addig a fél óráig... Nagypéntëkën délután látogatják a kálváriát. Név szerint lëttek csiná' tatva (a stációképeknél az emlék-kőlapok). A képeket ilyenkor mind bëhelyëzik a helyire. Elimádkozzák, elëneklük... Estëre ki is szëdik a képeket, nëhogy gúnyt üzzön valaki belöle. Mindënszentëk napján ugyanaz – kitëszik szintën a képeket.”

Hányszor van mise hétköznap?

„Vasárnap egy, hétköznap négy, de most hat a József atya idejében. Nacsa idejében nem vót minden nap.”

Templomi ülérend:

„ A másík ódalrú mëg... Az első padokat a rokongyerëkëk töltil mëg. Az esküvő alkalmáva' közvetlen az oltár elött állnak a mënyasszony és a völegény. Körösztölökor (és esküvő alkalmáva' is) van szék készítve a szülöknëk. A kisebb fiúgyerëkëk, 15 éves fiúk ma már bëúnek a padokba (jobbrú a férfiak), és fönt a kóruson is vannak. Jobbrú a férfiak, balrú a nők. Kápolna Fölsöhëgyën csak ëgy vót: Orbán. Aztán nem építëttek kápolnát. Szobor së lëtt. Nem tudom, mért maradt el.”

A hangszalagra vett anyagból látjuk azt, amit Mucsi István önmagáról vallott:

„Ën annak idejën mindig az eszemet használtam. Egy koca, majd kettő lett, egy lánc földből 10 lánc lett, mindinkább gyarapodott a gazdaság.”

Saját családtörténetét szőtte mondanivalójába akkor is, amikor a VMNA *Epika* témaegységébe tartozó, Rózsa Sándorról szóló meséről kérdeztem:

„A Ráday biztosa vót az a dédapám, és akkó főbéröték a gazdát, hogy lopják el a főbiztosúr lovait a Sándorék, de ugyè vót a biztos úrnak is jó embère. A Sándor megüzente tüle, hogy azon meg azon az éccakán legyenek fönn, világíccsanak, mer úk ugye megvót ... (hogy híjják) e köll lopni a szép lovakat a biztos úrtú. A biztos úr ott vót fönn. Ez mán mëgin mese, mëg rege. Az az embër meghozta neki, hogy vigyázzonak azon meg azon az éccakán, mer éjfélt tájba mënnek a lovaké. De nem folyamonnak erőszakhó, lëgyènek föl. De olyan nagy kutyája vót az öregnek, mint egy bornyú. Nagy kutyák vótak divat abba az időbe a tanyán. A kutyákat pirított tarhonyává ëcsalták a tanyárú. Akkó az öreg a ..., mán az a dédapám a subába a folyosón aludt. Mikó az utolsó kutya is ëmënt, mán ő beszé' t a kutyáknak – szabadon vótak – hát akkó ëmënt az utolsó kutya. Akkó fő' két a subábú, kimënt szóni a bérésèknek, hogy: gyújtsátok meg a pilácsot, az istálló világítson. De akkó a pilács, az csak egy ilyen edény vót, mécses, osztakkó annak béle, annak égett, abba vót, de ez csak világítani világított, de nem nagy... mëg vót üzenve, hogy hát erőszakhó nem folyamonnak, de hát csak lëgyènek föl. Oszk kutya, mivel a négy ë vót mán csalva, ëccé csak gyüttek a lódobogások, a bérésèk mëg aszonták, hogy begyünnek, nem mënnek harcba, mer' azok puskákká vannak. De nem mëntek bë, mer' világosság vót az istállókba. Mëgkerüték kétszé a tanyát, ëmëntek. Akkó a nagytata, vagy akkó a dédtata rëggë kinyomozta, hogy árú fújt a szél, hát legalább 500-600 méterre rakták lë a pirított tarhonyát, hogy a szél idehozza a szagát. Arra a szagra a kutyák ëmëntek – mind a négy. Nem vót a tanyán kutya, míg azt fő nem falták. Mëgtanáták, hogy a kutyák marakodtak a tarhonyán. Tehát a Rózsa Sándor ez is vót, az is vót. Jutalmat kapott azé', ha mëgalázhatott valakit – mëgalázta. Mëgtanáni nem lehetett.”

A mesét a „nagy szaladással” folytatta:

„Mikó a szerbek – gyöttek segíteni, lëverni a Petófiéket – már így mondom mikó fölázadtak... Akkó az osztrák monarchia... a főurakhó folyamodtak, minden, mëg Oroszország...200 000

embere gyűtt léverni a forradalmat (a kozákok). Ę'ru gyűttek a szerbek, mikó fölértek a völgyön túnan a partra, akkó az őrség bējelēntette, a faluba, hogy győnnek a rácok. Bēértek a dēzsma-partra. (Máskó káposztáskertnek hívta nagyapa – jegyezte meg Nagy Abonyi Pál, az unoka.) Ęn dēzsmapartnak tom. No akkó befogtak a kocsiba, de mikó a riadó mēggyűtt, hogy győnnek a rácok, a dēdmama fōmēnt a padlásra. Fōhúzta a létrát, olyan könnyű létra vót. Lēcsukta az ajtót, a rēggeli az asztalon vót, hogy majd ēsznek. De ē'szaladtak. A nagymama osztán leste a dēszkahasadékon, hogy a rácok mēgētték a rēggelit. No most ez az őregapám, aki (18)38-ban született, az tízéves vót. Ę're paphalomná vótak gyērēkēk, mer hát kimēnt a falubú a nép. Vótak gyērēkēk á'ra, oszt ott maradt a gyērēkēk közt. No, most csoport gyērēk lett ottan. A szerbek főzettek nēkik ēnni, oszt ettették űket tíz napon körōsztű, a gyērēkēk tōmōrűtek, mer' szanaszēt vótak, de nem bántották űket. Tíz nap múva mēggyűtt a parancs, hogy visszafelē, mer' mēggyűttek az oroszok, akkó hazagyűtt mindēnki a hel(y)ire. Őregapám is visszakerűt, az őreg mama mēg ēmesēte a fiának, az mēg mēgin a családjának sorba, hogy ű hogy nézte, hogy a szerbek mēgētték az ēnnivalót. A család fōmēnt a kanizsai útig, amel(y)ik Palicsnak nēkifordul. Most mán nem tudom, de én jártam azt az utat. Ezēn a vonalon aztán anyám testvérje a szaladás vonalán kerűt oda fō. Mer' zēntai Keceliek, a tanyai Keceliek vótak. Vót ott ēgy nagy Vōrōs család, akinek tōbb száz lānc fōdje vót. Ott vótak lányok, kisebb, nagyobb. Mikó a Keceliek, mikó suttyó gyērēkēk vótak, akkó az őreg Keceli mondta ēccē, hogy gyērēkēk mēg kék nōsűni – a soros. Hát aszongya akkó emēgyűnk, mēgnēzzűk a Trēszkát, hogy férjhō mēnt-ē?”

Mucsi István az elraktározott információkat a Rózsa Sándorról szóló mese és a család történetének egybekapcsolásával adta tovább, így került ide még a „nagy szaladásról” hallott mese is.

Ezekben a történetekben és képekben rejtőző rövid információ-halmaz képezi valójában az adatközlő azonosságtudatát, amit saját etnikai, nemzeti, vallási hovatartozásáról, családjáról egyben a falu népéletéről elmondott. A bemutatott példák mellett az illusztráló fényképekkel is arra próbáltam rávilágítani, hogyan válik egy-egy esemény maradandóvá a kulturális gyakorlatban és az identitásképzésben.

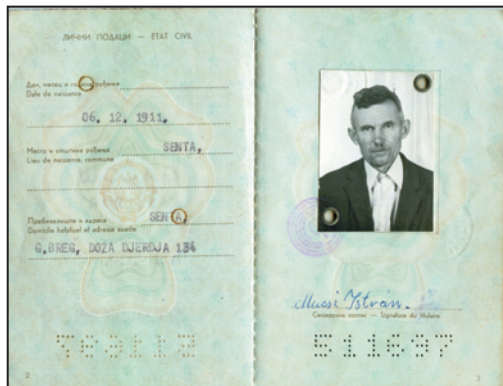
Ördög Vilmosné Surányi
Gizella 2007-ben

A Surányi lányok 1939-ben. Balról jobbra:
Gizella és Franciska Istvánnak, Júlia és Teréz
Mihálynak, Júlia Istvánnak, Etelka pedig
Erzsébetnek a lánya

A szülők, Surányi István (1879) és
Mikonya Julianna (1886)
gyermekükkel, Franciskával (1910),
Istvánnal és Júliával (1914) 1915-ben

Muci István útlevele

Ördög Vilmos és Gizella családjával 1960-ban

Keresztelő alkalmából együtt a család. Mucsi István és Anna nagyszülők az unókkal, unokamenyekkel és dédunókkal 1998-ban

Adatközlők:

Mucsi István, 1911-ben született Miklós napján, Felsőhegyen, 2005-ben hunyt el november 7-én, Zentán, a Felsőhegyi köztemetőben található a sírhelye.

Ördög Vilmosné Surányi Gizella, 1924. július 15-én született egy bogarasi tanyán. Ma Felsőhegyen él.

IRODALOMJEGYZÉK

A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza 2002. Optikai lemez. Szabadka.

A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának kommentárkötetete 2003.

Szabadka.

Durkheim Emil 1917. *A szociológia módszere*. Budapest.

Keszeg Vilmos 1991. Identitás-váltás. Megjegyzések a periferikus tudás entrópia-módosulásához. In *Nemzetiség – Identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Békéscsaba–Debrecen, 259–262.

Újvári Zoltán 1991. Identitás és etnikum. In *Nemzetiség – Identitás.*

A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai.

Békéscsaba–Debrecen, 13–16.

Voigt Vilmos 1991. A hagyomány és az etnikus identitás. In *Nemzetiség – Identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Békéscsaba–Debrecen, 449–451.

■ ■ ■

■

■ ■ ■

■■■ BALI JÁNOS ■

NEMZETTUDAT VERSUS ETNIKAI TUDAT A MARADÉKI MAGYAROK KÖRÉBEN¹ ■

BEVEZETÉS ÉS PROBLEMATIKA

A szerémségi Maradék (Maradik) községben 2002 óta végzek kutatásokat a gazdálkodás és az identitás témáiban a Klamár Zoltán vezette „Interetnikus kapcsolatok egy szerémségi szórványközösségben” elnevezésű kutatócsoport tagjaként. A 2003. augusztus 3–12. között végzett terepmunkám során kifejezetten a nemzettudat tárgyiasult megnyilvánulásait vizsgáltam, mely kutatás az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézetének a „Nemzettudat tárgyakban. Kárpát-medencei virtuális kiállítás” projektjéhez kapcsolódott.² A nemzeti kisebbségek kutatásának sarkalatos kérdése a nemzeti és az etnikai önazonosságtudat egymáshoz való viszonya, megfeleltetése.

Bindorffer Györgyi a dunabogdányi svábok augusztus 20-i ünnepe és Szent Istvánt ölelő kultusza kapcsán használta a „kettős identitás”³ kifejezést, amely arra utal, hogy az etnikai és a nemzeti identitás bizonyos csoportok esetében lehet bár különböző gyökerű, azok nem feltétlenül állíthatók egymással szembe, hanem egy komplex azonosulási mintakészlet legfontosabb nézőpontjai. A nemzeti identitás egyik előzményéről, az „etnikai identitásról” Anthony D. Smith *National Identity* című könyvében⁴ az „etnikai bázis” szükség szerint meglévő tényezőihez köti, melyek: 1. kollektív név (népnév); 2. a közös ősök mítosza (ehhez hozzátehetjük, hogy a mindenkori csatlakozók számára ezek a közös ősök természetesen nem vérségi – csak fiktív – felmenők, de éppen a mítoszon keresztül a csoporthoz kapcsolódásuk, asszimilációjuk során elfogadják őket – kvázi valóságos – elődeikül); 3. a történelmi (közös) emlékezetből való részesedés; 4. a közös kultúra egy vagy több megkülönböztető (más kultúrától megkülönböztető) eleme; 5. egy sajátos hazával, szülőfölddel kapcsolatos asszociációk; 6. az összetartozás, a szolidaritás érzése a népesség jellemző rétegei iránt. Csepeli György *Nemzet által homályosan* című könyvében⁵ a nemzeti identitás igen összetetten ábrázolt rendszerén belül a nemzettel kapcsolatos tematizációkat összegyűjtve számos olyan területet sorol fel, amellyel kapcsolatban „nemzeti” asszociációk mozgósulnak. Ilyenként említi a természetföldrajzot, a demográfiát, az antropológiát illetve pszichológiai (alkati illetve lelki) sajátosságokat, politikai, gazdasági, kulturális aspektu-

■
¹ A kutatást az OTKA K 48432 és az OTKA F 49649 pályázatok támogatták. A támogatást ezúton is köszönöm.

² Lásd részletesebben: <http://www.kiallitas.mtaki.hu>

³ Bindorffer 2001.

⁴ Smith 1991.

⁵ Csepeli 1992.

■■■

sokat, a társadalmi témákat, főleg, ha megoldatlanok, a történelmet (az eredetet, az aranykorokat és mélypontokat), a történelmi személyiségeket és ábrázolásukat, a sportot, a nemzetközi viszonylatokat (például a barát- és ellenségképet), a nemzeti érdeket stb. Másutt veszi sorra a – szűkebb értelemben vett – nemzeti szimbólumokat (például a címet, a zászlót, a himnuszt, az állami intézményeket, egyes teljesítményeket, alkotókat, történelmi emlékeket, gazdasági termékeket, egyes aktuális politikai termékeket). Ezek mind olyan tématerületek, amelyek esetében tehát érdemes megvizsgálni, hogy miként jelennek meg a mai magyar társadalom tagjainak gondolkodásában. „Nemzeti szimbólumnak” azt tekinti, ami felidézi – képes felidézni – a közösségi múlt archetipikus mintáit. Susanne Breuss, Karin Liebhart és Andreas Pribersky könyvükben⁶ nyolcvan olyan szócikket gyűjtöttek kötetbe (személyek, dolgok, tárgyak, jelenségek), amelyek véleményük szerint szerepet játszanak az Ausztria-kép, az osztrák önkép alakulásában „A másik Ausztria”-tól a Habsburgokon és a „Mozart-kugel”-en át a Zentralfriedhofig, a központi temetőig. Pierre Nora a francia nemzeti emlékezet csomópontjait elemezte (Marianne, Marseilles, trikolor stb.) hasonló szempontból⁷. Háromkötetes munkájában, különválasztotta a köztársaság, a nemzet és Franciaország kollektív emlékezetének példáit és kultuszait. A Kapitány házaspár egy könyvében⁸ arra tett kísérletet, hogy egy országos reprezentatív mintavételű kérdőíves kutatásban különféle csomópontokban (viselet, étel, állat, település, történelmi korszak stb.) megpróbálja bemutatni, hogy mely elemekhez kötődik a „magyar” vagy a „magyaros” jelző, vagyis a kultúra mely elemei töltődtek fel nemzeti szimbolikus tartalommal. A nemzeti identitás tehát nem elsősorban abban tér el az etnikaitól, hogy kevésbé hangsúlyozza a genetikai összetartozás, a közös eredet mítoszát (hisz Norbert Elias német típusú „kultúrnemzet” felfogásában épp ez a hangsúlyos)⁹, hanem abban, hogy a kultúra bizonyos tartományát „nacionalizálja”, létrehoz ezáltal egy olyan szimbolikus mezőt, melyben az eredeti funkciójú elemek új kontextusba ágyazódva, új jelentéssel ruházódnak fel. (Pl. gulyás/pörkölt/paprikás¹⁰, kopjafa¹¹ – hogy csak a jól kutatott elemek közül kettőt kiemeljünk.) Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy az etnikai identitás és a nemzeti identitás kérdését csak történelmi metszetben értelmezhetjük. Ha elfogadjuk azt a társadalomtudományban általánossá vált vélekedést, miszerint a modern nemzet gazdaságtörténetileg az ipari forradalom, eszméletörténetileg pedig a felvilágosodás és a romantika szülötte, s azt is, hogy

■

⁶ Breuss-Liebhart-Pribersky 1998.

⁷ Nora 1984–1992.

⁸ Kapitány 1999.

⁹ Lásd Elias 2004.

¹⁰ Kisbán 1989.

¹¹ Bali 2001.

a „tömeges hagyományteremtésre”¹² (Hobsbawm), a nemzeti kultúra intézményrendszerének (nemzeti tudományos társaságok, nemzeti történelem, nemzeti múzeumok stb.) kiépítésére csupán a XIX. század derekától került sor, akkor egy adott etnikai közösség vizsgálatánál figyelembe kell vennünk a néptörténeti vonatkozásokat is. Eszerint, ahogy az Kósa Lászlónak a maradéki református magyarok történetével foglalkozó jeles tanulmányából¹³ kiderül, az itteniek már a XIX. század közepéig lényegében elszakadtak a Kárpát-medence többszámú magyarságától, így lényegében kimaradtak az intézményesült nemzeti szimbólumképzés XIX–XX. századi folyamatából, különösen az írott nemzeti történelem elsajátítása során egy közös történelmi emlékezetben való osztozásból.

ETNIKUS TUDAT ÉS NEMZETTUDAT

Maradékon az etnikus különállásnak megvannak a maguk jól megfogalmazható élményei, melyek a mindennapos együttélésből adódó kulturális különbségek megfigyelésén, másrészt az etnikus sztereotípiákon alapulnak.

„A magyarok festenek húsvéton 20-30 tojást, a többi csak megfőzik, de nem festik. A szerbek megfestik mindet, ha 80-100 van, akkor is mindet megfestik. Ők cifrázzák. Nekiállnak egy héttel előtte, s cifrázzák. Előbb rárajzolják tussal, előbb meg van főzve a tojás, be kell kenni étolajjal, amikor megszárad bekenik, szépen csillog. Szokott banda is járni a házaknál. Néha eljönnek karácsony első napján a cigányok, kinyissák a kaput és akkor már rá is húzzák. Egy-egy pohár borért, kalácsért, 100 dinárért. Kérdik, hogy magyarok vagy szerbek. 15 éve árulta lovas kocsiról a kosarakat egy cigány. Sabácról, innen Szerbiából volt való. Nem volt magyar, de beszélt magyarul. Adta olcsóbban... Járnak románok, perzsaszőnyeget árulnak. Ők is cigányok. 2-3 hónaponta járnak, kocsival. Köztük van, aki tud magyarul.”¹⁴

NEMZETTUDAT

Az etnikai identitás szerves, ám összességében halványuló szervezőeleme a maradéki magyarok életének. Ezzel szemben a nemzeti identitás egy, a maradéki, a szerémségi vagy a vajdasági magyarokon

-
- ¹² Lásd Hobsbawm–Ranger 1984.
- ¹³ Kósa 1989.
- ¹⁴ A tanulmányban közzétett interjúrészeket saját gyűjtés anyagából származnak, s a 2003-ban végzett kutatásban kerültek rögzítésre.

túli „magyarságkép” megfogalmazásában meglehetősen halvány és esetleges szegmense identitásuknak. Ennek elsősorban történelmi okai vannak, hisz a maradéki magyarok már Trianont és a magyar nemzeti kultúra intézményrendszerének (általános oktatási rendszer, historizáló képzőművészeti ágak, nemzeti tudományok, múzeumok, történelmi emlékezet – 1896, Kossuth-kultusz) kialakulását megelőzően, a XIX. század közepéig elszakadtak a Kárpát-medence magyar nyelvterületének tömbmagyarságától. Ennek ellenére – ha nem is jellemzően és minden maradéki magyarnál egyöntetűen – bizonyos helyzetekben megfogalmazódik a magyar nemzethez tartozás kérdése. A nemzeti önazonosság-tudat tárgyiasult megnyilvánulásai azonban még ennél is szegényesebb példákban érhetőek tetten.

A NEMZETTUDAT MEGFOGALMAZÁSÁHOZ KÖTHETŐ INTÉZMÉNYEK ÉS ÉLETHELYZETEK

1. Magyar történelmi személyiségek, kultusz és emlékezet

A család (különösen a házassági kapcsolatok – pl. Csantavérrel), a református gyülekezet és az időszakosan (pl. 1940 és ’44 között, majd az 1970-es évekig) létező alsófokú magyar nyelvű iskolai oktatás a történelmi emlékezet közvetítésének alkalmi keretét biztosította. Maradékon megfigyelhető, hogy a történelmi emlékezet csomópontjai – melyek szinte kivétel nélkül történelmi személyiségekhez kapcsolódnak – az idősebb generációk emlékezetében csomópontosodnak, amelyek még tanultak magyarul, illetve szüleik és nagyszüleik révén első, illetve második világháborús élményekkel is rendelkeznek. Mindazonáltal a magyar történelmi személyiségekről vallott ismeretek meglehetősen hézagosak és tévesek, jellemzőek a hozzájuk kötött anekdoták. Jellemzősül egy interjúrészlet egy maradéki idős magyar férfival:

„Én magyar iskolába jártam, ide. Elkezdtem a horvát iskolát ’44-ben, ahol most van az egészségház. 30 napot tanultunk, majd jött a német iskola. ’45 őszén pedig elkezdődött a szerb iskola. Utána jött magyar tanító. Régi vallásokról tanultunk. Kálvin Jánosról és Luther Mártonról, akik nem egyeztek a katolikus vallással. Kiléptek, mert nagyobb szabadságot akartak. Ezek magyarországi, meg svájci, arról voltak ezek. Hadvezérekről is volt szó az iskolában, Toldi Miklósról. Ő nagy vezér volt,

de nem egyezett az édesapjával. Mostohaanya volt, és akkor elzavarták a háztól. Nagyon erős ember, férfi volt. Akkor ott a rétbén bújkált, meg minden, akkor valami cseh Mikola volt, és akkor kimentek párbajra, Pestnél. Ha (a cseh vitéz) megnyeri, annyit szakít ki az országból, amennyit akart volna. Kimentek két csónakkal, a cseh kiment karddal, meg a Toldinak is kardja volt. Toldi belerúgott a parton az egyik csónakba, hogy minek kell két csónak, mikor egy is elég visszafelé. Mikor bementek a Duna vizére, a Toldi meglátta a vízben, hogy a cseh csap a karddal. Lehajolt, az ő kardjával levágta a csehnek a nyakát, és a feje beleesett a csónakba, felemelte, hogy itt van. Hogy mikor volt, azt nem tudom. 1700 vagy 1800 elején lehetett. A Ferenc Jóska felesége az Erzsébet királyné volt. Őt is kivégezték a szerbek az utcán, ahogy ment. Öregapám mesélte, hogy Ferenc Jóska ott volt enni a Krivacsitynál, meg ott volt a Tisza Pista is, miniszter, a katonaságnál ezredes volt, és ott egy horvát összeszídta egy magyarnak az anyját. Tisza meg hallja. Sátrakban volt, valahol Romániában. Akkor a magyar mondja Tiszának. Mert hát az hiába volt miniszterelnök, rangban volt, mert háborúban ki kellett menni a harctérre. Na, odahívta a horvátot, akit elvittek, s többé nem tért vissza. (Arra a kérdésre, hogy hallott-e már Árpádról.) Hát, hogy gyűttek a magyarok onnan, Ázsiából. Kőrösi Csoma Sándorról olvastam többet, Ázsiából jöttek. Itt előbb telepedtek meg, mint följebb. Ott, Titelnél, olvastam, ott telepedtek meg először. Csak tizenvalahány évre múlva mentek föl aztán. Ott van a titeli hegy, ott voltak, mindig magas dombon, hogy messzebbre lássanak... Előbb voltak itt a magyarok, mint Pesten. (Arra a kérdésre, hogy hallott-e már István és Mátyás királyokról.) Hallottam Mátyás királyról, csak a háború után a királyokról nem szabadott tanulni, csak a Titóról, Sztalinról, Rákosiról. Csakhogy aztán összevesztek a Sztalinnal meg a Rákosival... (Arra a kérdésre, hogy mit tud Petőfiről, hisz az egyesület neve, sőt a település egyik központi utcája is őrzi a híres költő nevét.) Azt mondják, hogy a Petőfi szerb volt, Petrovics Sándor, Alexander. Csak, hát átnevezte magát magyarnak. A Kossuthtal volt együtt az 1848-as magyar forradalomban, együtt veszték el. Azért is van az a március 15-i..., mert akkor történt. Mesélték az idősebb emberek. Kossuth forradalmár volt. Nem volt szocialista bár, de azt szerette volna, hogy ne legyen olyan nagy különbség a gazda és a szegény között. No, hát nálunk Tito bevezette.

Magyarországon nem úgy volt, mert ott a Rákosi, meg a Sztalin rendezte. Jobb volt Tito, mint ezek alatt... 1941-től '44-ig tanultunk magyarul, a partizánokat, a hősöket. Péterváradról volt itt valami tiszt, '41-ben fogságba került, '44-ben hazajött. Beszélte ő magyarul, Nagy Károlynak hívták. Partizán volt, tábornok. Tito idején hadügyminiszter is volt. Ferenc Jóska meg Tito alatt volt jó. Akkor volt magyar igazolvány. Tito idején őt nyelvet is lehetett használni. Én Kiss vagyok, de két s-sel. 1954–55-ben lettem tag a Petőfi Kultúregyesületben.”

A legtöbb maradéki *Petőfi Sándorról* hallott. Miután Maradékon utca és a magyar kulturális egyesület is az ő nevét viseli, ez nem meglepő. Jellemző, hogy a róla készült fénykép, melynek egy példányát „emberemlékezet óta” a faluban őrzik, mennyire meghatározza a róla gondoltakat. A zubbonyos kép miatt – illetve mert forradalmár volt – Petőfiről sokan úgy vélekednek, hogy hadvezér volt (Horthy vagy „ferencjóska” tisztje, tábornoka!!!). A legtöbben a XIX. századra tették tevékenységét, de volt, aki a XVIII. századra, s volt, aki a II. világháborúra. Kevesebben tudják róla, hogy irodalmár. „Petőfi egy vezető, egy író volt. Már régen hallottunk róla, régen volt. 1885-ben, vagy mikor született, vagy akkor halt meg. Nem tudom. Nem vagyok benne biztos. Valami hadseregvezető is volt. Egy kicsit hullámos hajú fiú volt, de volt már 40 éve is annak, hogy én azt a képet láttam.” A kép az iskolában volt kitéve. Petőfi szerepe összerosódik több más történelmi személyiséggel is. A második legtöbbit emlegetett személyiség *Kossuth Lajos*. Őt már egyöntetűbben kötötték a XIX. századi forradalmár és hadvezér alakjához. Viszonylagosan ismert *Rózsa Sándor*, aki szintén hadvezér és forradalmár elsődlegesen (róla is mondták, hogy Horthy katonája volt). Ez valószínűleg a Szegeddel, a bácskai magyarokkal való szerves (társadalmi és kulturális) kapcsolatoknak köszönhető. Róla énekelte az egyik adatközlő a dalt: „Rózsa Sándor azt üzenete, elfogyott a regimentje, ha még egyszer azt üzeni, mindnyájunknak el kell menni...” *Mátyás királyról* és a többi történelmi uralkodóról (beleértve Szent Istvánt is) csak kevesen hallottak és tudtak. (Egy „ismert” helyi adatközlő még a Vajdasági Magyar Néprajzi Atlaszba is bekerült egy ismert Mátyás-anekdotával. A történelmi közelség miatt a Monarchiához kapcsolódó történelmi személyiségek (*Ferenc József, Erzsébet királyné*), majd *Horthy Miklós* nevét sokan ismerték. Ugyanígy szinte minden idősebb, magát magyarnak valló maradéki hallott már *Rákosiról* és *Kádárról*. Utóbbi

megítélése – akárcsak Titóé – egységesen pozitív. „Tito munkásember, gépészmester volt. Azt akarta, hogy ne legyenek azok a nagyburzsujok, nagygazdák. Egységet szerette volna. Nagyon szerette a fiatalságot... Tito csoportjához tartozok. Akkor úgy éltünk, mint a kiskirályok. Akkor egy méter búzáért kaptam egy méter műtrágyát.”

Maradékon a magyar nemzeti (történeti) tudat tárgyiasult megnyilvánulásai meglehetősen szegényesek. Félig-meddig ide sorolható az a daloskönyv, melyet egy újvidéki orvos állított össze, s melyben magyar dalok és nóták szövegei szerepelnek. Több Kossuth-nóta is található a válogatásban, mely a „petőfisek” (a kulturális egyesület és a felnőtt énekkar tagjai) „bibliájának” tekinthető. Kivételes relikvia, két „Kossuth-pohár” található az egyik gazda házában, aki még a nagyapjától örökölte az üvegpoharakat, melyek jó száz éve még gyakoribb tartozékai voltak a vajdasági magyar háztartásoknak. A maradéki magyar közösségből többen is számon tartják ezért a gazdát, aki kivételes ünnepi alkalmakkor, koccintásokhoz még ma is előveszi a poharakat.

2. „Magyarország-járás” a kádári, titói évek alatt

A legfrissebb és ezért a legkonkrétabb tapasztalatok az elmúlt 40 év során Magyarországra történő látogatások során fogalmazódtak meg. Az élménytörténetek két csoportra oszthatóak. Magyarország déli harmadának legkülönfélébb településein jártak már maradékiak (Mohács, Máriagyűd, Nagyharsány, Beremend stb.), akiknek rokoni kapcsolatai mutatnak e területekre. A rokonlátogatások, lakodalmak jó alkalmat adnak a nemzeti azonosságok és különbözőségeik átélésére.

„Bácsalmáson jártam. Dunaszekcsőn. Csak elmentünk az unokatestvéremmel. Majdnem olyan, mint a Fruška gora. Lakodalomban voltam a bátyámnál. Akkor, mikor én átmentem Magyarországra, a bátyámhoz a lakodalomba, ott meglátták azt a piros százdínárost, odaadták volna tán fél Budapestet is! Mikor én beváltottam ezer dínárt, kaptam érte tízezer forintot. Kocsival jöttek értünk a határhoz, mi ötven bementünk a kocsmába. Előbb az asszonyokat elvittük. Na, mondom! Megiszunk egy fröccsöt! Bemegyünk. Jó napot! Jó napot! Mondom, kérek két liter bort meg egy szifont. Mit akar maga? Mondom, két liter bort meg egy szifont. Azt mondja, bír kani egy hosszúlépést, aztán meg kifelé! Mondom, idefigyeljen kiszolgáló

kisasszony: nem idevalósiak vagyunk! Hát hovavalósiak? Hát jugóiak. Hát basszák meg, igyák meg az egész kocsmát! No, megittuk azt a két liter bort, na a szóda meg kevés volt. Aztán hoz még két liter bort. Na, mondom számoljunk, de nem is kellett kifizetnünk, mert jött a bátyám, ő fizetett, azt elvitt minket Bácsalmásra.”

A másik csoportba mindenekelőtt az elsősorban pusztán turisztikai célú „Budapest-látogatások” élménytörténetei kerülhetnek.

„Budaváron, nem tudom maguk hogy mondják, ott fönn, Budapesten, ott vettük eztet. Sok mindent vettünk, oszt nekem ez megtetszett... Egy hétig voltunk Budapesten, de nem vóltunk otthon fél napot sem. A testvérem meg a felesége csináltak egy olyan programnapot, minden napra, hogy hova menjünk. Minden nap mentünk. Csak azt az egyet sajnálom még máma is, hogy a múzeum be volt zárva. Ott, ahol ágyú van kint, oda nem bírtunk bemenni. De a Vidámpark, meg, jaj, most nem jut az eszembe, régen volt már. Tudom, a hullámvasútra mentünk, meg az elvarázsolt kastélyba, meg a kisvonatba. Csak beültünk, azt mink belementünk az ajtóba, jaj, de megijedtem! Kérdeztem, hova visznek bennünket, miért hoztatok ide bennünket? Milyen állat ment ott? Meg is ijedtünk! Vóltunk is, ahol eztet vettük, hogy is hívják? Ja igen, Halászbástya, budai vár. Meg vóltunk a Margitszigeten, ahol az a nagyon sok virág van, júj, de sok virág! Meg vóltunk abba a virágházba, olyan nagy pálmafák, júj, mintha az erdőben lettem volna! Olyan szép volt, ott is vóltunk. Meg még ami a legérdekesebb volt, mert a testvérem miniszter vólt, sok évekig, ott ültünk ahol Szent Istvánt ünnepelték, ott ültünk az első sorban, a legközepén. Oszt néztük azt a helikoptert, meg a repülőket, meg hajókat, meg amiket dobáltak föl, hogy hívják? Igen, a tűzijáték! Ott voltunk mi biztos egy fél nap vagy még tovább! Az a tér teli volt, így ültek a Parlament oldalában. Ott ültünk középen. Azt sosem felejtjük el, milyen szépet láttunk. Az a Szent István ünnepe vólt az akkor, ugye jól tudom? Egyébként máskor sosem vóltunk Budapesten, csak ekkor.”

A „Magyarország-járások” közös motívuma egy sajátos kettősség, mely meghatározta a nemzeti azonosulás élményét is. Egyfelől ezek az emberek jellemzően faluról városba, szerbhorvát nyelvi dominanciájú

területről a nyilvános szférában is kizárólag magyarul beszélő közegebe kerültek, ami megingatta kulturális biztonságérzetüket. Több történet is beszámolt arról, hogy milyen nehézségekbe ütközött pl. üdítőt kérni a presszóban vagy boltban, hiszen Maradékon azt mindenki „szok”-nak mondja, magyarok és szerbek egyaránt. Másrészt viszont az 1960-as évek közepétől az 1980-as évekig abszolút értékben is jóval többet kerestek a maradékiak (általában a jugoszlávok), mint a magyarországiak (mintegy 3-4-szeresét márkára átszámolva). Több, egymástól független beszámoló is a magyarországi tartózkodások alatti kiskirálykodásról, tivornyákról, kocsmázásról szólt, mely a legtöbbször (beazonosíthatóan) a Mátyás-pince volt. Mindkét érzés a magyarországi magyarokkal szembeni távolságot erősítette, ugyanakkor mégis benne van a történetekben az a motívum, hogy Magyarországra, Budapestre egyszer vagy többször el kell jutniuk az itt (Maradékon) élő magyaroknak. Volt olyan gazda, akinek minden álma, hogy ha felhagy a gazdálkodással (az állatok napi gondozásával), az első dolga lesz, hogy elmenjen és megnézze Budapestet. A kiállítás szempontjából örömteli, hogy a „Magyarország-járás” nem pusztán az élmény, hanem az ez idő alatt vásárolt szuvenírek révén, a tárgyakon keresztül is nemzettudatot közvetít.

3. Egyéb azonosulási lehetőségek

Az egyéni életutak és érdeklődési körök olyan szerteágazóak még az egy generációhoz tartozó maradéki magyarok körében is, hogy egészen egyedül estekkel is találkoztam. Az egyik magyar gazda a sport megszállottja, s maga is játszott a maradéki focicsapatban, ahol most elnökségi tag. A focista hőssé vált, a róluk szóló anekdoták által maga is részesévé vált és válik a nemzeti csapat sikereinek.

„A világon a magyar csapat volt, amely megverte az angolokat! Azt én néztem a tévében. Ott volt a bölcsője a futballnak. Kocsis, Czibor, Hidegkúti, Lantos, Budzsák. Grosity védett, utána Sándor, Bálint. Tudtam én róluk. Utaztak autóbusszal Beográdba. Akkor én leveleztem a Sándorral, a Csikarral, Puskással, a Fenyvesi úrral. Itt jöttek a keresztnél, ott vettek föl minket. Mi voltunk akkor az ő vendégeik. Mentünk Beográdba nézni a mérkőzést. (Arra a kérdésre, hogy kinek szurkolt.) Biztos nem a partizánoknak! Akkor volt olyasmi is, hogy nyertem egy láda sört. A kocsmában. Puskás Józsefnek

hívják, szintén maradéki, de Bácskából jött. Nem tudtam elmenni a meccsre, mert el volt törve a lábam. Mondtam, Józsi bácsi, fogadjunk, ki győz! Azt mondja, a jugoszlávok. Akkor én mondtam, fogadjunk, hogy a mieink! Vezetek a jugoszlávok 2:0-ra, és kikaptak 4:2-re. Mondom, Józsi bácsi, fizesse meg a sört! Hát te azt mondtad a jugoszlávok nyernek. Azt feleltem: hát a mieink, azok nem a magyarok? Az anyádat! Csak fizesse meg a sört! Ha a jugoszlávok győztek volna akkor sem fizettem volna, mert azok is a mieink!... Hosszú labdákkal kell indítani, mint a Csikar Sándor, meg a Puskás, meg a Hidegkúti, meg a Czibor, meg a Tichy. Három húzás, aztán sakk-matt. Sándor Csikar kis ember volt, görbe lábakkal, de olyan gyorsan futott, hogy nem tudták utolérni! Puskás, annak körösztt a lábán, a jobbon. 16-oson belül neki nem volt szabad lőnie. Olyan erőset rúgott, hogy a kapusnak eltört a bordája és meghalt. 48-ban! Nem volt neki szabad lőnie a 16-oson belül. Lőtt egyszer egy 11-est, pont középre. A kapust olyan erővel találta el, hogy rögtön meghalt. Volt Sárosi Magyarországon, az még öregebb volt, mint a Puskás. Annak is olyan lövése volt. Dr. Sárosi István. Annak is volt körösztt a jobb lábán. A sportlapokban olvastam ezekről. Jugoszláv újságokban meg a Magyar Szóban olvastam ezekről. A Magyar Szóban középen voltak sportoldalak.”

ÖSSZEGEZÉS

A maradéki magyarok etnikai tudatát erősítette, nemzettudatát gyengítette az a tény, hogy az elmúlt másfél évszázadban lényegében a tömbmagyarságtól elszakadva, idegen etnikai környezetben éltek életüket. A nemzettudatot alátámasztó közös (történelmi) emlékezet ugyan bizonyos formában jelen van, ám esetlegesnek tűnik, nem átfogó, s nem tekinthető önazonosság-tudatuk, hangsúlyos szervezőelemének. Az etnikai tudat sokkal kézzelfoghatóbb, hiszen elsősorban a nyelv (magyar versus szerb) és a vallás (református és római katolikus versus ortodox) különbözősége okán segít nap mint nap értelmezni a társadalmi különbségeket a településen élő etnikumok között. Hogy mégiscsak megfogalmazódik időnként egy olyan tudáselem, mely bennük is összeköti a magyart a magyarral, függetlenül, hogy hol él, az több mindennek is köszönhető. Szerepet játszik benne a csak időszakokra tehető magyar nyelvű általános iskolai oktatás, a

református hitoktatás, a Bácska felé mutató házassági kapcsolatok, az elmúlt évtizedekben pedig a tömegkommunikációs eszközök (újság, rádió, televízió), valamint a „magyarországi turizmus”.

Postscriptum. A következő eseményt többször és több változatban is elmesélték Maradékon. Az ezredforduló táján a maradéki Petőfi Egyesületet megkereste a Duna Televízió. A településen a szórvány-magyarságról forgatott anyagot szerették volna színesíteni az egyesület tagjaiból álló vegyes kórus előadásának felvételével. Legnagyobb megrökönyödésükre a maradékiak a hagyományos népdalok helyett katonanótákat, operettalokat, s más műdalokat énekeltek. A tévések valami szomorúbbra, archaikusabbra számítottak, s megkérték a kórust, hogy énekeljenek ilyet is. Az egyesület tagjai felháborodtak azon, hogy a tévéseknek nem tetszett a műsoruk. Ez a történet is jól érzékelteti a maradéki magyarok élethelyzetének kettős megítélése közötti különbséget, amelyben az egyik, a külső nézőpont a nemzet-halál vízióján alapul.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bali János 2001. Sírjelből nemzeti szimbólum. A kopjafaállítások konjunktúrája Magyarországon és Erdélyben a nyolcvanas évek közepétől napjainkig. *Kultúra és Közösség*, III. folyam, IV. évf. 2000 IV. – 2001 I. szám, 15–24.
- Bindorffer Györgyi 2001. *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonos-ságtudat Dunabogdányban*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Breuss, Susanne – Karin Liebhart – Andreas Pribersky 1998. *Inszenierungen. Stichworte zu Österreich*. Wien, Sonderzahl.
- Csepeli György 1992. *Nemzet által homályosan*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Elias, Norbert 2004. *A civilizáció folyamata*. Budapest, Gondolat.
- Hobsbawm, Eric and Terence Ranger eds. 1984. *The invention of tradition*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1999. *Magyarságszimbólumok*. Budapest, Európai Folklór Központ – Teleki László Alapítvány.
- Kisbán Eszter 1989. *Népi kultúra, közkultúra, jelkép: a gulyás, pörkölt, paprikás*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató-csoportja. /Életmód és Tradíció, 4./

Kósa László 1989. Vallás és anyanyelv konfliktusa egy szerémségi közösségben a XIX–XX. század fordulóján: Maradék. *Magyarságkutatás*, 2. sz. 7–22.

Nora, Pierre 1984–1992. *Les Lieux de mémoire I–III*. Paris, Gallimard /Bibliothèque illustrée des histoires/

Smith, Anthony D. 1991. *National Identity. (Ethnonationalism in Comparative Perspective)*. London, Penguin Books.

A NEMZETI IDENTITÁS SZAKRÁLIS TÉRBE HELYEZÉSE ■

A nemzethez való tartozás fogalma jelentős értelmezésváltozáson ment át a XXI. század kezdetére a kétszeres kisebbségi létben élő magyarok tudatában. A délkelet-bánsági magyarok példáján szeretném bemutatni, hogy a nemzethez való tartozás szimbolikus rendszere hogyan nyert új tartalmat. Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy a kilencvenes években megtörtént rendszerváltás kulturális átalakulása napjainkban is tart. Feltételezhető, hogy ennek oka a kulturális források hiánya, másrészt pedig, hogy a szellemi haza valóban csak a jogi identitás területi megnyilvánulása vagy ennél sokkal több? Lényegileg mindenütt megegyezne ez a folyamat az általam vizsgált településeken, ha a néptöredékek közül nem kerülnének ki azok a karizmatikus egyéniségek, akik szembeszegülnek az egységesedés folyamatával. Ők a nemzeti kultúra letéteményesei.

Kutatásaim központi témája a katolikus egyház szerepvállalása azokon a területeken, ahol a magyar nyelvű intézményrendszerek közül csak az intézményesített vallás működik. Írásom fókuszában a magyar nyelvvel bíró katolikus plébániák tevékenysége áll a legszórványabb szóránytelepüléseken. A vallásnak azokat az alapvető megnyilvánulási formáit igyekszem feltérképezni, amelyek kölcsönös együttthatásként, integrálódva jelennek meg a különböző rendezvényeken, mozgalmakban – jellemzőek korunkra –, s amelyeket vallásgyakorlásnak nevezünk.

Mindenekelőtt szükséges a vallás és a nemzeti kultúra viszonyrendszerének egyértelmű feltárása. Kölcsönviszonyban állnak-e egymással azokban a közösségekben, ahol a templomon kívül már nemigen használatos a magyar nyelv? Tartalmilag több fontos új tendencia is megnyilvánulni látszik. Ilyen a művelődés, amely nélkül nem válhat nyilvánvalóvá a múlt kulturális örökségéből újat alkotó, kreatív ember. Az egyén és a múlt örökségében újraéledő kultúra találkozására – az általam vizsgált területeken – csak a vallásgyakorlás különböző formáiban van lehetőség. Ez a kultúra elsajátítását lehetővé tevő vallási intézmény az alkotói folyamat oldaláról törekszik az értékeket továbbítani, terjeszteni a személyek között.

A számos kultúra-definíció közül témám szempontjából egy ide kívánczok „Az emberi társadalom sohasem lehet kultúra nélkül, mint ahogyan a keresztény kultúra sem lehet kultúraellenes. A kultúrparancs a *Szentírás* szerint már a teremtés óta kultúrára kö-

telez: Isten rábízta az emberre, hogy a teremtett világot gazdájának sáfáraként őrizzze, gondozza, ápolja. Ez emberi mandátumunk.”¹

ADATOK, TÉZISEK A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI SZÓRVÁNYTELEPÜLÉSEK HELYZETÉRŐL

Csak alapvető adatokra, tézisekre futja a terjedelmi korlátok miatt, a társadalmi rendszerváltás utáni helyzet tömör jellemzésére.

1990-től a vajdasági magyar ember életében különösen sok olyan esemény adódott, amely a már elveszettnek hitt nemzeti identitás megerősítését, visszanyerését motiválta. Nevezhetnénk ezt a nemzeti ébredés időszakának is, amikor kiszabadult a palackból a szellem, és lehetett „magyarkodni”. Különösen ott, ahol a magyar nemzet felekezeti szempontból eltért környezetétől. A magyar politikai pártok segítségül hívták az egyházakat, természetesen mindezt burkolt formában tették. Szentmisét rendeltek a bevonuló kiskatonák megsegítésére, kitalált ünnepek megszenteléséhez hívták az egyházi méltóságokat, elkezdtek csoportosan járni a vasárnapi istentiszteletekre, szentmisékre. Vallási ünnepeken meglehetősen nagy felhajtással vonultak az első padsorokba. A nemzeti identitás ilyen formájú és tartalmú megjelenítése nem mindenkién váltott ki helyeslést. Az egyszerű vallásos ember a felszabadultságérzet hatása alatt is józanul mérlegelt. Nem szerette/szereti, ha a politika belekeveredik a „templomba”. Ettől függetlenül egyre többször hallott olyan kifejezéseket, amelyeket ugyan ismert, de jelentéstartalmukat sem átvitt értelemben, sem szimbolikusan nem ismerte. Ilyenek voltak a következő terminusok: gyökereink, az anyaország, ökumenikus, az önmagunkról alkotott kép, nem vagyunk alábbvaló nemzet, származástudat, identitásunk.

A vallás és a kulturális tudat összefonódásáról egy viszonylag nagyobb terület kifejezetten kis lélekszámú magyar népessége szolgált a legjobb példakkal. Versec és környéke Európa jelenlegi régiós felosztásában Közép-Európához tartozik. Társadalmi és kulturális kapcsolatai alapján azonban egy megfoghatatlan, sztereotípiákkal teletűzdelt földrajzi terület, mely szellemiségében inkább hordoz kelet-balkáni elemeket, a tárgyi kultúra külső megnyilvánulásaiban pedig az Osztrák–Magyar Monarchia jegyeit viseli magán. Az itt élő magyarság helyzetét mindig a történelem formálta, a földrajzi adottságok kevésbé. A közlekedési viszonyok Temesvártól elszakadva Pancsovához és Belgrádhhoz hozták őket közelebb. A nagy

■
¹ Dr. Hafenscher 2001, 24–29.

távolságok és a rossz összeköttetés elválasztotta őket a többen élő magyarságtól, különösen a Bácskától. Ez a zártság meghatározója lett életmódjuknak.

A Versec környéki magyarság számaránya a többségi nemzethez viszonyítva 2002-ben

	Magyarok	Más nemzetiségűek	A magyarok százalékaránya
Versec	1800	34823	4,91 %
Temesvajkóc	182	996	15,45 %
Vatin	67	183	26,80 %
Nagyszered	99	1241	7,39 %
Temeskutas	44	1223	3,47 %
Fejértelep	241	135	64,10 %
Udvarszállás	200	26	88,50 %
ÖSSZESEN	2633		

Kötött világ ez, amelyben a magyar nemzetiségű egyének vállalt és vallott identitása a „sehová sem akarok tartozni” állásfoglalással szoros kapcsolatban áll. A globális folyamatok felgyorsulása még nem jutott el hozzájuk. Ettől függetlenül nemzeti öntudatuk lassan átbillen a sehová sem tartozás kategóriájába. Bár személygépkocsival majdnem minden család rendelkezik, a távolságok mégis megmaradtak, egyszerűen azért, mert nem érzik szükségét az új ismeretek befogadásának. Ez mindhárom nemzetre érvényes: szerbre, románra, magyarra. Életük egy sajátos társadalmi keretben mozog. Magyar nemzettudatuk a negatív végkifejlet irányába mutat. A nemzettudat milyenségét kifejező jelzőt, hogy „magyar” szükséges hangsúlyozni, hiszen igen sok genealógiai magyar egyen szerb vagy más nemzet azonosságtudatával bír. Ebből a zárközött társadalmi keretből próbálja az egyház a híveit kiemelni, s a nemzeti kultúrával való azonosulás igényére nevelni. Magyar értelmiség és magyar intézményrendszer hiányában az egyház az egyedüli intézményesített tényező, amely a nemzettudatukat veszített emberek megmentésén fáradozik; katolikus és református egyaránt. A vallási közösség az a „hivatalos” szervezet, amely meg akarja tartani az etnikai közösséget, mert tudja mennyire nem mindegy, hogy valaki ragaszkodik-e elődei kultúrájához vagy sem.

Szerbia alkotmánya egyenlő jogot biztosít az ország minden polgárának, de nem adja meg a méltó elismerést a különbözőségnek.² E különbségek, a nyelvhasználati és a hozzá kapcsolódó bárminemű

■
² Taylor 1997, 139.

lehetőség a tömbben élő magyar kisebbségnél részben érvényesül, de ott, ahol a település vagy járás lakosságának mindössze 8–10 százalékát teszi ki a magyar etnikum, kulturális identitásuk a magyar katolikus hívőközösséghez való tartozásban jut kifejezésre. A katolikus és a református egyház mint intézményrendszer jelenléte nélkül a homogenizáció egyértelművé válna.

Az érvényben lévő alkotmány értelmében a szülő maga választja meg gyermeke számára az iskolát, választási lehetőségét törvényileg semmilyen tényező nem befolyásolhatja. De magyar tannyelvű iskola nélkül csak nagy emocionális és anyagi áldozat árán taníttathatja gyermekét magyar nyelven. Ilyen formában az egyén jogai korlátozva vannak.

A kommunista periódusban a nemzeti érzületű embert elítélték, kiközösítették. S ha ehhez még vallásának nyilvános gyakorlása is párosult, sorsa megpecsételődött. Nyilvánosan sohasem mondták ki, hogy a hívő ember nemzeti érzelmű is, de az államhatalmi szervek beépített emberei tettek róla, hogy ez következményekkel járjon. Így együttesen, a kettő tiltása azt a célt szolgálta, hogy megvonja az egyén szabadon választott lehetőségét. Természetesen nyilvánosan ez sem nyert érvényt. Ilyen körülmények között az egyháznak nem állt módjában tömegeket mozgatni, feladatát megtartani. Bármenyire is igyekezett vallási és kulturális funkcióját betölteni, *nem volt kikkel megvalósítani*. Az etnikumként csoportosuló híveket mint nemzetként létezni óhajtó csoportot figyelték. Szabadon csoportosulhattak a nagyon idősek és a kétkezi munkások: kubikosok, parasztok, kőművesek, napszámosok. Az iparosok már nem, mert amennyiben túlbuzgó hívőknek bizonyultak, akkor nagyobb adókat róttak ki rájuk. Ilyen körülmények között az egyház vezető szerepe meggyengült. Nemcsak a kultúrát befogadók száma csökkent, de a kvalitatív összetétel is megváltozott.

A felsoroltak ismeretében 1989-ben az egyház megkezdte megújulási tevékenységét. 1990-től pedig váratlan fordulatot vett az egyház és a hívek egymáshoz való viszonya. A nyitottság lett jellemző mindkét fél részéről. A magyar lakosok lélekben felszabadultabbakká váltak. Az egyházfők ráéreztek a pillanatra, s mindkét egyház először is az impulzusszegény állapotot szerette volna feltölteni. Elindították Magyarországra a zarándokutakat. Az ún. „szent utak” a fentebb említett időpont előtt is járhatóak voltak, de erre sem volt igény. Míg az 1980-as években Közép-Bácskában népszerű volt a horvátországi templombúcsú kölcsönös látogatása, addig a Bánságban ez ismeretlen volt. A bácskai plébániák a testvérvárosi kapcsolatok mintájára

úgynevezett testvér templombúcsú viszonyt alakítottak ki távolabbi települések plébániájával. Ilyen utazási és barátkozási lehetőség volt a kishegyiesiek és a kórógyiak kölcsönös vendégfogadása a templombúcsú napján. Délkelet-Bánátban a kis lélekszámú hívőközösség nem tudta megszervezni saját csoportos kirándulásait. Két búcsújáró helyet említenek a múltat illetően: a verseci Szent Kereszt hegyi kápolna búcsúját (szeptember 13–14.) és a keleti esperesi kerületben a törökpolyai Nagyboldogasszony-napi búcsút (augusztus 14. és 15.), ami zarándokhely, s egyben egyetlen Mária-kegyhelye Bánátnek.³ A többi „búcsút” többnyire függetlenítették szakrális jellegétől, és inkább a családi látogatások és rég nem látott ismerősökkel történő találkozások színhelyévé vált.

Ebben a kezdeti periódusban (1992-től) a plébániák valószínűleg ismeretségen keresztül jutottak el a legkülönbözőbb helyekre, míg nem ez is szervezett formát nem nyert. Így jutottak el a nagyszeredi hívek Budapestre, a káposztásmegyeri templomszentelésre, amikor is magánházaknál, családoknál voltak elszállásolva, s tizenöt év távlatából is konstatálhatjuk, mennyire gyümölcsöző egy ilyen zarándokút. A legtöbbjüknek egyedüli kapocs a „külhonnal”⁴. 1996. szeptember 6–7-én jelen voltak II. János Pál pápa magyarországi látogatásán, és nem csak részesei voltak a pannonhalmi főapátságban tett látogatásnak, ennél sokkal többet jelentett számukra: érzelmileg feltöltődtek, hiszen megtapasztalták az anyaország gazdagságát.

Ennyit az első fellángolásokról. Ettől kezdve pedig a vizsgálatom tárgya nem az egyház vallásbetöltő szerepe, hanem az, ami benne még megmutatkozik.

A nemzeti tudat megtartásának elősegítését, némely esetekben a kiépítését a szórványban élő magyarok körében négyféle módon látom produktívnak.

1. A nyelv mint sajátos teológiai eszköz a nemzeti kultúra építésében.
2. Nemzeti jelképek, tárgyak elhelyezése az egyházi objektumokban és a nyilvános szférában.
3. Vallási mozgalmak.
4. Az egyházi méltóságok jelenléte a kulturális és egyéb rendezvényeken.

1. Az 1990-es évek rendszerváltása merőben új helyzetet teremtett. Addigi ideologikus identitásuk⁵ felső parancsra formálódott,

³ Erős 1993, 448.

⁴ Így nevezik a külföldi államokat, így Magyarországot is.

⁵ Az „ideologikus identitás” kifejezést Csepeli Györgytől vettem át.

hátterbe szorítva nemzeti életük tényeit és értékeit. A megszakadt történelmi folyamatosság folytatódni kezdett a nyelvhasználatban, a templomhoz való visszatérés a saját nemzettársaikkal való azonosuláshoz vezetett. Kialakult a templomi közösség, amelyen belül érvényt szerezhettek nyelvüknek. A vallás tehát nyelvükön keresztül hatott nemzeti és szellemi kultúrájuk felismerésére. Ezért jelentős számukra a megújult vallásgyakorlás.

A szó eszközével a teológia és a nemzettudat összefüggésében hangzanak el az evangélium szavai. Mivel a hit hallásból van, ezért lesz a keresztény tradícióban hallatlanul nagy értéke az igehirdetésnek. Az evangéliumnak el kell jutnia minden néphez, ami azt is jelenti, hogy minden nép csak a maga nyelvén és kultúrájában értheti meg Isten üzenetét.

„A nemzeteknek nemcsak történelmük van, hanem határai is, bár ezt aligha szabad a mai változó politikai határok értelmében felfognunk. A határ az identitás meghatározója. Amint a személyes létezésében az ÉN és a TE határ fejezi ki az önazonosságot, ugyanígy van ez a közösségek esetében is. Az ókori – s így a bibliai ember is – a korporatív identitás elsőbbségének világában élt.”⁶

Miután tudjuk, hogy ezekben a közösségekben a magyar nyelv csupán a családi kommunikáció eszközeként használatos, az egyház felismerve a helyzetet, igyekszik tudatosítani, hogy vallásában és hagyományában is élhet tovább a nemzet. Ott, ahol a nyelvi asszimiláció szinte elkerülhetetlen folyamat, a magyar kultúrához tartozást éppen az etnikai eredetű egyházak őrizhetik meg. Példákat lehetne találni erre akár az ír, a holland vagy a magyar eredetű amerikai egyházakban.

Az egyház a nyelvnek sajátosságos, megkülönböztetett figyelmet szentel. Hagyományos vallási gyakorlattal állunk-e szemben, amikor a pap, a püspök összetartozásról, együvé tartozásról beszél, amikor a hívek vallásosságának tartalmát az anyanyelv szépségével hozza párhuzamba, amikor kedvesen, örömmel mondja híveinek: az ének az anyanyelvünkön zeng a legszebben? A Nagybecskereki Egyházmegyében az egyházi méltóságok mind gyakrabban tudatosítják a közös éneklés fontosságát. Ahol gyengének bizonyul a közösség hangja, a nagyobb magyar központokból időnként – ünnepek alkalmával rendszeresen – megszervezik egyik-másik templom kórusának vendégszereplését, részvételét, fellépését az ünnepi szentmiséken.

■
⁶ Szűcs 2001, 30–36.

Legtöbbször két személygépkocsival utaznak a kórustagok, mert ez könnyen megoldható, jelentősége viszont felbecsülhetetlen. Gyuris László plébános a hozzá tartozó leányegyházakban igen gyakran szerepelteti a verseci énekkart. Így teszik ünnepélyesebbé és a kulturális örökség szempontjából maradandóbbá emlékezetüket, segítik tudatformálódásukat Nagyszereden, Udvarszálláson, Vatinban (Temesvát) és Temeskutason (Gudurica). Msgr. Huzsvár László megyéspüspök a fejrtelepi ünnepekre szervezi meg az apácák megjelenését. Kulturális összetartozásuknak nagy lökést adott (ad), amikor másokkal együtt jelenítik meg diszkontinuitásukat, még akkor is, ha nem a kultúra egészét, csupán annak néhány jellegzetességét ismerték fel és használták. A résztvevők együvé tartozásának alappillére már nem a vallás, hanem a közös nyelv. Ugyanazt a nyelvet beszélők alkotják a csoportot, ebből következik, hogy hasonló lelkületűek is, így egy szűk befogadóképességű közösségtudat alakul ki a kívülállók szemében (más nemzetiségűek: románok és szerbek), s ez számukra újból diszkontinuitást képez.⁷ Valójában az összetartozás tartalommal töltődött meg. És ez a nyelvnek köszönhető. A magyar ajkú hívek számára az anyanyelv használata az önmeghatározás, az önbesorolás kiváltságos lehetősége. Az, hogy a templomon kívül, egyéb vallási rendezvényeken beszélhetnek magyarul, visszaadta történelmi gyökereiket. A vallási események alkalmával koncentráltan van jelen a kisebbség, és ilyenkor nyelvük domináns szerepet kap, különösen akkor, ha tudjuk, hogy a vizsgált települések nyilvános terein, állami ünnepek alkalmával a magyar nyelv használata nem juthat kifejezésre, részben a nyelvet birtoklók kis száma miatt, részben az államalkotó nemzetnek az *idegen* nyelvhez való viszonyulása miatt.

A nyelv, a hétköznapi érintkezés eszköze, az információk és a kultúra hordozója – kisebbségi helyzetben – identitást jelző szimbólummá válhat – olvashatjuk Gereben Ferenc anyanyelvvel kapcsolatos kutatásaiban.⁸ Temesvajkócon, Vatinban, Nagyszereden és Fejrtelepen már nem az érintkezés eszköze, az információk ezeken a településeken szerb nyelven terjednek. Ugyanakkor a kulturális tudat minőségét, ébrentartását, a származáshoz való kötődést a vallási események strukturális felépítése biztosítja, melynek a hit elmélyítése mellett egyik legfontosabb alkotóeleme az anyanyelv.

Teológiai szempontból az a döntő kérdés, hogy az identitás megőrzése hogyan kerülheti el a kulturális gettósodást.

2. A nyilvános szféra térelemei vagy tárgyai, az ezekhez kapcsolódó nyilvános cselekvések az intézményesedési folyamatban

■
⁷ Barth 1996, 8–10.

⁸ Gereben 1998.

központi szerepet kapnak: alapkövetél, szoboravatás, emléktábla megszentelése. A Nagybecskereki Egyházmegyében 1994 óta nyolc templomot építettek, ebből négyet a Versec környéki kis településeken.

„Nem építészeti csodát akartunk teremteni, hanem azzal a szándékkal álltunk hozzá az építkezéshez, hogy azokon a kis településeken, ahol eddig nem volt templom, vagy a második világháború után lerombolták, legyen egy olyan, a maga egyszerűségében is esztétikus épület, amelyben a hívő közösség otthonra lel. Az embereknek ugyanis szükségük van vallásuk megélésére, olyan helyiségre, amelyben otthon érzik magukat, és ahol a *nemzetestest részeként*, közösségként nyilváníthatják ki *nemzeti érzületüket* [kiemelés tőlem]. A keresztény megmaradásnak nagyon határozott feltétele az emberi kapcsolatok építése, a közösségi tudat ápolása. Ennek híján csak fokozatos csökkenéssel, lemorzsolódással számolhatunk... a nemzettudatot is az együttlét tartja fenn és növeli. A templom tehát a világból kiszakított és Istennek ajándékozott kis terület, ahol a vallási és nemzeti érzületben azonos értékrendet valló és követő emberek egymásra találhatnak”⁹

3. Vallási mozgalmak. A hagyományos szociológiai felfogás azt tartja, hogy a modernitás szükségszerűen magával hozta a vallás szerepvesztését és az elvallástalanodást.¹⁰ Ezt a megállapítást nem tisztem felülbírálni vagy elfogadni, tény azonban, hogy a vallás társadalmi funkciója megváltozott. A szakralitás társadalmi térben való újbóli felbukkanása magában hordozza azokat az új értékeket, amelyek közösségek számára fontosak. Megjelenik a történelmi tudásra törekvés, a múlttal és az esztétikai értékekkel való találkozás. A háttérben megbúvik egy kis szórakozás (fontos kikapcsolódási pont azoknak az embereknek, kiknek településén a televízió kivül semmi egyéb szórakozás nem áll rendelkezésükre), régi barátságok keresése, és a couleur locale, a nemzeti identitás és korok sajátos bemutatása, környezetrajza. Ezek szempontjából a csoportos utazások bejárást engednek a múltba, az új földrajzi hely megismerésével bővül a nemzeti kulturális tér. Az ilyen csoportok résztvevői a lelki táplálékon túl találkoznak a történelmi múltba pillantás imaginárius helyeivel.

A megújulási mozgalmak nemcsak a hitnek, nemcsak a megtérésnek adnak új lendületet és lelkesedést, hanem a nemzeti érzelmeket is

■
⁹ Kovács 2007, 44. sz.

¹⁰ Tomka 1996, 163–171.

előbbre viszik. Az egyház már nem a hierarchikus oldalát hangsúlyozza, hanem inkább a közösségi, családi jellegét helyezi a középpontba. S bár hivatalosan lelki megújulásról, a kereszttség kegyelmének felélesztéséről beszélnek, a háttérben – vagy talán egyenlően az előbbiekkal – jelen van a nemzeti öntudat, a nemzeti kultúra ébresztése is. Isten népe azt az együttlétet, találkozást fejezi ki, ahol az élmény, az érzelmi dimenzió egy nemzetrész tudatos összekapcsolására vonatkozik. A kisebbségi önkifejezés egyik formája az eucharisztia ünnepe volt. A többségi nemzet elfogadja az efféle kulturális önkifejezést (amely értelmet és biztonságot ad egy csoport tagjainak), de csak mint vallási élményt tolerálja.

Az ilyen szervezett vallási utakra jelentkezhettek más nemzeti-ségű polgárok is (gondolok itt románokra, szerbekre, horvátokra), az egyház nem határolódik el tőlük, de az útra vonatkozó szabályokat mindenkinek be kell tartani: szolidaritás, a hívő emberhez méltó viselkedés, a csoporttól nem elszakadni stb. Mind-mind olyan feltételek, amelyeket az ortodox vallású ember is betart. Mégsem jelentkezett senki. Mindennapjaikat szoros szomszédi, baráti, közvetett rokoni kapcsolatban élő személyek sem. Mint kiderült, a magyar nemzetiségű katolikusok nem adták hírül a kirándulás lehetőségét. A későbbi beszélgetések egyértelmű utalást adtak a válaszra: végre ők kerültek hatalmi pozícióba, végre nekik is szerveznek utat (rendezvényt). Így a többségtől való elhatárolódás domináns szerephez juttatta őket.¹¹ Az egyház segítségével felértékelődött azonosságtudatuk. Az ingroup-outgroup viszony kezdett funkcionálni.

A csoportok kvantitatív vizsgálatára nincs szükség, hiszen mindannyian egyszerű kétkezi munkások, iskolai végzettségük is nagyjából megegyezik, talán annyit, hogy felülreprezentáltak az idősebbek és a nők.

4. Az ünnepek megszentelése, ifjúsági táborok. Kezd kialakulni az egyházi kultúra nyilvános, reprezentatív szerepe, és ennek a közvélemény részéről történő elfogadása. Néhány példa az egyház nyilvános szerepvállalásáról: a *Durindó* és a *Gyöngyösbokréta* fesztivál megszentelése.

A Magyar Köztársaság elnöke, dr. Sólyom László 2007 szeptemberében a szabadkai magyar főkonzulátuson a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével tüntette ki msgr. Huzsvár László püspököt fél évszázados lelkipásztori és majd két évtizedes főpásztori munkájáért. A püspök nyilatkozataiban kifejtette, hogy az egyháznak „nagyon sokrétű kihívásnak kell megfelelni, végezni kell a szolgálatot, és mindig a teljes embert kell tekinteni, együtt építeni benne a vallási

■
¹¹ Tajfel 1980, 20–22.

és nemzeti érzületet is. Ha egyikben beáll a pusztulás, akkor a másik is rongyolódni kezd.”¹²

„A magyarság új életre lobbantásához új lelkületre van szükség – írja Hódi Sándor. – Új szellemi réteg felemelésére, amely fogékony a magyar sorskérdések iránt.”¹³ A Versec környéki magyarság életvitelének több területén vizsgálatot folytatva néhány témakört szeretnék az alábbiakban kiemelni, melyekben számomra tetten érhető volt a kulturális tudat és szellemi értékek újraélesztése. Az eseményekből kiviláglik, hogy a vallás hogyan fejeződik ki társadalmilag, hogyan válhat kulturális rendszeré, hogyan ölthet társadalmi-kulturális kategóriákban testet. Tapasztalataim szerint jelenleg a nem vallási jelenségek is szakralizálódhatnak. 2007-ből azokat az eseményeket ragadtam ki és hozom fel példaként, amelyeket a katolikus egyház fejtett ki a történelmi tudat és a kulturális emlékezet elmélyítése illetve újraélesztése céljából. A hitelesség céljából a keresztény sajtóban megjelent tudósításokat vettem alapul (*Hírvivő* – Katolikus hetilap). A példák néhány bácskai eseményt is magukban foglalnak, ilyenkor kapcsolat áll fenn a bánsági résztvevők és a bácskai zarándoklat között.

TÖRTÉNELMI TUDAT

Több százan az aracsi pusztatemplomnál

Július 29-én, vasárnap délután több százan gyűltek össze Aracson, hogy részt vegyenek az ünnepségen, melyet immár kilencedik éve szerveznek meg a majd ezeréves Pusztatemplomnál. Rangos hazai és külföldi vendégek között ott volt: Józsa László, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke, Pásztor István, a Vajdasági Magyar Szövetség elnöke, Morován Zsolt, a szabadkai Magyar Főkonzulátus képviselője, Dudás Károly, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke, valamint a történelmi egyházak képviselői, Huzsvár László katolikus püspök, Dolinszky Árpád evangélikus püspök és Orosz Attila református lelkész. A romtemplomban a szentmisét msgr. Huzsvár László nagybecskereki nyugalmazott megyéspüspök celebrálta. Szentbeszédében az aracsi pusztatemplom megtartó erejéről és a szülőföld szeretetéről szólt. (2007. augusztus 5.)

¹² Kovács 2007, 44. sz.

¹³ Hódi 2007, 60.

Háló Találkozó a Pusztatemplomnál. Nagy szeretettel hívlak az aracsi pusztatemplomhoz egy találkozásra és lélekemelő együtt-

létre Istennel és barátaiddal július 14-én. A műsorból: Hálós szentmise; Hol vagyunk, honnan jöttünk? Miért vagyunk éppen itt? Közös éneklés, ismerkedés, társalgás. (2007. június 24.)

A Délvidéken, különösen a végeken (déli szórvány) nagy visszhangja volt a 4 000 kilométeres zarándokútjáról visszatért Ferkó Zoltán budapesti, Szent István-bazilika előtti fogadásának. A fiatalember azért indult el zarándokútjára, hogy felhívja a csángóföldi magyar nyelvű vallásgyakorlás iránti igényre a közvélemény és az egyházi elöljárók figyelmét. (Vajdaság több templomában is imádkoztak a zarándokút sikeréért.) (2007. június 17.)

Az aradi vértanúkra emlékeztek 2007. október 6-án Eleméren. A nagyszabású megemlékezés szentmisével kezdődött, melyet msgr. Huzsvár László ny. püspök mutatott be. A jeles eseményen jelen voltak Kiss Ernő lezámazottai, a katolikus, a református, az evangélikus egyház reprezentánsai, a tartományi kormány, a Magyar Nemzeti Tanács, a vajdasági magyar politikai pártok és civil szervezetek képviselői. Idézet a megemlékezésen elhangzottakból: „Évente egy alkalommal, októberben az aradi vértanúkra emlékezve történelmi búcsúra jövünk össze.” „Nekünk, vajdasági magyaroknak fel kell vállalnunk ezt az ősi örökséget.” „Akik magyar kultúrán nevelkednek, magyarrá válnak.” „Elődeinkhez hasonlóan nekünk is tennünk kell megmaradásunk érdekében.” (2007. október 14.)

Az 1848–49-es szabadságharcra emlékeztek

Március 18-án a vasárnapi szentmisén való részvétel után a temetőben a szabadságharcban részt vett honvédek sírján elhelyezték a kegyelet virágait. A szertartás keretében ft. Verebélyi Árpád plébános többek között ezt mondta: „Ha megpróbálunk a hősök példája nyomán, a mi szűkebb pátriánkban hűségesek lenni önmagunkhoz, történelmünkhöz, a mindenható Istenhez, megőrizhetjük azt a békét, ami minden ember életében elengedhetetlen és fontos.” (2007. március 25.)

KULTURÁLIS RENDEZVÉNYEK AZ EGYHÁZ SZERVEZÉSÉBEN

Hálaadó szentmise Muzslyán

A helybéli fiatalok a hálaadó szentmisét fehértemplomi (Bela Crkva) társaikkal együtt hallgatták meg. (2007. november 26.)

Kálmány Lajosra és Borbély Mihályra emlékeztek Egyházaskéren. Az egyházaskéri (verbicai) helyi közösség tanácsa március 24-én emléknapot szervezett Kálmány Lajos néprajzkutató és mesemondója, Borbély Mihály tiszteletére. A Keresztelő Szent János születésére szentelt templomban tartott emlékmise résztvevőinek msgr. Bogdán József hívta fel a figyelmet emlékeink, ünnepeink közösségformáló, megtartó szerepére. (2007. április 1.)

Jubiláló kamarakórus

Szeptember 15-én ünnepi hangversenyt adott a tízéves jubileumát ünneplő Emmanuel kamarakórus a nagybecskereki székesegyházban. Az énekkar 1997-ben alakult, művészeti vezetője Konrád Emma. Céljuk a kórusmuzsika népszerűsítése. (2007. szeptember 23.)

Kórusmuzsikával emlékeztek az aradi vértanúkra

A nagybecskereki székesegyházban a helyi Emmanuel kamarakórus október 5-én, az esti szentmisét követően ünnepi hangversenyyen emlékezett meg az aradi vértanúkról. (2007. október 14.)

Nagykikindán vidám szívvel ünnepelnek

Augusztus 13-án megnyílt a várva várt kórustábor a Szent József lelkipályasági házában, Nagyikindán. Tápai Róbert, a tábor szervezője Budapesten tanult és maga is szívesen énekel. A tábor mintegy húsz résztvevője dunaföldvári, ürményházi, nezsényi, nagybecskereki, újvidéki és helybéli zenekedvelőkből verbuválódott össze. A szervezők elsődleges célja, hogy motiválják a fiatalokat a kórusban való éneklésre, és hogy Nagyikindán létrehozzanak egy átlagon felüli színvonalú ma-

gyar kórust, amely párja lehet az évek óta működő helybeli szerb kórusnak és felzárkózna az évek óta működő nagybecskereki Emmanuel kamarakórusához. (2007. június 24.)

Egyházzenei tábor augusztus 11. és 15. között

Előadások, közös imádság és még több közös, liturgikus éneklés. Mindez a tóthfalusi lelkigyakorlatos házban és annak templomában. Mindenki jelentkezését várjuk, aki elkötelezett katolikus, érez affinitást a szent zene művelésére és betöltötte 15. életévét. (2007. július 8.)

Imákat éneklő jó hangú gyermekek

Sok éve működik Csókán a Calandrella B. H. Gyermekkar, melynek tagjai elsősorban a diákmiséen énekelnek Both Erzsébet M. Kornélia nővér vezetésével. Felléptek Budapesten, a Szent Anna-templomban, részt vettek a XXXI. Bárdos Lajos Zenei Hetek egyik rendezvényén, amely az Éneklő Ifjúság Hangversenye nevet viseli, s amelyre a budapesti Szent Imre Gimnáziumban került sor. (2007. május 27.)

Szent György-emléknap Beodrán. Cserkésztalálkozó és szentmise. Több mint kettőszáz résztvevő. (2007. május 7.)

Kitalált ünnepek, rendezvények, versenyek

A kitalált ünnepek és versenyek kevésbé ismertek a Bánságban, mert a megmérettetésre a magyar tannyelvű oktatás hiányában nem vállalkoznak. A fiatalok úgy érzik, alulteljesítenének, s ezt megalázásként élnék meg. Ebből kifolyólag sokkal népszerűbbek a zarándokutak, a templombúcsúk és egyéb rendezvények.

A bácskai kitalált ünnepek közül íme néhány, amely érintette a bánsági magyarokat is, mert részt vettek rajta.

A Házas Hétvége farsangi bálja

Adán, február 17-én 41 család és négy atya jelenlétében farsangi batyubált rendeztek. A családok és az atyák a Vajdaság minden részéről érkeztek, Szabadkától Muzslyáig. (2007. március 4.)

Felolvasók versengtek

A templomi szolgálattelvők egyik fontos csoportja a *lectorok* vagyis felolvasók csoportja. Komoly gyakorlást is igényel az igen gyakran nehéz szentírási szakaszok megfelelő felolvasása. Az adorzáni és a moholi plébánián a lectorok szolgálatának fontosságát szerették volna tudatosítani. A plébános atyák erre tettek kísérletet, és az összegyűlteknak a képzés végén versenyt rendeztek. (2007. március 11.)

A negyedik animátorképző

Óbecsén megtartották a negyedik animátorképző találkozót, amelynek a vezérgondolata a tékozló fiú volt. A helyes útirány megtalálásáról tartott előadást a Zágrábból érkezett Ralbovsky Katarina, akit a találkozóra elkísért az animátorok egy csoportja, akik színdarabot és játékokat mutattak be. A találkozó harminc résztvevője Zágrábból, Diakóvárról, Vajszkáról, Kúláról, Zomborból, Bácskeresztútról, Belgrádból és Óbecséről érkezett. (2007. április 7.)

Iskolaavató

Örömteli, lélekemelő ünnepség volt Keviben szeptember 2-án, vasárnap. Az átadási ünnepség szentmisével kezdődött a Rózsafűzész Királynője tiszteletére szentelt kevi templomban. Kozma Róbert plébános celebrálta. Majd a szentmise végeztével az egybegyűltek díszmenetben vonultak át a kevi iskola udvarába, az átadási-megáldási ceremóniára. (2007. szeptember 16.)

Feltámadási zarándoklat

Magyarországi kezdeményezéssel, ami által a nemzeti egységet kívánják erősíteni, feltámadási zarándoklatot szerveztek a Kárpát-medence magyarlakta területein. A szárnyas kereszt zarándokútja, amely 2000 km húsvétól pünkösdig tart. Fő szimbóluma a Szárnyas Kereszt, amit fogadnak és ünnepelnek az egyes állomásokon. A Szárnyas Kereszt április 21-én érkezik Horvátországból Gombosra, útját folytatva még néhány délvi-

déki állomás után a Kereszt végállomása a pünkösdi csíksomlyói búcsú lesz. A kereszt a 2004. decemberi 5-ei népszavazás után kelt zarándokútra, hogy a Kárpát-medence magyarlakta településein egy-egy újabb szalaggal gazdagodva hirdesse együvé tartozásunkat. (2007. április 22., április 29., május 13.)

ZARÁNDOKLATOK, SZENT UTAK (TURISTAUTAK), TEMPLOMBÚCSÚK

Háló-bogozók lelkigyakorlata

A muzslyai Emmausz szalézi fiúkollégiumban tartotta a Délvidéki Háló bogozói lelkigyakorlatát és tréningjét február 23-án és 24-én. A résztvevők Horgosról, Zentáról, Tordáról, Moholról, Temerinből, Székelykevéről, Sándoregyházáról, Torontálvásárhelyről, Nagybecskerekéről, Ürményházáról érkeztek. A lelkigyakorlat szentmisével kezdődött. Homiliájában Palatinus István atya Rubijov Szentháromság ikonjáról beszélt. Az ikon az egyik legtökéletesebb ábrázolása a Szentháromságnak, mely megörökíti a három angyal látogatását Ábrahám és Sára házában. A Háló nagyon jó terep a kereszténység és a magyarságérzet megélésére. (2007. március 4.)

Háló találkozó Pancsován

Pancsován tartották a sorrendben ötödik dél-bánati találkozót április 21-én. Az összejövetel házigazdája Erős Mihály volt. A városban nincs magyar nyelvű óvoda, sem iskola. Anyanyelvüket a templomban és a művelődési egyesületben gyakorolják. Az első Háló Találkozóra 2001-ben a déli esperesi kerületben Fejértelepen (Susarán) került sor.

2004. április 17-én Székelykevévén tartották a katolikus közösségek dél-bánati találkozóját. Fiser János esperes-plébános köszöntötte a résztvevőket a Szent István tiszteletére szentelt templomunkban. (2007. április 20.)

Délvidéki zarándokok Érd-Ófaluban

Bogner Mária Margit vizitációs nővér halálának évfordulója alkalmából egyházmegyei szintű zarándoklaton vettek részt a

Nagybecskereki Püspökség hívei május 13-án a magyarországi Érd-Ófaluban. A zarándokok részt vettek a boldoggá avatásáért bemutatott emlékmisén. A zarándoklatra negyvenkilencen utaztak Nagybecskerek, Szentmihály, Muzslya, Magyarcsernye, Torda, Kikinda, Padé zarándokai. (2007. május 20.)

Zarándoklattal

Temerinben már évek óta szép szokás, hogy az elsőáldozók csoportja pünkösdvasárnap délután Tekijára zarándokol. Ilyenkor a szülők és a hívek közül sokan csatlakoznak az elsőáldozók zarándoklatához. Szungyi László atya ismertette a kegytemplom történetét, azután pedig elmagyarázta, hogy mi is a zarándoklat, mi a búcsú és mi a búcsújárás. A templomból kijövet a gyermekek csoportokba oszolva felolvasták Jézus egy-egy bibliai csodáját, majd kiválogatva a szereplőket rögtönözve eljátszották a jelenetet. (2007. június 3.)

Rendhagyó ajándékkal

Ft. Mátéffy Béla esperes atya ötlete alapján összefogott az Óbecse alsóvárosi, a péterrévei, az adai, a törökfalusi és a völgyparti oktatók csoportja, és egy csodálatos ajándékkal lepte meg a gyerekeket. Május 22-én az egyházmegye kegyhelyére, Doroszlóra látogattak, ahol Szauer Miklós atya elmondta a hely történetét. Egy közös hálaadó szentmisén vettek részt. Megnézték a Szent Imre herceg tiszteletére szentelt templomot is. (2007. június 3.)

Szent Erzsébet kenyérét ettük

Zarándoklat Egerbe és Sárospatakra a Szent Erzsébet Jubileumi Év alkalmából. Szervező a Keresztény Értelmiségi Kör. 110 ember indult Vajdaság különböző területeiről. (2007. augusztus 12.)

Gyökerek tábor

A Gyökerek mozgalom most ünnepli 5. jubileumi évfordulóját, a bánáti Muzslya községben, a szaléziak Emmausz

kollégiumában. A Gyökerek a budapesti Szent Ignác Jezsuita Szakkollégiumhoz kötődő fiatalok mintegy 40 fős csoportja, akik az elmúlt öt évben minden nyáron megrendezték egyhetes élménydús gyermektáborukat a határon túli fiatalok számára. A Gyökerek keresztény mozgalom. Sok segítséget kaptak Mellár atyától. A tábor minden napját közös esti imádság zárta a kápolnában vagy a közösségi házban. (2007. augusztus 26.)

Vajdasági hálósok Csopakon és Nagybányán

Július 30-tól augusztus 5-ig a Balaton melletti Csopakon szervezték meg „Isten látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott” mottóval. A Délvidéki Háló képviselőiben harminchat résztvevő 16 különböző délvidéki helységről érkezett. (2007. augusztus 12.)

2007. szeptember 22–23. a nagybányai Szentháromság-templomban 110 hálós a Kárpát-medencéből, közöttük többen a Bánságból érkeztek. (2007. október 7.)

TÁRGYI EMLÉKEK

A történelmi emlékezet/tudat újraélesztése és újrakonstruálása elsősorban a tárgyi emlékek eseményekkel való megtöltésével kezdődött és tart napjainkban. A fenti példák közül kettő különösen kiemelésre kötelez: az aracsi pusztatemplom produktív erőként jelenik meg az emberek életében. A körülöttük lévő földrajzi tér hirtelen élővé vált, megléte felértékelődött. A romtemplomban celebrált szentmise nem az attrakció szintjén érdekes. Az ott tapasztalt és átélt esemény nem turisztikai látványosság. Szimbolikus struktúrájában a tér (hely) szolgál a múltat és a jelent működőképessé varázsolni és identitásuk egy korábbi létezését újraéleszteni.

Az aradi vértanúk emléke megelevenedik azáltal, hogy részt vehetnek az Eleméren rendezett vallási-történelmi ünnepségeken. A bánsági Eleméren 1846-tól, más források szerint 1796-tól áll a Szent Ágoston-templom, amelynek altemploma őrzi Kiss Ernő honvéd tábornok, aradi vértanúnk, Elemér egykori birtokosának hamvait. Hitünk és nemzeti múltunk kegyhelye is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Barth, Fredrik 1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio*, VII. évf. 1. sz. 36–26.
- Csepeli György 1980 szerk.: *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Erős Lajos 1993. *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekeli Egyházmegye történetéhez*. Tóthfalu, Logos.
- Gereben Ferenc 1998. Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében. *Regio*, IX. évf. 2. sz.
- Hafenscher Károly 2001. Az egyház és a nemzeti kultúra. *Nyelvünk és Kultúránk*, 5. sz. 24–29.
- Hódi Sándor 2007. *Mi fán terem a nemzetstratégia?* Tóthfalu–Zenta, Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
- Kovács Nándor 2007. Megakadályozni a személyiség további roncsolását. *Hét Nap*, 44. sz.
- Szűcs Ferenc 2001. Egyházak, nemzeti kultúra és nyelv. *Nyelvünk és Kultúránk*, 5. sz. 30–36.
- Taylor, Charles 1997. Az elismerés politikája. In Feischmidt Margit szerk.: *Multikulturalizmus*. Budapest, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, 124–152.
- Tajfel, Henri 1980. Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás és társadalmi változás. In Csepeli György szerk. *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 132–141.
- Tomka Miklós 1996. A vallásszociológia új útjai. *Replika*, 1996. május, 163–171.

■■■

■■■

■

■ ■ ■

■

■ ■ ■